

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

MALİ'DE ARAPÇA ÖĞRETİMİ

Yüksek Lisans Tezi

MOHAMED DIALLO

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

MALİ'DE ARAPÇA ÖĞRETİMİ

Yüksek Lisans Tezi

MOHAMED DIALLO

Danışman:
DR. ÖĞR. ÜYESİ YILMAZ ÖZDEMİR

İSTANBUL, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı ARAP DİLİ VE BELAGATI Bilim Dalı
TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MOHAMED DIALLO'nun MALİ'DE ARAPÇA
ÖĞRETİMİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 11.07.2019 tarih ve 2019-21/11
sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak
kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 25 / 07 / 2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi YILMAZ ÖZDEMİR	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi ALİ BENLİ	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ALİ BULUT	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Mohamed Diallo
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: Arap Dili ve Belagati
Tez Danışmanı	: Dr.Öğr.Üyesi Yılmaz Özdemir
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - 2019
Anahtar Kelimeler	: Arapça Öğretimi, Arapça Eğitimi, İslâmî Arapça Okulları

ÖZET

Tezimizin konusu “Mali’de Arapça Öğretimi”dir. Tezimizde Mali’nin tarihi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra eğitim tarihi üzerinde durduk ve bu bölümde İslam’ın yayılması, geleneksel eğitim, sömürgeciliğin ülkeye hakim oluşu, sömürge okullarının açılması bağımsızlık sonrası Arapça eğitim, ve dini okulların modernleşme süreci konularına değindik.

İkinci bölümde Mali’de eğitim kurumları konusunu ele aldık. Bu bölümde klasik dönemde din ve Arapça eğitimi veren kurumları işledik. Burada okulların açılışı, kurucuları, müfredatı, eğitim süresi, ıslah çalışmaları üzerinde durduk.

Üçüncü bölümde ise, Mali’deki Arap İslâmî okulların eğitim programlarını işledik. Burada müfredat, ders kitapları, araç gereçleri, hocalar, yönetim ve finansman gibi konuları ele aldık.

Dördüncü bölümde, Mali’de Arapça eğitimin sorunları ve çözüm yolları üzerinde durduk. Burada konuyla ilgilenen uzmanların farklı görüşlerini naklederek, ülkemizde henüz konunun son noktaya gelmediğine vurgu yaptık.

Sonuç bölümünde ise, maddeler halinde Mali’de İslâmî Arapça eğitimin geçirdiği evreyi, bu noktada Türkiye ile benzer yönlerini, hatalı yaklaşımlarını, vardığımız sonucu ortaya koyduk.

Bu çalışmamızla, Müslüman ülkeler arasında en azından alanımız olan din öğretimi alanında işbirliğine katkı sunmayı arzu ettik.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Mohamed Diallo
Field	: Basic İslamic Sciences
Programme	: Arabic Language and Rhetoric
Supervisor	: Dr. Yılmaz Özdemir
Degree Awarded and Date	: Master - 2019
Keywords	: Teaching Arabic, Arabic Education, Islamic Arabic Schools

ABSTRACT

The topic of this work “Arabic Education in Mali”. In this thesis, after giving brief information about the history of Mali, we focused on the history of education, and in this section we discussed about the spread of İslam, traditional education, and the dominance of colonialism in the country, the opening of colonial schools and the post-independence Arabic education and the modernization process of religious schools respectively.

In the second part, we explained the topic of educational institutions in Mali. In this section, the topics covered up the institutions that provide religious-arabic education in the classical period. Here we focused on the opening of schools, the founders, the curriculum, the duration of the education, and the reform activities carried out related to this topic.

In the third part, we discussed the educational programs of the Arab İslamic schools in Mali. Here we covered topics such as the curricula, textbooks, tools, instructors, management and finance respectively.

In the fourth chapter, we focused on the problems and solutions of Arabic education in Mali. Here, we included the different opinions of the experts who are interested in the subject, where we emphasized that the issues have not reached the final point in our country yet.

In the conclusion, we outlined the phases of Arabic İslamic education in Mali, on this point we mentioned the similarities of Arabic İslâmîc education in Mali with Turkey, the wrong approaches and the thesis concluded by putting forth the conclusion we have arrived at.

With this study, we wish to contribute to the cooperation between Muslim countries at least in our field of religious education.

ÖNSÖZ

Okul, bir milletin kültürel değerlerini nesilden nesile aktaran, uygarlığının ilerlemesinde en önemli sosyal kurumdur. Okul nesillerin kimliğini koruyan ve milletin en önemli sığınağıdır, okul ya işgalcilerin ve sömürgecilerin bir projesi haline gelir, ya da kendi inançlı, abid ve icad edici nesilleri yetiştirme hususunda köklerini ve temellerini destekleyecek İslam milletinin son sığınacak kalesidir.

Yukarıdakilerin ışığında, yüksek lisans tezimin konusu olarak Mali'de Arap İslâmî Eğitim başlığını seçtim. Bu konuyu tercihimin gerisinde, Mali Cumhuriyetindeki Arap-İslâmî eğitimin gerçekliğini arama, bunun yanında genel özelliklerini açıklama ve hem eski ve hem yeni dönemde bu eğitimin karşılaştığı sorunları netleştirmeye odaklanma isteğimle ortaya çıkan sebep ve etkenler mevcuttur.

Tez çalışmamın her aşamasında emeğini ve vaktini esirgemeyen, sonsuz sabrıyla bana her zaman destek veren, bilgi ve tecrübesiyle rehberlik eden, danışmanım Dr.Öğr.Üyesi Yılmaz Özdemir'e teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. MÜ Arap Dili ve Belagatı bölümündeki tüm hocalarıma da şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca çalışmalarında öneri ve görüşlerinden faydalandığım Muhammed Aboubacar, Abdoulaye Toure ve ilmi çalışmalarım süresince beni hem maddi hem de manevi açıdan destekleyen UDEF Akademi, Türkiye Milli Kültür Vakfı (TMKV) ve yöneticilerine minnet ve şükranlarımı arz ediyorum. Son olarak bu çalışmayı, rahmetli babamın ruhuna armağan ediyor, yüce Allah'tan mekânını cennet kılmasını niyaz ediyorum. Desteklerini ve önerilerini aldığım ailem, hocalarım ve arkadaşlarıma teşekkürleri bir borç bilirim. Her şey için Allah razı olsun.

İstanbul, 2019

Mohamed DIALLO

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iv
TABLO LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM MALİ CUMHURİYETİ HAKKINDA KISA BİLGİ

1.1. İsimlendirme.....	5
1.2. Yüzölçümü ve Coğrafi Konumu	6
1.3. İklim ve Su	7
1.4. Nüfus ve Sosyal Yapı	7
1.4.1. Yerleşik Halk Topluluğu	8
1.4.2. Göçer Halk Topluluğu	8
1.5. Hâkim Diller.....	8
1.6. Mali Tarihine Kısa Bir Bakış	8
1.6.1. İslamdan Önce Mali	8
1.6.2. İslam'ın Mali'ye Girişi.....	10
1.6.3. İmparatorluklar ve Müslüman Sultanlar Dönemi.....	10
1.6.3.1. Gana İmparatorluğu.....	10
1.6.3.2. Mali İmparatorluğu.....	11
1.6.3.3. Songay İmparatorluğu	11
1.6.3.4. Krallıklar Emirlikler Dönemi	12
1.7. Batı Afrikada (Özellikle Mali'de) İslam'ın Yayılması	13

İKİNCİ BÖLÜM ESKİDEN GÜNÜMÜZE MALİ'DE ARAPÇA ÖĞRETİMİ

2.1. Sömürgecilik Öncesi Mali'de Arapça Öğretimi.....	18
2.1.1. Mali'de Arap Dilinin Konumu	19
2.1.2. Eski Geleneksel Eğitim, Metotları ve Yöntemleri.....	20
2.1.2.1. Sıbyan Kur'an Okulu.....	20
2.1.2.1.1. Sıbyan Kur'an Okullarında Öğretim Yöntemi	22
2.1.2.1.2. Sıbyan Kur'an Okullarında Eğitim Yöntemleri.....	22
2.1.2.1.3. Eğitim Aşamaları.....	23
2.1.2.2. Büyükler için Medresetü'l-Ulum (Enstitü).....	23
2.1.2.2.1. Medresetü'l-Ulum'da Eğitim Yöntemi	24
2.1.2.2.2. Okunan Kitaplar	24
2.1.2.2.3. İlmi İcazet.....	25
2.1.2.3. En Meşhur Eğitim Merkezleri	26
2.1.2.3.1. Camiler	26

2.1.2.3.2. İlim Medreseleri	27
2.1.2.3.3. İlmi Meclisler	28
2.1.2.4. Meşhur Alimler	29
2.1.2.4.1. Dışarıdan Gelen Alimler.....	30
2.1.2.4.2. Yerel Âlimler.....	31
2.2. Sömürge Döneminde Mali’de Arapça Öğretimi	34
2.2.1. Sömürgecilikle Mücadele	35
2.2.2. İslam Kültürüne karşı Fransız sömürgeciliğini savaşı.....	36
2.2.3. Sömürge Geldiğinde Mali’de Arapça Olgusu	40
2.2.4. Arapça Kültürünün Sömürge Tarafından Karşılaştığı Meydan Okumalar.....	41
2.3. Bağımsızlık Sonrası Arapça Öğretimi.....	44
2.3.1. Birinci Dönem:	45
2.3.2. İkinci Dönem:	47
2.3.3. Üçüncü Dönem:	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALİ’DE ARAPÇA ÖĞRETEN KURUMLAR

3.1.Özel Eğitim Kurumları	53
3.1.1. Sistemli Olmayan Eğitim Kurumları	53
3.1.1.1. Kur’an Okulları	53
3.1.1.1.1. Kur’an Okullarının Türleri	55
3.1.1.1.1.1. Geleneksel (Klasik) Kur’an Okulları:	55
3.1.1.1.1.1.1.Eğitim Dönemleri	56
3.1.1.1.1.1.2.Eğitim Muhtevası	56
3.1.1.1.1.1.3. Eğitim Yöntemi	57
3.1.1.1.1.1.4.Okulun Yönetimi	57
3.1.1.1.1.1.5. İlmi Dereceler	58
3.1.1.1.1.1.6. İlmi İhtisas	58
3.1.1.1.1.1.7. Tatiller ve Kutlamalar.....	59
3.1.1.1.1.2. Modern (Yenilikçi) Kur’an Okulları	59
3.1.1.1.1.2.1. Dar’ul-Erkam Kur’an Kursu (Örnek Olarak)	59
3.1.1.1.1.2.1.1. Hedefleri	59
3.1.1.1.1.2.1.2. Eğitim Metodu.....	60
3.1.1.1.1.2.1.3. Eğitim Tablosu ve Hafızlık Eğitiminin Tabiatı	62
3.1.1.1.1.2.1.4. Hafızlık Süresi	62
3.1.1.1.1.2.1.5. Tatiller	63
3.1.1.1.1.3. İki Sistemin Karşılaştırması.....	63
3.1.1.2. İlim Meclisleri	63
3.1.1.2.1. Meclis Türleri	64
3.1.2. Sistemli Olan Arapça Eğitim Kurumları	64
3.1.2.1 Arapça Okulları (Medreseler).....	65
3.1.2.1.1. Arapça Okullarının Doğuşu.....	65
3.1.2.1.2. Arapça Okullarının Kurulması	66
3.1.2.1.3. Mali’de Arapça Okulların Kurulma Şekli	67

3.1.2.1.4. Arapça Okulların Hedefleri	68
3.1.2.1.5. Arapça Okullarında Eğitim Sistemi.....	68
3.1.2.1.5.1. Dersler	68
3.1.2.1.5.2. Eğitim Aşamaları.....	68
3.1.2.1.5.3. Öğretmenler ve Formasyonları.....	70
3.1.2.1.6. Arapça Okullarında Eğitim Programları ve Ders Kitapları	71
3.1.2.1.6.1. Müfredat	71
3.1.2.1.6.2. Ders kitapları	73
3.1.2.1.7. Mali'deki Bazı Arapça Okulları Hakkında Kısa Bilgi	78
3.1.2.1.7.1. Dar el-Hadis Okulu.....	78
3.1.2.1.7.2. İslam Enstitüsü (el-Ma'had el-İslâmî).....	81
3.1.3. Kısmi Okullar	83
3.1.3.1. Hafta Sonu Arapça Okulları	83
3.1.3.1.1. İslâmî Eğitim Derneği (AFİ) Örnek olarak	83
3.1.3.1.1.1. Tanım.....	83
3.1.3.1.1.2. Kuruluş	84
3.1.3.1.1.3. İdari organizasyon	84
3.1.3.1.1.4. Derneğin yapısı.....	85
3.1.3.1.1.5. Derneğin Amaçları	86
3.1.3.1.1.6. Eğitim Merkezleri ve Eğitim Takvimi	87
3.1.3.1.1.7. Eğitim seviyeleri.....	87
3.1.3.2. Yaz Okulları	88
3.2. Devlet Eğitim Kurumlarında Arapça Öğretimi	90
3.2.1. Ortaöğretimde Arapça Öğretimi	90
3.2.2. Lisede Arapça Öğretimi	91
3.2.3. Yabancı Dil Olarak Seçimi.....	92
3.2.4. Öğretmenlik Eğitim Enstitüsü	92
3.2.5. Üniversitelerde Arapça Öğretimi.....	92
3.2.6. Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MALİ'DE ARAPÇA EĞİTİMİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

4.1 .Devletin ve Sömürgecilerin Siyaseti	94
4.1.1. Arapça Öğrenenlerin Siyasi Hayattan Uzaklaştırılması	94
4.1.2. Batılılaşma	95
4.1.3. Yabancı Dillerine Bağlı Kalmak	96
4.1.4. Eğitim Çıktılarının İş Pazarıyla İrtibatının Zayıflığı	97
4.2. Eğitim Kurumlarının (İslâmî Arapça Okulların) Sorunu	97
4.2.1. Finansman Sorunları.....	97
4.2.2. İdari Sorunlar.....	98
4.2.3. Program Sorunları	99
4.2.4. Önerilen Çözüm Yolları	100
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	106

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1	:	İlköğretim Müfredatı ve Ders Kitapları	75
Tablo 2	:	Ortaöğretim Müfredatı ve Ders Kitapları	76
Tablo 3	:	Lise Müfredatı ve Ders Kitapları	77

KISALTMALAR

AFİ	: Association pour la formation İslâmîque
ALECSO	: Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization
AMUPI	: Association Malienne Pour l'Unité et le Progrès de l'Islam
C	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Ansiklopedisi
H	: Hicri
ICESCO	: İslamic Educational, Scientific and Cultural Organization
İHL	: İmam Hatip Lisesi
LV	: Langue vivante
M	: Miladi
Ö	: Ölüm
s	: Sayfa
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency
Vb.	: ve benzeri
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Arapça, Batı Afrika'ya ulaşma yönünden Afrika dillerinin dışındaki en eski dillerden birisidir. Bazı araştırmacılar, ticaretin gelişmesi, seyahat kervanları, Doğu Afrika ile Kuzey ve Batı Afrika arasında iletişim nedeniyle, Arapçanın Batı Afrika'ya ulaşma tarihi olarak miladi yedinci yüzyıl öncesini belirlemiştir. Çünkü Sahra bölgesi şu ankinden daha ıssız idi. Sudanlı, Arap ve diğer tüccarların İslam'dan önce bu hususta büyük etkisi vardır. Arapçanın Batı Afrika'ya ilk girişi dar bir çerçevede olmuştu. Önemli olan şuydu: Ticari ilişkiler ve seyahat değişimleri tüm Afrika'da Arapçanın temel taşıını koymuştu.

Hicri birinci asrın ortasından itibaren İslam'ın girişi, yayılması, İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesi, sultanlık ve krallıkların kurulması, sultanların ve kralların İslam dinine ve Kur'an'ın dili olan Arapçaya destekleri, Batı ve Doğu İslam coğrafyası arasında ilmi ve kültürel ilişkilerin mevcudiyeti, başta Timbuktu, Gao, Cenne, Kano, Kashna ve diğerleri olmak üzere ilmi, kültürel, dini, ticari ve siyasi harekete yön veren merkezlerin varlığı ve de bölge âlimlerinin değişik ilimler ve fenlerde Arapça eserler kaleme alması sebebiyle Batı Afrika'nın Arapçayla ilişkisi güçlendi.

Arap dilinin yazı için kullanılması, Mali halkının özel gelişiminde önemli tarihi kültürel faktörlerden biri kabul edilir. Başlangıçta hâkim olan Arapça, İslam'ın sağlamlaştırılmasının ve özel şekilde Kur'an dilinin yayılmasının aracı haline geldi. Daha sonra aşamalı olarak geniş şekliyle Arap diliyle yazılmış dini muhtevalı eserler, tarih, kültür, felsefe, şiir, matematik, astronomi, gramer, coğrafya vb. ilim ve sanat kitapları aracılığıyla, Arapçanın divanlarda, yazışmalarda ve sözleşmelerde resmi bir şekilde kullanılması sebebiyle bölgede resmi dil halini aldı. Arapların ticari seyahatlerinde kaleme aldıkları Arapça kitapların yanında, yerel âlimler çoğunluğu kişilerin ellerinde ve camilerde muhafaza edilen çok büyük telifler bıraktılar.

Bu bağlamda, dini ve ilmi kültürel değişim çerçevesinde diğer ülkelerle iletişim meselesini dikkate amalıyız. Bu sebeple biz Mali'nin tarihini ve kültürünü inceliyoruz ki, Arapçanın Mali'de birçok bilim ve sanat dalında ve zaman zaman çeşitli alanlarda eserleri yazma halinde bulunan Alimlerin ve Mütefekkiyelerin ortaya koyduğu miras açık bir etkisi olduğunu dikkate almalıyız. Bunun en çarpıcı örneği, Timbuktu şehrinin Batı Afrika'daki en büyük bilim ve kültür şehiri olarak ortaya çıkması ve

stratejik konumu nedeniyle ticari yolların kavşağında olmasıdır. Şehir öğretim işiyle ilgili büyük bir etkinlik gördü, okulları birçok Batı Afrikalı öğrenciyi ve eğitimin yeniden canlanmasına ve derinleşmesine katkıda bulunan öğretmenleri içeriyordu.¹

Araştırma konusuna geçmeden önce, şu ana ve geçmişe ışık tutan, mevcut Mali Cumhuriyetinin tarihi ve coğrafyası hakkında kısa bir genel bakış yapmak bizim için güzel olacaktır. Çünkü araştırmanın başlığı olan "*Mali'de Arapça Öğretimi*" bunu zorunlu kılmaktadır. Zira Mali'deki mevcut Arap eğitimiyle alakalı her şey geçmişe dayanıyor, bunu gerektiriyor. Arap eğitiminin şu anki hareketi, Mali'nin tarihinin derinliklerinde yatmaktadır.

Araştırmanın Önemi:

Araştırmanın önemi aşağıdaki noktalarda ortaya çıkmaktadır:

- Bu araştırmanın önemi, Mali'de Arapça öğretim yapan okullarının mevcut durumunun ilk olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu konu, alanında ilk çalışma olması sebebiyle daha sonraki ayrıntılı çalışmalara kaynaklık edecektir.
- Mali'de Arapça öğretim yapan okulları ve Müslüman toplumları, yozlaştırmak için sömürgeci güçler tarafından kötü bir kampanyanın varlığı da araştırmada ortaya çıkmıştır.
- Bu kampanya, nesillerin ve çocuklarının yetişmesi için hazırladığı okullarına yapılan şiddetli saldırı ile yüzleşmeye, temellerini sarsmaya, yıkmaya, müfredatlarını değiştirmeye, felsefesini saptırmaya, amaçlarını tahrif etmeye, öğrencilerini tahrif etmeye odaklanmaktadır.

Araştırmanın Amaçları:

Bu araştırma aşağıdaki hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır:

- Mali'de Arap-İslâmî eğitim gerçeğinin tasviri.
- İslam'ın Mali'ye girişinin tarihi seyrini bilinmesi.
- Mali'de eğitimin genel özelliklerinin bilinmesi.

¹ Dr. Abdulkadir İdris Arbuna Maiga, *Ta'limu'l Lugati'l Arabiyye fi Câmîati Bamako Neş'eten ve tetviren Akibatin ve Afak* "Asmaria İslam Bilimleri Üniversitesi'ndeki Afrika Üniversiteleri Forumu'na sunulan araştırma", Zliten, Libya, 2009.

• Okuyucunun Mali'de Arap-İslâmî eğitim yolunun önüne çıkan sorunların bir kısmını ve bu zorlukların üstesinden gelme yollarını bilmesine yardımcı olunması.

İncelemenin soruları

Bu araştırma aşağıdaki soruları cevaplamaya çalışır:

1. Arap-İslâmî eğitimin Mali Cumhuriyeti'nde durumu nedir?
2. Arap-İslâmî eğitimin Mali'deki genel özellikleri nelerdir?
3. Mali eğitimin önündeki eski yeni temel sorunlar nelerdir?

İncelemenin sınırları:

Bu nesnel araştırmanın objektif ve mekansal sınırlar üzerinde şekillenen sınırları vardır. Objektif sınır, gerçeği ve zorlukları ve bazı önerileri bilmek suretiyle Mali'de İslâmî arap eğitimidir. Mekansal sınırlar şudur: Araştırma, Mali devletinin coğrafi sınırları ile sınırlıdır.

Araştırma Metodolojisi

İncelemenin tabiatı birden fazla metodun kullanılmasını gerektirmektedir. Bazen tarihi yönlerin bir kısmını açıklığa kavuşturmak istenilerek tarihi metod kullanılır. Bu, geçmişte meydana gelmiş bazı olayları bilmek amacıyla araştırmacının kullandığı bir yöntemdir. Bazen de analitik tanımlama yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmanın tabiatı dikkate alındığında böyledir. Bu yöntem, aklın kullanımına, tüm malumatların toplanmasına, ilmi ve mantıksal bir şekilde analizine dayanmaktadır.

Önceki çalışmalar

Mali'de Arapça Öğretimi konuyla ilgili dolaylı yoldan ilişkili olan bazı çalışmalara rastlanmış; bu çalışmalardan da üst düzeyde istifade edilmiştir. Bu çalışmalardan başlıcaları şunlardır:

1. Ebubekir Sidik Sise, "Müşkilat Menhec et-Talim el-İslâmî en-Nizami fî Mali (2003-2007)", **Doktora Tezi**, Uluslararası Afrika Üniversitesi, Hartum, 2010.

2. Abdulkadir Tican Kicera, "el-Menahicü'd-Dirasiyye fi'l Medaris el-Arabiyye el-İslâmîyye fi Cumhuriyeti Mali ve Te'siruha ale'l Müctama'i", **Yüksek lisans Tezi**, Medine Uluslararası Üniversitesi, Malezya, 2014.
3. Ahmed KAVAS, "Modern Arapça-İslam Eğitiminin Gelişmesi- Mali Cumhuriyeti Medreseleri - 1980-1994 Yılları Arasında Başkent Bamako'nun Konumu", **Doktora Tezi**, Paris-7 Üniversitesi, 1996.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİ CUMHURİYETİ HAKKINDA KISA BİLGİ

1.1. İsimlendirme

Mali kelimesi Bambara dilinde - Mali'nin yerel dili – denizati anlamına gelir. Kelime, devletin gücüne ve caydırıcılığına atıfta bulunur. Başka bir görüşe göre de, "Mali" kelimesi "Manden" kelimesinden bozularak alınmış Soninke dilinden bir isimdir. Çünkü Manden halkı devletlerine bu adı vermiş, bu kelimeyi lamı kesre olarak ince okumak ve Male şeklinde vurgulu yapmak suretiyle "Male" olarak kullanmışlardır. Araplar da alfabelerinde "E" harfi bulunmadığından Latince "İ" ile okunan "مالي" Mali şeklinde yazmışlardır. Batılı tarihçiler de tüm yazışmalarında Mali lafzıyla bunu nakletmiştir. Bu sebeple isim Manden'den, Male'ye, ondan da Mali'ye dönüşmüştür. İmparator Soundiata Keita tarafından Batı Afrika'da 13. Yüzyıl'dan itibaren Gana Krallığı'nın kalıntıları üzerine inşa edilen büyük imparatorun adını ölümsüzleştirmek için bu cumhuriyete Mali adı verildi. Geçmişte Mali devleti pek çok isme sahip oldu. 1880 yılında “en yüksek vadi” ismi verildikten sonra, 1891 yılında Fransız Sudan'ı, 1902 yılında Senegambia Nijeri, 1904 yılında Üst Senegal Nijer ve ardından 1920 yılında yeniden Fransız Sudan'ı adı verildi. Bu isim, Mali bağımsızlığa kavuşuncaya kadar devam etti.²

Tüm isim değişikliklerinin amacı, halkını eski İslam medeniyetine dayanan görkemli tarihinden uzaklaştırmaktı. Fakat Allah, bu ismin bölge insanların kalplerinde ebedileşmesini murat etti, bu sebeple Mali ve Senegal sömürgecilik veya Fransız boyunduruğundan kurtulduklarında, iki ülkenin liderleri, iki ülke arasında bir federasyon oluşturmayı düşündüler ve Fransız Sudan'ı ismi kullanıldıktan sonra bu federasyon için Mali adı tercih edildi. Fransa kısa süre sonra bu birliği bozmak için her türlü çabayı sarf etti ve sonunda iki ülkeyi böldü.

Sudan kelimesine gelince, siyah ve beyazdan oluşan renk ayrımı Arapça kökenlidir. Tarihçi, coğrafyacı ve seyyah eski Arap yazarlar Sudan kelimesini kullanmışlar, bununla genel olarak siyah tenli olmayı, özellikle de siyah Afrika nüfusunu kastetmişlerdir. Ayrıca, büyük Sahra'nın güneyinde, Batıda Atlantik Okyanusu'ndan Doğuda Hint Okyanusu'na kadar yaşayan siyahlar isim kullandılar. Bu,

² Ebubekir Sidik Sise, *Müşkilât Menhec et-Talim el-İslâmî en-Nizâmî fî Mali (2003-2007m)*, (Doktora Tezi), Uluslararası Afrika Üniversitesi, Hartum 2010, s. 9.

İstahrî (ö. 340/951-52'den sonra) kitabında şöyle demektedir: (Ve onlar ne Nubia, ne Habeşistan ne de Beja halkından değiller, ama hepsinden daha siyah ve saf olan siyah ırkdandırlar).³

1.2. Yüzölçümü ve Coğrafi Konumu

Mali Cumhuriyeti, 1.241.298 km'lik yüzölçümü ile Batı Afrika'nın üçüncü büyük ülkesidir.

Ülke toprakları yüzey şekilleri açısından sade bir görünüşe sahiptir. Kuzeydeki kumullarla kaplı geniş çöl sahası Büyük Sahra'nın bir devamıdır. Ülkenin Kuzey kesiminde dikkati en çok çeken yüzey şekli, Cezayir sınırı yakınındaki İfora Edrârı adı verilen engebedir. Mali'nin güney kesimlerinde ise Nijer nehri çevresinde gelişen düzlükler hâkimdir. Ülkenin güneyinde bu monoton görünüşü bozan elemanlar, Senegal sınırı yakınındaki Tambaoura yükseltileriyle büyük kısmı Gine'de bulunan Futa Calon kütlesinin Mali sınırları içerisine doğru uzanan kesimleri ve Mali sınırları içindeki en yüksek noktayı oluşturan Burkina Faso sınırları yakınında Hombori Tondo zirvesidir.⁴

Mali'nin sahip olduğu tüm bu alan ve Batı Afrika ülkeleri arasındaki stratejik konumu yanında onun kapalı bir ülke olduğu, denize çıkışının olmadığı görülür. Oysa önceki imparatorlukların her haritası, bu ülkenin eskiden denizi kullanmış ilk insanlardan oluşan Mali krallıkları yönünden denizle çevrili olduğunu gösterir. Tarihçi el-Ömeri'nin (ö. 749/1349) nakline göre meşhur Mali İmparatorluğu kralı Mansa Musa (ö. 1337) hac amacıyla Mısır'a uğradığında kendisine vekâlet eden II.Ebu Bekir m.ö. 14. yy adındaki kardeşinin Okyanusun sonunun bilinemeyeceği (o asırda yayınlanmış bir inanıştır) reddettiği, bunu öğrenmeyi istediği söylenir. Bu sebeple adı geçen kişi keşif yolculuğu düzenlemiş, bir deniz heyeti göndermiş fakat gönderdiklerinden sadece bir kişi geri dönmüştür. Bundan sonra 2000 gemiden müteşekkil, bin adedi kendisine ve maiyetine tahsis edilmiş, diğer bin adedi de su ve yiyecek için ayrılmış gemiyle⁵ ikinci bir seyahati bizzat kendisi yapmış, fakat II.Ebu Bekir ve beraberindekilerin bugüne kadar akıbeti öğrenilememiştir. Buradan hareketle bazı tarihçiler Güney Amerika bölgesini ilk keşfedenlerin Müslümanlar olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşü günümüzde arkeoloji bilimlerinin Amerika'da bulduğu cami kalıntıları

³ Dr. Selahuddin el-Müneccid, **Memleketü Mali inde'l Coğrafiyyin**, . Basım, Dar el-Kitab el-Cedid, 2Lübnan, Beyrut, 1982, s. 7.

⁴ Ahmed KAVAS, **Mali, TDV İslam Ansiklopedisi**, İSAM Yayıncılık, Ankara, 2003, c. 27, s. 493.

⁵ İbn Fazlullah el-Ömeri, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahya, **Mesalikü'l-Ebsar fi Memaliki'l-Emsar**, thk. Kâmil Salman el-Jubûri, 1. Basım, Dar el-Kutub el-İlmiyye, Lübnan, 2010, c. 4, s. 56.

desteklemektedir. II.Ebu Bekir 15. asrın sonunda Cristof Colomb'dan önce gelmektedir.⁶

1.3. İklim ve Su

Mali'nin ikliminde kurak ve yağışlı olarak iki mevsim dikkati çeker. Kuzeyde Temmuz-Eylül ve güneyde Nisan-Ekim arasında bol miktarda yağmur yağar. Sahradan gelen “Harmatan” rüzgârı ise mevsimine göre sıcak veya ılıman bir hava oluşturur. Güneyde bilhassa Sikasso bölgesinde yıllık 1300-1500 mm yağmur düşerken, Sahil (sahel) bölgesinde bu miktar 200-700 mm düşer.

Ülkenin en önemli akarsuyu, kaynağını Gine'den alan ve Nijerya'da Atlas Okyanusuna dökülen, Malililerin Coliba (Djoliba) dedikleri Nijer nehri, Mali'nin güneyBatısından KuzeyDoğusuna kadar 1500 km bir mesafe kat eder. Ülkede Debo ve Faguibine adlı iki büyük göl bulunmaktadır. Yine Gine'deki Futa Calon'dan kaynağını alan Senegal nehri (toplam 1790 km) 700 km boyunca Mali topraklarından akar ve bu ülke sınırları dışında Atlas Okyanusuna ulaşır. Bitki örtüsü olarak ülkenin güney kesimi ve uzun akarsuların kenarları savanlarla kaplıdır. Güney kesiminin merkezinde ise stepler uzanır. Kuzeye doğru ilerledikçe, steplerin çöl görünüşüne dönüştüğü görülür.⁷

1.4. Nüfus ve Sosyal Yapı

Mali Cumhuriyetinin sahip olduğu tarihi konum ve geniş tarihinde oynadığı büyük rol, onu medeniyetlerin buluşma noktası, milletler arasında kilit yapmıştır. Öyle ki bu tarihte Timbuktu şehri “Sahra'nın incisi” ve Batı Afrika'dan İslam kültürünün merkezi olarak isimlendirilmiştir.

Günümüzde Mali Cumhuriyetinin nüfusu Kuzey ve güney bölgeleri arasında dengesiz bir dağılımla, 2018 nüfus sayımına göre 19,5 milyondur.⁸ Kuzey bölgeleri ülkenin % 60'ını kapsamasına rağmen, çölün sert koşulları sebebiyle ve yerleşik hayatın şartları bulunmadığından, burada ancak nüfusun % 10 kadarı yer almaktadır. Buna karşın nüfusun çoğunluğu güney bölgelerinde ve nehir kenarlarında yaşamaktadır.

Mali sekiz idari bölgeden ve başkentten oluşmaktadır. Bu bölgeler Kay, Kulikoro, Sikasso, Segou, Mopti, Timbuktu, Gao, Kidal'dir. Başkent ise, Bamako'dur.

⁶ AbdülAziz Raşid el-Ubeydi, **Vesâil İntişaru'l İslami fi İfrikiya**, Afrika çalışmaları dergisi, Daru'l Mektebetü'l İslamiyye, Bamako 1990, Sayı.6, s. 5.

⁷ Ahmed KAVAS, s. 493.

⁸ <https://www.populationdata.net/pays/mali/>, 14 décembre 2018.

Mali halkı örf ve adetleri farklı değişik vatandaşlar ve kabilelerden oluşmaktadır. Her kabile kendi içinde belirli bir sisteme uyar. Zira toplum hür ve diğerleri bölümlerine ayrılır. Bu sebeple demircilik, dokuma, şarkıcılık, musiki ve şiirle methiye gibi bazı görevler hürler yapmaz.⁹ Kısaca Mali’de toplum iki ana gruba ayrılır.

1.4.1. Yerleşik Halk Topluluğu

Bu topluluk, Bambara, Malenke kabilelerini ihtiva eder, bunlar çoğunluktadır. Bir de Soninke, Songay, Dogon ve sınır boyunda mukim kabilelerden bazıları, mesela Mossi, Senufo, Bobo, Miyanka ve Volof. Bunlar ziraatle uğraşırlar.

1.4.2. Göçer Halk Topluluğu

Bu grup Fullaniler, Tuaregler ve Arap kabilesi Hasanileri kapsar. Bu grup hayvancılıkla uğraşır. Yine balık avlamak amacıyla yıl boyu Nijer nehri boyunca göçmeleri sebebiyle Bozo ve Somono kabilelerini de göçer kabilelerden saymak mümkündür.¹⁰

1.5. Hâkim Diller

Mali’de yaklaşık 30 konuşulan dil bulunmakta olup, bunlar arasından 10 dil 19 Temmuz 1982 tarihli 159-PG-RM nolu kararnameye göre milli dil payesini almıştır. Bu milli diller şunlardır: Bambara (en yaygın ve en fazla konuşulan dil), Bobo, Bozo, Dogon, Fullani (Fulfulde), Soninke, Songay (Sorey), Senufo, Maninka ve Tuareg.¹¹

Mali’de yerel diller fazla olmasına rağmen Fransızca -ki sömürü dilidir- devletin resmi dilidir. Hükümet makamlarında, hükümete bağlı eğitim kurumlarında, basın müesseselerinde vb yerlerde Fransızca kullanılmaktadır.

1.6. Mali Tarihine Kısa Bir Bakış

1.6.1. İslamdan Önce Mali

Mali’nin Kuzey Doğusundaki İfora Edrarında rastlanan ve milattan önce 7000-3000 yıllarına ait olduğu sanılan kaya gravürleri burada insan izleri olarak kabul edilmektedir. Eski Mısır ve Nijer vadisi arasında var olduğu sanılan ilişkilerin, daha

⁹ Ebubekir Sidik Sise, s. 10

¹⁰ Ebubekir Sidik Sise, s. 11

¹¹ <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/afrique/mali-decret1982.htm>, 14 décembre 2018.

sonraki dönemlerde Fizan'ın yerlisi Garamantlar vasıtasıyla Fenikeliler ve Romalılarla da devam ettirildiği bilinmektedir.¹²

Çoğu tarihçi İslam'ın gelişinden önce Afrikalıların geleneksel dinleri olduğuna yahut hiç bir dinleri olmadığına yahut putperest olduğuna inanır. Hatta Songay halkı arasında yaygın olan bir hikâyeye göre, Afrika sihirle putperestlikte meşhurdur ve şu an Bintiya diye ile bilinen eski adı Kukya şehrinden sihirbazlar, Musa (as)'ya meydan okumak için değişik ülkelerden sihirbaz toplayan Firavunun sihirbazları arasında yer almıştır. Nitekim Allah cc “Dediler ki, onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcı adamlar gönder”(Şuarâ Suresi, 26/36) buyurmuştur. Sadi (ö. 1655)¹³ bu olayı “*Târîhu's-Sudan*” eserinde zikretmiştir.¹⁴

Şu kabul edilmiştir ki, durum her ne kadar bazılarının inandığı gibi olsa da, araştırmacıya göre Afrikalılar büyük yaratıcının varlığına inanıyordu. Bu yaratıcı insan şeklinde değildi. Onun benzeri de yoktu ve onun bu şekilde düşünülmesi de mümkün değildi. Gelenek olarak önemli ve büyük işlerde Tanrıya sığınarlardı.

Onların inancında büyük yaratıcının varlığının ve İslam'da bunun onaylanmasının anlamı-ki İslam onlara göre pek çok soruya icabet eder-Rasulullah'ın davet ettiği Allah'ın dini İslam'ı kabulde temel sebepti.

Milattan sonra ilk bin yılda Moritanya ile Mali arasında hüküm süren ve Vagadu (Ouagadou) hanedanı da denilen Gane Krallığı bölgedeki ilk imparatorluk sayılmaktadır. Ortaçağ İslam coğrafyacıları ve tarihçileri başta olmak üzere Büyük Sahra'nın güneyindeki bölgeler hakkında bilgi veren müellifler bugünkü Mali'den bahsetmektedir. Bu eserlerde genelde Gane (Gana), Sudan, Tekrur, Buladuttibr, Mali, Malli, Timbuktu, Kavkav, Sorgay gibi sultanlıkların adı zikredilerek, bölgede hâkimiyet kuran hanedanlar ve bunların İslam dünyasının diğer bölgeleriyle ilişkileri hakkında bilgi verilir. İbn'ul-fakih, İstahri, Ahmed b. Abdulmümin eş-Şerişi, Yakut el-Hamevi, Zekerriyya b. Muhammed el-Kazvini, İbn Said el-Mağribi ve Ebu'l-fida'nın yanında Mali

¹² Ahmed KAVAS, s. 495

¹³ Abdurrahman b. Abdullah es-Saadi 1596 yılında Timbuktu'da Malili bir aile evladı olarak doğmuş, gelişmiş bir İslami bilim merkezi olan Cenne şehrinde Hakim ve İmam olarak görev yaptı, 1898'de Paris'te yayınlanan “Tarihu's-Sudan” adlı bir eser yazmış.

¹⁴ es-Saadi, *Târîhus -Sudan*, s. 4 : Harun al-Mahdi, *İmbraturiyetu Songay*- Batı Afrika'daki İslami İmparatorlukların Tarihsel Sıralamasının Analitik Bir Çalışması, (Yayınlanmış Makale), Sayı 37.

hakkında ilk defa ayrıntılı bilgileri İbn Fazlullah el-Ömeri, İbn Batuta, İdrisi, Hasan Vezzan ve Kalkaşandi vermiştir.¹⁵

1.6.2. İslam'ın Mali'ye Girişi

Bazı tarihi rivayetler Mali'ye İslam'ın ilk hicri asırdan itibaren girdiğini ifade eder. İslam'ın Mali'ye girişi H. 62 yılında Ukbe b. Nafi'nin ikinci kez Arap Mağribine yönetici atanmasıyla olmuştur. Ukbe b. Nafi Sudan ülkesine girmiş, Tekrur ve Gana'yı fethetmiştir. Malili yazar Hüseyin Yusuf Traorenin doğruluğuna dair ileri sürdüğü deliller arasında, Abdullah el-Bekrinin naklettiği bu ülkede H. 69 yılında İslâmî bir koloninin bulunduğu dair rivayettir. Bundan anlaşılmaktadır ki, Emeviler İslam'ın ilk başında Gana'ya birlik ve ordu göndermişti. Yine Dr. Muhammed el-Mağribi'nin kitabında naklettiği Hazinin Gana'nın şehirlerinden birisi olduğu ve Endülüs Emevilerinden önce ordu kalıntısı olan İslâmî bir koloninin bulunduğu, bu orduyu onların Sudan'a sevk ettikleri rivayeti de aynı mahiyettedir.¹⁶

İşte bu İslâmî koloninin Batı Sudan'da¹⁷ (Mali'de) İslam nurunun ilk çekirdeğini oluşturduğu ve İslam'ın yayılmasında önemli rolü olduğu kabul edilir.

1.6.3. İmparatorluklar ve Müslüman Sultanlar Dönemi

1.6.3.1. Gana İmparatorluğu

Batı Afrika'da ilk ve en eski imparatorluk Gana imparatorluğudur. Bu imparatorluğun kalıntıları üzerine Mali İmparatorluğu kurulmuştur. Mali imparatorluğunun kalıntıları üzerine de ileride söz edileceği üzere Songay İmparatorluğu yükselmiştir. Bu devleti Fullanilerin Masina Krallığı, Tekrur Krallığı, İslâmî Mandenka Krallığı ve diğer krallıklar izlemiştir.

İslam Gana bölgesine takriben hicri birinci asrın ilk yarısının sonlarından itibaren, erken bir tarihte girmiştir. Tarihçiler Arapçanın h. dördüncü asırdan itibaren divanlarda ve yazışmalarda kullanıldığını ifade etmiştir. Şehirde 12 cami mevcuttu (eski Şinkit şehri camilerinin sayısından fazlaydı), her camide dini ve Arapçayı öğretmek için medrese mevcuttu.¹⁸

¹⁵ Ahmed KAVAS, s. 495

¹⁶ Ebubekir Sidik Sise, s 27

¹⁷ Yukarıda ifade edildiği gibi Eski Arap yazarları Sudan dediklerinde Afrika siyahi ırkı kastedilmektedirler, dolayısıyla Batı Sudan şimdiki bütün batı Afrika ülkelerini kapsamaktadır.

¹⁸ el-Halil en-Nahvi, **Biladu Şinkit-el-Menara ve'r-Ribat**, Mektebetü'l Muntada el-İslami, Tunus, 1987, s. 68.

Gana'nın İslam ülkeleriyle bağlantısı miladi on birinci asrın sonlarında kurulan İslâmî hükümet döneminde, özellikle de Müslüman Gana kralları Abbasi halifesiyle irtibat kurduktan sonra artmıştır. Bu krallar kendilerini Abbasi halifesine bağlamış, ülkelerinde Abbasi halifesinin temsilcisi gibi hükmetmiştir. Yine Mısır'la Gana'nın bağlantısı hiç kesilmemiştir.¹⁹

1.6.3.2. Mali İmparatorluğu

Mali imparatorluğu Batı Sudan'da kurulan imparatorlukların en güçlüsü ve en zengini kabul edilir. Bu imparatorluk m.1240 yılında, Nijer nehri ile Atlas Okyanusu arasında yayılmış Mandeng kabileleri eliyle kurulmuştur. Bu imparatorluğun gelişimi, Afrika tarihinde mümtaz bir yere sahiptir. Ayrıca bu imparatorluk, birlikler, vilayetler ve krallıklar dâhilinde Batı Afrika kabilelerini birleştirme noktasında büyük pay sahibidir. Bu imparatorluğun yöneticileri Batı Afrika'da İslam'ın yayılmasında önemli rol oynamış kişilerdir.

Mali kralları miladi on birinci asrın sonunda Müslümandı. Mali fütuhâtı, fukaha ve ulemanın İslâmî davet ve eğitim faaliyetiyle Mali'nin kalkındırılmasına teşviklerinin yanında, İslam'ın yayılması, cami ve medreselerin inşası gibi İslâmî müesseselerin kurulması suretiyle Afrika'nın her tarafına yayılmıştı.

Tarihçiler Mali krallarının en meşhurlarından birisi olarak Mansa Musa (ö.1337) hakkında onun hac yolculuğunda cuma namazı kıldığı her şehirde cami inşa ettirdiğini söyler.

Mali'de İslam bilginleri yüksek bir mevkie sahip olmuştur. Şöyle ki, Mali krallığı İslam'ı kabul, onu ve İslâmî ilimleri uygulama istekleriyle yetinmemiş, bu konuda davette de bulunmuş, genelde Batı Afrika'ya mücavir bölgeler arasında İslam'ın yayılması için çalışmışlardır. Öyle ki, ulemanın Mali krallığı'nın İslam'ı neşrinde ve davette öncü rolü olmuştur.²⁰

1.6.3.3. Songay İmparatorluğu

Songay Müslüman imparatorluğu Senegal Nehir havzası ile Nijer arasında bulunan bölgelerde kurulmuş Afrika krallıklarının en büyüklerinden birisidir. Batı Sudan'dan başlayan bu bölge artarda Miladi 16. asrın sonlarına kadar üç krallığın

¹⁹ Muhammed Emin A. el-Abkari, *Neş'at el-Memalik ve'd-Duveylat el-İslamiyye*, Uluslararası kongresi-Afrika'da İslam, Uluslararası Afrika Üniversitesi, Hartum, Sudan, 26-27 Kasım 2006, Sayı 7, s. 433.

²⁰ el-Abkari, s. 434

(Gana, Mali ve Songay) Doğuşuna şahit olmuştur. Adı geçen krallıklar geride İslâmî kültür etkileri bırakmıştır.

Kral Büyük Askiya Muhammed(ö. 1538) Batı Afrika krallarının en meşhuru ve güçlüsü olarak görürüz. Kral, krallığın idari işlerini düzenlemeye başlamış, orduyu düzenlemiş, dini konularda kalkınma başlatmış ve Batı Afrika bölgelerinin tamamını bir hüküm altında toplamıştır.

Askiya ve takipçilerinin büyüklüğü krallığın yükselişini devam ettirmekle sınırlı kalmamış, aksine ulema ve tüccarlara destek vermek suretiyle yönetimde belirgin bir karakteristik arz etmiştir. Başkentte Mali'ye, adalet, içişleri, ziraat, ormancılık ve de Kuzey Afrika yerlilerinden oluşan yabancıların ve beyazların ve de Sahra'da yaşayan Tuareglerin işleriyle ilgili diğer bakanlıkları kapsayan idari birlik tesis etmiştir.

Timbuktu bu krallığın şehirlerinden birisi olarak yukarıda işaret ettiğimiz gibi ilim, fikir merkezi olarak tanınmıştır. Bu şehrin camilerinde dini ilimler, hitabet, nahiv ve edebiyat okutulmuş, bu camilerde yerel âlimlerin yanında Kahire ve Gadames'ten gelen hocalar ders okutmuştur.²¹

Mansa Musa (ö. 1337) dönemi ilmi verimlilik, adalet, güvenlik ve yönetim bakımından Mali'de İslâmî krallıklar dönemi içinde altın çağ olarak kabul edilir. Bu kralın dönemini Büyük Askiya Muhammed (ö. 1538) dönemi takip eder.

1.6.3.4. Krallıklar Emirlikler Dönemi

Bugün Mali Cumhuriyeti az önce adı geçen üç imparatorluğun önemli ve esas bir parçasıdır. Batı Afrika tarih sayfasında ismi ebedileşmiş devletler Gana, Mali ve Songay imparatorluklarıdır.

Burada zikretmek gerekir ki, bu üç imparatorluğun yıkılışından sonra bölgenin değişik yerlerinde Seguda Bambara Emirliği, Fullani Masina krallığı, Sikassoda Kenedugu Emirliği (1875-1898) gibi farklı krallıklar ve emirlikler kurulmuştur.

Bu krallıklar ve emirlikler Batı Afrika'da sömürgeciler sömürge faaliyetlerine başlayıncaya kadar kendinden öncekiler gibi birbirleriyle irtibatlı değildi. Dolayısıyla Mali'ye 13.09.1855 yılında Batı tarafından Senegal yoluyla girdiler, şu an köy olan

²¹ el-Abkari, s. 435

birinci bölgeye, başkentten 12 km uzaktaki Medine isimli köye yerleştiler²², bu köyde kendilerine askeri bir kale inşa ettiler ve burayı kendileri için merkez kabul ettiler. Sonra ilerlemelerine devam ettiler, devlete hâkim olarak işgal hedefine ulaştılar. el-Hac Ömer Tall (ö. 1864), el-Hac Samori Ture (ö. 1900) gibilerin ve dindarlıklarıyla meşhur diğer Müslümanların sert direnme ve çatışmalarından sonra işgal tamamlanmış oldu. 1898 yılında devletin tamamını işgal ettiler. Böylece devlet sömürge yönetimine geçmiş oldu. Taki Mamadou Konate (ö. 1956), Modibo Keita (ö. 1977) gibi bazı gayretli kişiler devleti sömürge bağından kurtarmak için mücadelede kısmen başarılı oldu. Zira devlet Senegal’le 22.09.1960 yılında federal bir hükümet kurarak tam bağımsızlığına kavuştu. Bu devlete tam bağımsızlık öncesi Fransız Sudan’ı adı verilmişti. Bağımsızlıktan sonra Mali imparatorluğunun adına hürmeten ve tarihi mirasını korumak amacıyla Mali adını aldı.²³

1.7. Batı Afrikada (Özellikle Mali’de) İslam’ın Yayılması

Batı Afrika’da İslam’ı yayanların şu üç grup olduğunu belirtmek mümkündür.

1. **Fatih Gaziler:** Bunlar Afrika’nın değişik bölgelerinde İslam devleti kurmuştur.²⁴

Bu ekip Batı Afrika’da ilk olarak İslam’ı yaymaya çalışmış, yol aşındırmış, fetih için yol yapmış, başarılı olduktan sonra da İslam devleti kurmuş olan fatih gazilerdir. Bunlar sahabe Ukbe b. Nafi ve Musa b. Nusayr zamanından itibaren, bunlardan sonra da İdrisiler, Murabıtlar, Muvahhitler, Hafsiler, Molaviyeler, Senegalliler, Bornolular ve Fullanilere varıncaya kadar Afrika’ya hâkim olmuş insanlardır.

İşte bu insanlar imkânları dâhilinde devlet işini üstlenen, İslâmî davet için uzak ve yakınlara giden, kendilerini devletin göndermediği, bir idarecinin gözetip kollamadığı, bir liderin yönetmediği, tersine bu alanda dağınık olan ve devletlerinin

²² Bazı Rivayelere göre hemen Medine köyü işgal etmeden evvel, şehrin reisi, kendi şehrinin el-Hac Ömer Tall tarafından işgal etmesinden korktuğu ve sömürgeci Fransızlar onu koruyacaklarını sözü verdikleri için onlara güvenip yer vermiş.

²³ Osman Salih Traore, *Ved’iyyetü’l Medaris el-İslamiyye fi Cumhuriyetü Mali* (Analitik çalışma), Bamako, 2000, s. 3.

²⁴ Adam Abdullah el-İlory, *el-İslam fi Nijerya ve’s-Şeyh Osman b. Fodyo el-Fullani*, 1. Basım, Mektebetü’l İskenderiyye, Mısır, 2014, s. 59.

başarısı için imkân dâhilindeki her aracı kullanan, meçhul davetçiler için yol hazırlamış olanlardır.²⁵

2. Ticaret Mallarını bir yerden diğerine taşıyan gezgin tüccarlar.

Gezgin tüccarlar eski tarihlerden beri Batı Afrikayla Kuzey Afrika arasında ulaşım sağlayan kervanlar olarak bilinir. Bunlar Fenikililer, Kartacalılar, Romalılar ve Araplardan oluşmaktadır. İslam'ın başında Arapların kılıç, mızrak, yün ve ipek elbise gibi eşyaları Kuzey Afrika'dan Batı Afrika'ya taşıdıkları doğrudur. Bu Araplar ticaret eşyası satmak için Gana, Mali, Tekrur, Songay, Keshna, Kano ve Borno'ya gider, bu ülkelerden deve tüyü, fildişi ve kölelerle dönerlerdi.²⁶

Tüccarlar bu yollardan ticaretleri için sürüm alanı edinirlerdi. Müslüman tüccarları, âlim ve davetçi kişilerin evlerinde İslam inancını yayma konusunda toplanırdı. Bu barışçı iletişim sayesinde ticaret alanı genişlemiş, göç artmıştı. Bu sebeple tüccarlar yerleşik halkla iletişim kurmuş, yerleşim yerlerinde onlarla haşır neşir olmuş, aralarında akrabalık çoğalmış, Fullani, Volof, Tekrur, Soninke Cula, Songay Mandengo, Hausa, Kanori vb bölge halkı arasında İslam yayılmıştı.

3. Sûfî Davetçiler.

Sûfî davetçiler, zikir ve evrada devamla, dünyanın şaşalarından yüz çevirmekle, onun lezzetlerinden ve ihtiraslarından uzak durmakla tanınmış zahitler ve abidlerdir. Bu Sûfîlerin İslam'ın yayılmasında somut gayretleri, İslâmî sultanlıkların ve devletlerin kurulmasında hissedilir etkileri vardır.²⁷

Sûfî ekoller Batı Afrika'da İslam'ın neşrinde övgüye layık bir rol oynamış ve gözle görülür gayret sergilemiştir. İslâmî öğretilerin yayılmasında ve davet hususunda bu rol Hristiyanlarla diyalog şekline girmiş ve İslam'ın neşri için korkutmayı değil de teşvik araçlarını kullanmış, dahası ibadetler ve zikir mekânı olan zaviye ve camiler inşa etmişler, okullar açmışlar, köle satın almış ve onlara İslam prensiplerini öğretmişler ve azat edip, değişik bölgelerde İslam'ı yaymaları için davetçi olarak göndermişlerdir.

²⁵ el-İlory, s. 59.

²⁶ el-İlory, s. 59.

²⁷ el-İlory, s. 59.

Afrika’da İslam’ın yayılmasında rolü bulunan Sûfî ekoller arasında Kadiriye, Ticâniye ve Senûsi tarikatı yer almıştır.²⁸

İslâmî davet saf manevi bir davettir. Müslüman davetçi, insanların İslam’a ulaşmaları noktasında eksikliği gidermek için fatihi takip eder. İlk Müslüman öncüler gruplar halinde insanların İslam’a girmelerinde başarılı olmuştur. Bu durum Afrika’nın pek çok bölgesinde, özellikle Batı tarafında putperest devletlerin kalıntıları üzerine İslâmî devletler kurulmasına sebep teşkil etmiştir.²⁹

İslam’ın Mali’ye girişinden sonra onun yayılmasında katkısı bulunan bu üç gruba şunlar da eklenebilir:

4. İslâmî Göçler (Hicretler)

İslama davet yalnızca tüccarlara dayanmıyordu. Bilakis Berberi kabilelerin göçleri ve bazı siyasi olayların sonuçlarının tüm bölgede İslam’ın yayılmasında büyük tesiri olmuştu. Arap Mağribinde de durum böyleydi. Bazı siyasi olayların sonucunda bazı kabileler Borno kanem ülkesine doğru giderken, bazı kabileler de Senegal Nehri tarafına yönelmiştir. Buradan şu açığa çıkmaktadır ki, İslâmî etkilerin çoğu Doğuya yönelme hususunda en uç Mağripten, yani Senegal nehrinin döküldüğü yerden yahut Nijer Nehri kıvrımından yahut Timbuktu, Cenne ve Kano gibi İslâmî aydınlanma merkezlerinden doğmuştur.³⁰

5. Yerel Yöneticilerin Gayretleri

Bazı tarihçiler, Mali’de İslam’ın yayılmasının h.223 yılında krallardan birinin İslam’ı kabul edip, çevreye İslam’ı yayması ve putperestlerle cihadıyla, Murabıtların h. 466 yılında Avdagost şehrine, h.469 yılına Kombi Salih şehrine girmeleriyle olduğu, böylece Soninke halkı arasında İslam’ın yayıldığı ve Soninke kelimesinin davetçi kelimesiyle eş anlamlı hale geldiği görüşündedir³¹

Yöneticiler İslam’ı kabul ettikten sonra İslam akidesine aşırı meyil göstermiş ve insanlar arasında İslam’ın yayılması için açık bir girişimde bulunmuşlardır. Tarihi kaynaklar bu davetçi yöneticilere ait bolca örneklerle bizi desteklemektedir. Bu

²⁸ Abdullah Abdurrazzak, *İntişarü'l İslami fi Garbi İfrikıya*, 1. Basım, Daru'l Fikri'l Arabi, Mısır, 2006, s. 6.

²⁹ Abdullah Abdurrazzak, s. 10

³⁰ el-Ubeydi, s. 46

³¹ Mahmud Şâkir, *et-Tarihu'l-İslami-Garbi İfrikıya*, 2. Basım, el-Mekteb el-İslamiye, 2000, c. 15, s. 118-119.

yöneticiler İslam'ın yayılması için değişik yöntemlere başvurmuştur. Mesela bir kısmı davet, cami ve okul öncesi eğitim, âlimleri ve kitapları kendi ülkesine getirtmek gibi başarılı araçlara önem vermiştir. Bir kısmı da İslam'ın yayılması için cihadı ve fethi araç olarak kabul etmiştir.³²

İslam'ın Mali'ye girişinin çok erken olduğu söylenebilir. Fakat İslam'ın Afrika'nın Batısına yayılması ve kapsaması Murabıtların Arap Mağribine ulaşmaları ve h. beşinci asırda Gana'yı ele geçirmeleriyle olmuştur.

6. Hac ve İslam'ın Yayılmasında Etkisi

Afrikalılar İslam'ı kabul etmiş ve dini vecibeleri yerine getirmede -ki bunlar arasında hac ibadeti de vardır- aşırı gayret göstermişlerdir. Bu Müslümanlar mukaddes bölgelere yolculukta büyük sıkıntılar yaşamalarına rağmen, hac farızasını yerine getirmekte istekli davranmışlardır. Hiçbir hac mevsimi Mekke Afrikalı Hacıların gelişinden hali olmamıştır. Hicaz'da Müslümanlarla bir yıllık iletişimin, Mısır gibi ulema ve ilim öğrencileriyle dolu İslam bölgelerine Hacıların gelişinin, ülkesine dönen Hacılar üzerinde büyük bir etkisi vardı. Böylece onların dine bağlılıkları ve bilgileri artmıştır. Bu Hacılar hacdan sonra zinde davetçilere dönüşüyordu. Hac buluşma ve kültürel etkileşim için fırsat idi. Bu buluşma sonucunda Afrika ülkeleri İslam dünyasının medeniyetinden etkilenmiş oluyor, Hacılardan birçoğu Mekke ve Medine'de kalarak, bazıları da Mısır'da kalıp Ezher ve diğer Mısır medreselerinde ilim öğreniyor, ardından da davette bulunmak ve eğitim vermek için ülkelerine dönüyorlardı. Bu Hacıların eliyle Doğunun eserleri Afrika'ya ulaşıyor ve yayılıyordu. Onlar bu eserleri elde etmede ve ülkelerine götürmede istekliydiler.³³

Burada İslam'ın yayılması noktasında haccın dolaylı başka bir etkisi daha vardır. Şu bilinen bir şeydi ki, hac kervanları Afrika'nın Batısından ve ortasından gelir, yol boyunca pek çok bölgeye uğradı. Kervanların uğradığı bu bölgelerin çoğunda henüz İslam yayılmamıştı. Dolayısıyla buradan Hacıların geçişi, orada bir süre kalmaları, yol boyunca cami inşa etmeleri, İslam'ın yayılmasında bir sebep teşkil etmiştir. Dolayısıyla Batı Afrika Hacıları Afrika'nın ortasından ve Doğusundan geçiyordu. İslam'ın buralarda yayılması, Hacıların ülkesinde yayılmasından sonra

³² el-Ubeydi, s. 54

³³ a .g.e. s. 55

olmuştur. Bu nedenle Hacılar buralarda etki yapmış, yerel halk arasında İslam'ı yaymış ve cami yapılmasına önem vermiştir.

Şu sabittir ki, Afrikalı bir Müslüman hac görevini eda edince, İslam'ın yayılmasına davete ve hatta cihada daha arzulu ve tutkulu olarak geri dönüyordu. Nitekim hac dönüşü cihat ve fütuhata zaman ayırmış Songay kralı el-Hac Askiya Muhammed'de de böyle olmuştur.³⁴

³⁴ el-Ubeydi, s. 55

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİDEN GÜNÜMÜZE MALİ'DE ARAPÇA ÖĞRETİMİ

Şu bilinmektedir ki, İslam'ın yerleşmesi ve Arap diliyle öğrenimin yaygınlaşması Mali'de m. 7. yy'dan itibaren istikrarlı bir şekilde başlamıştır. Çoğu araştırmacı ve incelemeci İslam'ın yayılmasının, Doğuşundan itibaren Büyük Sahra boyunca Mali'nin Kuzeyinde başladığı, sonra aşamalı olarak diğer bölgelere yayıldığı kanaatindedir.

Timbuktu şehri krallığın ilim ve fikir merkezi olarak bilinmiştir. Timbuktu'daki camilerde dini ve İslâmî ilimler, hitabet, nahiv, edebiyat okutulmuştur. Burada mahalli âlimlerin yanında Kahire ve Gadames'ten gelmiş âlimler de ders okutmuştur.³⁵

2.1. Sömürgecilik Öncesi Mali'de Arapça Öğretimi

Mali'de Arapça ve dini ilimler eğitiminin tarihi kökleri Mali'ye İslam'ın girişi ve İslâmî krallıkların her yerine yayılmasıyla ilişkilidir. Tarihçilerden birisi eserinde şunları söylemektedir: İslam'ın Batı Sudan ve Orta Sudan'a yayılması eskidir. Miladi 11 yy'da İslam davetinin yayılmasını sağlayan Murabıtlar değildi. İlk kez bu ülkelere İslam'ı getiren onlar da değil. Fakat onların hareketleri İslam'a girenlerin sayısını artırmıştı.³⁶ Bu ifadeler şu anlama gelmektedir: İslam bu topraklara doğduğu asırda ulaşmıştır. Bu da miladi 7. yy'dır. Bu iki rivayetten Batı Sudan'da (Mali'de) İslam'ın tarihi köklerinin derinliği ortaya çıkmaktadır. İlk İslam âlimleri eğitim ve davet yoluyla İslam'ın yayılmasında rol oynamış, ta ki İslam dini resmi din ve Arapça da resmi dil olmuştur.

Maliki Sünni mezhep Mali'de uygulanan mezhep olmuştur. Kral Mansa Musa (ö. 1337) hac için Mekke'ye giderken Kahire'ye uğradığında kendisinin Maliki mezhebine mensup olduğuna işaret eder, buradan mezhebe ait bazı kitapları satın almıştır.³⁷ Yine beraberinde Timbuktu'da meşhur "Djingareyber" Cingareyber Camiini inşa eden mimar mühendis Ebu İshak es-Sahili el-Gırnati el-Endelusi (ö. 747/1346) gibi büyük bilginlerden çok sayıda bilgini getirmiştir.

³⁵ el-Abkari, s. 435

³⁶ İbrahim Ali Tarhan, *İmbraturiyyetü gana el-islamiye*, el-Mektebetü'l Arabiyye, 1970, s. 41.

³⁷ Tarhan, *Devletü Mali el-İslamiyye, el-Hey'el Misriye'l Amme Lil-kitab*, Kahire, 1973, s. 54.

Tüm bu asırlarda eğitim, dikte etme ve tekrar etmeye, yani hocanın okuyup öğrencinin tekrar ettiği yahut sıbyan mekteplerinde veya açık alanda ağaç levhalar kullanılmak suretiyle toplu okuma gibi geleneksel yöntemlere dayanıyordu. Mali’de İslâmî eğitim, sömürgeciler hâkim oluncaya ve eğitimi sömürge eğitimine çevirinceye, 1911 tarihinde sömürgeci kararnameyle resmi dil Arapça Fransızca’ya dönünceye ve dolayısıyla mahkemelerde Arapça yazı yasaklanıncaya kadar, yani 19 yy sonuna kadar yaygın ve parlak bir şekilde devam etmiştir.³⁸

Böyleydi, çünkü Mali’de İslâmî davet diğerleri gibi Kur’an dili Arapçayla bağlantılıydı. Ticari hareketi canlandırma yanında, İslam ve Arapça yanyana yürümüştü. İslam’ın Mali’ye girişinden sömürge dönemine kadar Arapça devlet dairelerinde yerini korumuştur.

Genelde Batı Afrika’da, özelde Mali’de Arapçaya verilen değer mukaddesliğe yakındır. Çünkü Arapça, Kur’an’ın ve dini ilimlerin diliydi. İslam öğretimi teşvik eden ve öğretimi dinden ayırlamaz bir parça kabul eden bir dindir.

Mali’de Müslüman bir kişinin Arapçaya verdiği değer öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, Müslüman birisi caddede veya bir mahalde Arap harfleriyle yazılmış bir sayfa bulsa, ya onu yakar yahut nehre atar. Fakat Kur’an mekteplerinin çökmesi ve resmi Arapça okullarının yükselmesiyle bu görüntü bir nebze azalmıştır.

2.1.1. Mali’de Arap Dilinin Konumu

Mali’de Arapçanın belirli bir konum elde etmesine yardımcı olan bazı sebepler vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Arap dilinin dindeki yeri ve Müslüman kişiyi ona dini değer atfetmeye sevk etmesi.
2. Arap harflerinin kullanılması. Mali’de ve sömürge öncesi Afrika’da Arap harfleri bilinmekteydi. Bu bilgiyle âlim cahilden ayırt ediliyordu.
3. Mağrib ülkeleriyle Büyük Sahra’nın güneyinde bulunan ülkeler arasında m. 7. yy öncesine giden, yani kara Afrika’nın İslamlaşmasından önceye varan eski ticari ilişkiler.

³⁸ Ali Yakub, *el-Lugatü’l Arabiye fi’n-Nijer beyne’l Madi ve’l Hadir ve tetallu’at el-Mustakbel*, Kiraat Afrikiyya Dergisi, Sayı.4, s. 36.

Kervanların kullandığı pek çok yol meşhurdu. Kervan yolları Marakeş'ten, Tilimsan'dan, Tunus'tan, Trablus'tan ve Mısır'dan güneye doğru başlar, büyük Sahrayı aşarak Batı Afrika'da eski Gana krallığı, Timbuktu ve Hausa vilayetleri gibi esas ticari merkezlere ulaşırdı.³⁹

Bununla şunu ifade mümkündür: Müslüman Araplarla Batı Afrika arasında m. 7 yy'da başlayan ve 11. yy'dan sonra gelişen ticari ilişkiler, Arapçanın bu bölgeye girişinin başlangıcı olmuştur. Bu ilişki Afrika kıtasının tamamına yayılncaya kadar tabii seyrinde devam etmiştir. Söz konusu tüccarlar Arapçanın yerel dillerle karıştığı bu bölgelere Arapça kelimeleri sokmaya başlamış, öyle ki yerel diller Arapça kelimelerle dolu hale gelmiştir.

4. Göç. Dini veçhe bir tarafa, Arapçanın Mali'de yayılmasına ve tutulmasına yardımcı olan sebeplerden birisi bu bölgelere Arap kabilelerinin göçleri ve buralarda yerleşmeleridir.
5. Akrabalık. Göç eden Araplarla bölge halkı arasında kurulan, İslam kardeşliği üzerine inşa edilen akrabalık, Arapçanın bölgede yayılmasına yardım eden temel amillerden birisi olmuştur. Mali'de İslam'ın bölgeye girişinden sömürgecilik dönemine kadar Arapçanın konumu bu şekildedir.

2.1.2. Eski Geleneksel Eğitim, Metotları ve Yöntemleri

İslam gelir gelmez bir bölgeye yerleşince, o topraklarda kültürünü sağlamlaştırır, Arapça iki okul ortaya çıkıncaya kadar az bir süre geçer. Bu okullardan birincisi küçükler için Kur'an okulu, ikincisi ise, büyükler için dini ilimler okuludur. Müslüman çocukların Kur'an okulları, sabah akşam Kur'an okumakla meşgul olmaları için okul ikamet eden imamların veya âlimlerin evlerinde açılırdı. Bu öğrenciler Mushaf'tan veya ezberden kıraati tamamlayıncaya kadar devam ederlerdi.⁴⁰

2.1.2.1. Sıbyan Kur'an Okulu

Bu eğitim yedi yaşında başlayarak çocuklarına Kur'an-ı Kerim'i ezberletmekle başlar. Hoca harflerin yazılı olduğu tahtalardan hece harflerini öğretmekle işe başlar, öğrenciye alfabeyi ezberletirdi. Sonra öğrenciye kısa bazı sureler yazar, zaman içinde ayetler ekler, çocuk amme cüzünü ezberleyinceye kadar ezber alıştırmaları yapardı. Bazı

³⁹ es-Sir Seyyid el-İraki, *İntişaru'l-Lügatü'l Arabiyye fi Biladi Garbi İfrikiya*, el-Merkez el-İslami el-Afriki, Mecelletü'd-Dirasatü'l Arfikiyya, Sayı.1, s. 102.

⁴⁰ el-İlory, s. 75.

bölgelerde ise, öğrenci Kur'an-ı hatmettiğinde, hocaya ezberden bir kaç kez Kur'an'ın tamamını okurdu. Hoca ezberin tam olduğundan emin olduğu vakit, öğrenciye tahta levhalara Kur'an-ı yazma görevi verirdi. Çocuk her gün çeyrek veya sekizde bir cüz Kur'an yazardı. Yazma işi bittiğinde, ikinci kez yazar, sonra hoca o öğrenciye Kur'an-ı sayfalara yazma görevi verirdi. Bundan amaç öğrencinin ezberini pekiştirmesini sağlamak ve mevcut Kur'an mushafı sayısını artırmaktı.⁴¹ Öğrenciler Kur'an-ı Mağrip hattıyla yazardı. Bu hat Kur'an okullarının hocaları arasında günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Burada Mağrip Sudanlıları arasında Kur'an hafızının elde ettiği, her türlü takdirin ötesinde ortak, şerefli bir gelenek mevcuttu. Bu geleneğe göre ezber tamamlanınca, öğrencinin ailesi ve yakınlarının katıldığı, hocanın yanında büyük bir kutlama düzenlenirdi. Bu kutlamada hafız bazı sureleri okur, sonra davetlilere ikramlarda bulunulurdu. Hafız öğrenci çevreyi gezer, hediye toplamak için ziyaretler yapardı.⁴² Daha sonra öğrenci hoşuna giden mesleği seçer yahut tüccar, ziraatçı, sanayici veya âlim gibi baba mesleğine dönerdi.

Ulema çocuğu olmayanlar okulda sadece Kur'an'la yetinirdi. Fakat ulema çocuğu olanlar Kur'an yanında yazı yazma, tevhit, fıkıh vb öğrenirdi ki küçük yaştan itibaren zaruri dini konularda bilgi sahibi olsun, günlük namazlarda okunan ezan, kamet, tehlil, tekbir, teşehhüt, terbihi vb duaların anlamlarını bilsin. Ulema çocuğu olmayanların azı dini bilgilerle Kur'an öğrenimi arasını cem ederdi. Az bir sayıdaki Müslüman aile çocuğu da Kur'an okuluna gitmez ve Kur'an-ı hatmetmezdi.

Ulema ve abidlerin çocukları Kur'an hatmiyle ve dini kuralların bir kısmıyla yetinmez, yeterli bir bilgiye sahip olup yahut mahir bir ulema oluncaya kadar ilim öğrenmeye devam ederlerdi. Namaz ibadetini eda ederken, İslam'ın Arapçayı gerektirmesi, namaz dışında Kur'an tilavetinin ibadet oluşu, Müslümanların nazarında Arapçaya büyük bir dini değer kazandırıyordu. Bu, Arapça öğrenmeyi ve öğrenme işini fazilet, şeref, mutluluk, derece yahut din ve ibadet kabul etmelerini sağlıyordu.⁴³

Eğitim araçlarının, özellikle Songay'da mahalle mekteplerinin fazla olduğu şehirler arasında Timbuktu, Cenne, Zaga, Kıyak bölgesinde Kancur, Vulata ve Kano şehri yer alır. Bu şehirler Songay'da eğitim bakımından meşhur olanlardı. Zira

⁴¹ Khadim Mbacké, *et-Talimü'l İslami el-Vaki ve'l Ma'mul fi's-Senegal, Dirasat Afrikiyya*, Sayı.24, 2000, s. 123.

⁴² Mbacké, s. 123

⁴³ el-İlory, s. 76.

buralarda okulların ve öğretmenlerin fazla olması sebebiyle ilim hayatı hâkimdi. Songay'ın şehirlerinde mahalle mektepleri büyük oranda yaygınlaşmış, öyle ki sayısı 180'e ulaşmıştı. H.10/m.16. yy'da Timbuktu şehrinde durum bu şekildeydi.⁴⁴

2.1.2.1.1. Sıbyan Kur'an Okullarında Öğretim Yöntemi

Kur'an mekteplerinde uygulanan yöntem İbn Haldun'un Mukaddime'sinde anlattığı Arap Mağribi halkının yöntemine yakındır. "Mağrip halkına gelince, onların uygulaması sadece Kur'an öğretimiyle, okul esnasında resim ve meslekleri, Kur'an hafızlarının ihtilaflarıyla sınırlıdır. Onlar bu konuya öğretim meclislerinden ne bir hadis, ne fıkıh, ne şiir ve ne de Arap kelamını, hiçbir şeyi karıştırmaz." Ta ki öğrenci buluğ çağından gençlik dönemine geçer. Bu yöntem az bir değişiklikle Batı Afrika yöntemine yakındır. Onlar Kur'an öğrenimine herhangi bir ilmi karıştırmaz. Bilakis onlar ezberlemeyi, bölümden bölüme geçmeyi farz namazın edası için bazı kısa surelerin ezberlenmesiyle yetinmeyi öncelikli tutar. Ancak ilimle meşgul olan kişilerin çocukları, Kur'an dersleri yanında, akaid ve fıkıh dersleri de alırlar.⁴⁵

2.1.2.1.2. Sıbyan Kur'an Okullarında Eğitim Yöntemleri

Eğitim usulleri arasında, meşhur seyyah İbn Battuta'nın 1352 yılında Mali krallığını ziyarette Kur'an'a verdikleri önemle ilgili söyledikleri yer alır. O şöyle demektedir: Onların Kur'an hafızlığına aşırı önem vermesine şaşırdım. Halk çocuklarına, Kur'an ezberinde ihmalleri olursa, bağ takar. Bu bağlar onlar ezberlerini yapıncaya kadar durur. Bir bayram günü bir kadının yanına girdim, çocukları bağıydı. Ona, onları bırakmayacak mısın? Dedim. O da Kur'an-ı ezberlemedikçe hayır dedi.⁴⁶

Sıbyan Kur'an okullarındaki sisteme gelince, hocanın öğretmesine, anlatmasına, iyice öğreninceye kadar öğrencinin tekrarına dayanmaktaydı. Burada öğrenciler arasında bireysel farklar dikkate alınmıyordu. Bilakis bedeni ceza, terbiyenin bir aracıydı.

⁴⁴ Muhammed Alfa Diallo, **el-Hayatü'l İlmiyye fi Devleti Songay hilale'l fatra (842-1000h/1464-1591m)**, (Yüksek lisans Tezi), Ümmü'l Kura Üniversitesi, Mekke, 1993, s. 148.

⁴⁵ el-İlory, s. 77.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî İbn Battûta, **Rihletü İbn Battûta**, 1.Basım, Dar İhyau'l Ulum, Beyrut, Lübnan, 1987, c. 1, s. 704

2.1.2.1.3. Eğitim Aşamaları

Eğitim aşamaları şu şekildeydi:

- İlk aşama: Hece harflerinin, okumanın, yazmanın öğretilmesi ve son cüz olan Ammeden başlayarak bazı yerlerin ezberlenmesi. Öğrenciler Kur'an kıraati ve ezberleme pratiği yapar, sonra aşamalı olarak üst merhaleye geçer.
- Orta aşama: Bu, ilk aşamadan daha detay bilgi bulunan ve daha zor kısımdır. Bu aşamada öğrencilerden Kur'an'ın tamamını ezberlemeleri, yazmaları ve dini ve edebi dersler istenmektedir.
- Yüksek aşama: Bu aşama Timbuktu ve Cenne gibi Batı Sudan'da mevcut ilim merkezlerinde Kur'an ezberlenmesinden sonra eğitime devam etmek isteyen öğrenciler içindir.⁴⁷

2.1.2.2. Büyükler için Medresetü'l-Ulum (Enstitü)

Büyükler için olan Medresetü'l-Uluma gelince, önemli İslam şehirlerinde bulunmaktaydı ve burada Fas, Trablus, Timbuktu, Cenne, Mısır ve diğer Medreselerden mezun olanlardan Arap dilinde, dini ilimlerde ileri seviyede olanlar eğitim verebilirdi.

Din birliği devlet âlimlere saygın bir yer hazırlar. Hükümetin, bakanlıklar ve yargı gibi resmi görevlere âlimleri ataması gerekli görülürdü. Yine bazı bilginlerin cihat işini yerine getirmesi, onları savaşta komutan, devletin ve hükümetin banisi yapardı. Gana, Mali, Songay, Borno ve Hausa'da durum böyle olmuştur.

Bu, insanları ilimlerin rolünü kabul etmeye sevk eden durumlardan birisiydi. Öyle ki, onlar arasında hafife alınmayacak edipler ve hukukçular yetişmiş, geriye bize kabiliyetlerini gösteren ve verimliliklerini yansıtan ilmi eserler bırakmışlardır. Bu şekilde onların erdemleriyle eski Gana'da, Mali'de, Timbuktu'da İslâmî üniversiteler doğmuş, h. 8. asırda buralar gelişmişliğin zirvesine ulaşmıştı. Modern Afrika kültürünü oluşturunca kadar bu durum çökmemiş ve kötüye gitmemiştir.⁴⁸

Kur'an-ı ezberledikten sonra ilim öğrenme arzusunda olan öğrenci, köyündeki, etraftaki veya başka yerdeki hocadan dini ilimleri öğrenmeye yönelir, burada Doğuda bilinen anlamıyla medreseler, aşamalar, sınıflar, kabul şartları, yaş ve eğitim yılı söz konusu değildir. Aksine hoca evinde ders okutur, mindere oturur, öğrenciler kitaplarıyla

⁴⁷ Osman S. Traore, s. 9.

⁴⁸ el-İlory, s. 77.

onun etrafında yer alır, öğrenciler hocanın önündeki mindere oturur, hoca kendi bulunmadığında en büyük çocuğunu veya ileri seviyedeki öğrencilerden birini kendi yerine görevlendirirdi.

Hocalardan bir kısmı sabahtan öğleye kadar ders okuturdu. Sonra ziraat, dokuma, terzilik veya yazı yazma gibi maişetini temin edeceği başka bir işe yönelirdi. Bazı hocalar da perşembe ve cuma, kurban ve ramazan bayramları hariç, sabahtan akşama kadar ders okuturdu.⁴⁹

2.1.2.2.1. Medresetü'l-Ulum'da Eğitim Yöntemi

Hoca evinde her çocuk için yarım saatten az olmayacak şekilde, her gün öğrenciyle buluşacağı özel bir yer hazırlardı. Hoca bir karış yüksekte bir yere oturur, her öğrenci dersini okumak üzere kitabıyla gelir, hoca her kelimeyi izah eder, öğrenci de dinler ve ezberlerdi. Bir ders ortağı onu geçtiğinde, sırasını bekler, arkadaşının dersini dinler, kendi dersine ilave bilgiler elde ederdi.⁵⁰

Bazen ders toplu olur, hoca kitaptan veya ezberinden metni okur, kelimeleri yeni başlayanlara tercüme eder, yerel dilde izah ederdi. Dersi ileri noktalarda olan öğrenciler kitaptan okur, hoca yeni kelimeleri tercüme eder ve sonra tamamını izah ederdi.⁵¹

2.1.2.2.2. Okunan Kitaplar

Okunan dersler tevhit, fıkıh, Arap edebiyatı, nahiv, sarf, belagat, aruz, tefsir, mantık, usulü fıkıh, astronomi, hesap, siyer ve tarihtir.

- Tefsirde, genelde *Beyzâvî*, *Begâvî*, *Celâleyn* ve *Lübâbü't-tevil* okutulurdu.
- Fıkıhta Maliki mezhebinden *Muhtasarü'l-Ahdarî* (ö. 983), İbn Aşır (ö.1040/1631), *Mukaddimetü'l-İzzîyye*, *Risaletü ibn Ebû Zeyd el-Kayravânî* (ö. 386), Aşmavi, *Muhtasarı Halîl* (ö. 776) ve *Müdevvene*'dir.
- Nahiv ilminde Muhammed b. Davud es-Sanhâcî'nin (ö. 1273) *el-Âcurrûmiyye*, Hariri'nin (ö. 1122) *Mülhatü'l-i'râb*'ı, İbn Malik'in (ö. 1323) *Lâmiyyetü'l-ef'âl* ve *Kitabü'l-ehmirar* şerhleri idi.

⁴⁹ Mbacké, s.124.

⁵⁰ el-İlory, s. 78.

⁵¹ Mbacké, s.124.

- Tevhit konusunda Senûsi'nin Eşari mezhebine göre kaleme aldığı *Ümmü'l berahin*'i okunurdu.
- Dil konusunda Muhammed b. Hasan İbn Düreyd'in (223-321) *el-Maksûre*'si, Şenferâ'nın (ö. 550) *Lâmiyyetü'l- 'Arab*-ı, Tuğrâî'nin (ö. 515) *Lamiyyetü'l-acem*'i, Yûsî'nin (ö. 1691) *Dîvânü şî'r* eseri, Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l-bürde*'si ve *Muallakât* okunurdu.
- Şiirde İmruülkays, Tarafe b. Abd, Hâris b. Hillize, Amr b. Külsûm, Züheyr b. Ebû Sül mâ, Antere ve Lebîd b. Rebîa Muallakâtları ve *Mağamâtü'l-Ĥarîrî* okunurdu.
- Mantıkta el-Ahdarî'nin *es-Süllemü'l-mürevnak*.
- Tasavvufta Gazzâlî'nin *el-Münkız mine'd-dalâl*, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* ve *Bidayetü'l-hidaye*, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtü'l-kulûb*'u ve Kuşeyrî'nin *er-Risâle* vardı.
- Aruzdan *er-Râmizetü 'ş-şâfiye*.⁵²

Öğrenciler şerhlere bakmaz, metinle yetinirdi. Şerhlerden sadece şevahitleri alırlardı. Gelenek şuydu: Öğrenci bir ilim dalının meşhur kitaplarını okur, sarf, nahiv, fıkıh ve tefsir gibi ilim dallarının meşhur kitapları kavradığında, müstakil olma ve ders okutma hususunda hocadan izin ister, muhtemelen hoca onu muayyen bir yere gönderir. Bilmediği konularda kendisine müracaat etmek, sorunlu yerlerde kendisinden açıklama istemek şartıyla bildiği konularda ders okutmak üzere ona icazet verirdi.⁵³

2.1.2.2.3. İlmi İcazet

Bu, kendi elinde yetişen öğrencinin yeterliliğinden, ihtisas alanında tartışma ve talik derecesine ulaştığından emin olduğunda hocanın öğrenciye verdiği belgedir. Bu belge gereği öğrencinin ülke içinde veya dışında bir bölgede ders okutmasına icazet verilmiş olur. Bu icazetin üç derecesi vardır. Bunlar şu şekildedir:

1. Sema icazeti: Bu öğrencinin bir âlimin izahlarını takip etmesi ve ezberlemesi anlamına gelir.

⁵² Mbacké, s.124.

⁵³ el-İlory, s. 79.

2. Arz icazeti: Bu öğrencinin metinleri ezberleyerek ve şerhlerini de öğrenerek hocaya metni okuması demektir.
3. Tam icazet: Bu icazet, öğrencinin hoca silsilesini sonuna kadar zikredebildiği ve o ilme dair alimlerin görüşlerini (rivayetleri) ve manzum eserleri açıklayabileceği aşamaya ulaştığını ifade eder. Bu icazetle öğrenci, kendi oluşturduğu ilim meclisinde okuttuğu ilimler ile ilgili geçmiş Alimlerin görüşlerini rivayet edebilir ve bizzat kendisi öğrettiği konuyla ilgili daha önce yazılmış olan manzum eserler tarzında beyitler söyleyebilir.⁵⁴

2.1.2.3. En Meşhur Eğitim Merkezleri

2.1.2.3.1. Camiler

İslam'da camilerin tarihi hususunda bilinen şeylerden birisi de cami, toplumda dini, sosyal, eğitim ve siyasi fonksiyon icra eder. Nitekim Resûlullâh zamanında böyle olmuştur. Camilerde ilim dallarının tamamında ilmi kürsüler bulunur, bunun yanında kesin kararlar alınır. Cami bu rolünü, İslam dünyası caminin fonksiyonlarını tümüyle bloke etmeye çalışmış ve görev çerçevesini beş vakit namazla sınırlamış Batı sömürgeciliği ile yüz yüze kalıncaya kadar yerine getirmiştir.

Mali kralları döneminde camiler dini, eğitim, bilimsel rol üstlenmiştir. Bu kralların yardımı sayesinde olmuştur. Krallar camilerde ders okutacak hocalara, imamlara, hatip ve vaizlere maaş bağlamıştır.⁵⁵ Eskiden Mali'de İslam kültürünün neşriyle meşhur camilerin en önemlileri şunlardır:

1. Cingareyber Camisi: Timbuktu'da inşa edilen ilk camidir. Mansa Musa ismi ile bilinen Mali sultanı döneminde inşa edilmiştir.
2. Sankore Camisi: Bu cami Timbuktu'da Sankore köyünde bulunur. Şehirdeki, hatta ilim talebesinin çok olması sebebiyle Batı Sudan'daki en meşhur camilerdendir.
3. Sidi Yahya Camisi: Bu camiye Tuaregler döneminde Timbuktu'nun yöneticisi Muhammed Nad inşa ettirmiştir. Suni Ali Ber şehre hâkim olunca, Sidi Yahya el-Mağribî'yi (ö. 1463) camiye imam ve müderris olarak atamıştır.

⁵⁴ Harun Kulibali, *Takvim Menhecü't-Terbiyetü'l İslamiyye Lil marhaletü'l Mutavassita fi'l Medaris el-Arabiyyetü'l İslamiyye fi Mali*, (Yüksek Lisans Tez) Ümmü Derman İslam Üniversitesi, Sudan, 1997, s. 56

⁵⁵ Muhammed Alfa Diallo, s. 151.

4. Tevlatiyin Camisi: Timbuktu'da bulunur. Burada görev yapmış imamların en meşhurları arasında Fakih Mahmud b. Muhammed ez-Zağani en-Nahvi (ö. 1602) de vardır.
5. Cenne Camisi: Bu caminin inşa tarihi h. altıncı asrın sonuna gider. Camiyi Cenne sultanı Koy Kanbir Müslümanlığı kabul ettikten sonra yaptırmıştır. Bu cami Songay devleti yıkılıncaya kadar ilim ve kültürün yayılmasında önemli rol oynamıştır.
6. Gao Ulu camisi: 1325 yılında Mansa Musa'nın hacdan döndükten sonra yaptırdığı camilerdendir.⁵⁶

2.1.2.3.2. İlim Medreseleri

Mali devletinde krallar döneminde medreseler büyük oranda yayılmıştı. Bunun sebebi kralların İslam kültürünün yayılmasına önem vermeleriydi. Kralların kendileri ilim meclislerinde talebelerle yarışan âlimlerdi. Bölgede İslam kültürünün yayılmasında meşhur olmuş ilim medreselerinin bir kaçı şunlardır:

1. Sankore Enstitüsü veya Sankore üniversitesi: Bu Enstitü, Sankore köyünde büyük cami yanında bulunur. Enstitünün eğitim sınıfları camiye bitişiktir. Caminin inşası Mansa Musa zamanına, hicri 8. yy'a dayanır.
2. Cenne Enstitüsü: Bu Enstitüde tüm, ilim dalları okutulur, dini ilimler, matematik, tıp, sosyoloji okutulur. Burada yaklaşık 1000 öğrenci öğrenim görür.
3. Timbuktu hâkimi Mahmud b. Ömer (H. 955) medresesi: Timbuktu'nun âlimlerinin meşhur olanlarının çoğu buradan mezundur.
4. Fakih Ebu Bekir Ahmed Âğit at-Timbuktî (H. 991) medresesi: Bu medrese nahiv ve dil öğrenimiyle meşhurdur. Buradan mezun olanların meşhurları arasında Ahmed Baba el-Timbuktî de vardır.
5. Kadı Mueddib Muhammed el-Kâbiri medresesi: Timbuktu'da Sankore köyünde bulunur. Batı Afrika'nın her yanından buraya ilim öğrencileri gelir. Buradan Ömer b. Muhammed Âğit, zamanının meşhur şairi Seyyid Yahya Tadlı gibi ilim, takva ve içtihat ehli âlimler mezun olmuştur.

⁵⁶ Muhammed Alfa Diallo, s. 151-156; Dr. Muhammed Hamad Kenan Maiga, **Mazahiru's-Sakafatü'l İslamiyyetü'l Arabiyye fi Timbuktu ve Gao ve Cenne fi Ahdi'l-Asaki**, Kiraat Afrikiyya Dergisi, Sayı.3, 2008, s. 31.

6. Kelsah medresesi: Yani Menba ul-İlm medresesi. Timbuktu'da bulunur. Kurucusu kadı Mahmud b. Ömer'dir. Burada dini ilimler okutulur. Timbuktu'nun orta yerinde bulunur.
7. al-Fag Mahmud b. Hac Mütevekkil medresesi: Bu okul siyer ve İslam tarihi konusunda uzmanlaşmış bir okuldur. Sahibinin Songay ve Mali tarihinde malumatı vardır. Ulemadan seçkin bir grup buradan mezundur. Timbuktu'nun tarihi ve alimleri hakkında bir eser olan *Tarihu'l-Fettaş*'ın sahibi muhtemelen bunlar arasındadır.
8. Ebu Zeyd Abdurrahman b. Mahmud medresesi: Öğrencisinin çokluğuyla meşhurdur. Sahibi hem vaiz ve hem de müderristir.⁵⁷

2.1.2.3.3. İlmi Meclisler

Mali devleti âlimlerinin geleneklerinden birisi, ders vermek için evlerinde toplanmalarıdır. Neredeyse her âlimin evinde ya çocuklar için ya da büyükler için bir medrese mevcuttur. Evinde ilmi meclisle meşhur olmuş önemli simalar şunlardır:

1. Mahmud b. Ömer b. Muhammed Âgıt (ö.955/1548). Tekrur'un âlimidir. Camide ve medresede, belirli zamanlarda da evde ders okutmuştur.
2. Ebu Hafs Ömer Keri b. Hac Ahmed. Evinde meclisi vardı. Öğrencilerden ve âlimlerden bir grup evine gelir, dini ilimleri okurdu.
3. Fakih Ahmed b. Muhammed (Fakih Mahmut'un torunu). İlmi meclisi vardı. İlim öğrenmek için hocalardan bir grup evine gelirdi.
4. Muhammed b. Mahmud b. Ebû Bekir el-Vankeri (ö.1002/1594). Hem camide, hem medresede ve hem de evde ders okuturdu. Çoğu ilim dalında telifi mevcuttur.
5. Abdurrahman b. Mahmud. Kelam ilminde uzmandı. Ders okutmasıyla meşhur olmuştur. Kendisinden mektupla ders okunurdu.
6. Fakih Ma'ya. Ders okutma, özellikle de dini ilimler alanında müşahhas faaliyeti vardı.
7. Abdurrahman b. Ahmed el-Müçtehit. Muhaddis ve fakih bir kişiydi.

⁵⁷ Muhammed Hamad Kenan Maiga, s. 31-32.

8. Sidi Abdul Mevla el-Celali. Evinde Ulum ul-Kur'an, özellikle de Verş ve Kalun rivayetlerini öğrettiği bir meclisi vardı.
9. Abdurrahman b. Fakih Ahmed Berri. Timbuktu'nun meşhur âlim ve müderrislerindendi. Evinde ders okuturdu. Âlimlerden ve öğrencilerden pek çok kişi ondan okumak için gelirdi.⁵⁸

2.1.2.4. Meşhur Âlimler

Mali sultanları âlimlere hakkıyla önem vermiştir. Çünkü sultanlar âlimlere İslam kültürünü yaymaları için imkân hazırlamıştır. Onlar da camilerde, medreselerde ve evlerinde kendilerini İslam'ın neşrine adanmış, değişik ilim dallarının, özellikle de dini ilimlerin ve dil derslerinin okutulmasına hasretmişlerdir.

Böylece dini ilimler ve dil bilimleri Batı Sudan'da ilk sıraya yerleşmiştir. Bu nedenle değişik alanlarda, özellikle de fıkıh alanında telifler, haşiyeler ve şerhler ortaya çıkmıştır. Onlar Maliki mezhebinin temel kaynaklarına büyük önem vermişler, yeterli seviyeye gelmişler ve faydaları dokunmuştur. Songay imparatorluğunun kültür başkenti Timbuktu şehri dini ilimler, dil ve tarih konusunda eserler kaleme almış çok sayıda meşhur âlimle dolup taşmıştır. Bu tarihte bölgeyi ziyaret etmiş bir görgü tanığı şunları söylemiştir: Kendisinin ziyareti esnasında Timbuktu şehri imamlar ve âlimlerle doluydu. Bunlar bol maaş alır, tüm tasavvurların üstünde saygı ve tazim görürdü. Bu âlimlerin hepsi insanların kanaatine göre aynı derecede değildi. Onlar adetlere, tevarüs edilen sosyal geleneklere göre farklı derecelerdeydi.⁵⁹ Âlimlerin iki kategoriye ayrıldığını söylememiz mümkündür.

1. Eşraf Tabakası. Bunlar ehli beyte mensup âlimlerdi. Tamamı olmasa da çoğunluk âlim bu grup içinde yer alırdı. Bölgeye özellikle de Timbuktu'ya dışarıdan gelmişlerdi. Askiya ailesi (Songay imparatorluğu sultanları) ve halk tarafından eşsiz bir saygı görmüşlerdir.⁶⁰
2. Bölge halkından ilim ehli ailelere mensup bilginler. Eşraf tabakasından sonra ilmi tevarüs yoluyla almış, ilim ehli ailelere mensup olan bilginler tabakası gelir. Bu aileler arasında şunlar sayılabilir:

⁵⁸ Muhammed Alfa Diallo, s. 183-187.

⁵⁹ Muhammed Alfa Diallo, s. 51.

⁶⁰ Muhammed Alfa Diallo, s. 51. : Dr. Muhammed Hamad Kenan Maiga, s. 28.

- Âgıt ailesi. Bunlardan pekçok âlim ve kadı çıkmıştır. 200 seneye yakın uzun süre âlimlerin reisliğini bunlar yapmıştır. Bunlar arasında Askiyaların Timbuktu, Cenne ve Gao’da kadı olarak tercih ettikleri de vardır. Bu ailenin şöhreti ufukları kaplamış Ahmet Baba Timbuktu’nun ailesidir.
- Andağ Muhammed ailesi. Önceki ailenin yanında Andağ Muhammed ailesi de vardır. Bu aile ilim ve takva sahibi bir ailedir. Bölgede yargı, imamet, eğitim gibi mühim merkezleri tevarüs yoluyla elde etmişlerdir.⁶¹

Ailelerine ve makamlarına işaret edilen bu âlimlerden bir kısmı usul, fûru ilimlerde yetenek sahibiydi. Bunlardan bir kısmı da dil, fıkıh’ul-luğa, nahiv, belagat konularında ustaydı. Bir kısmı da tıp, hendese, hesap, astroloji vb ilim dallarına ilave tüm ilimleri cem etmişti. Aşağıda üç merkeze (Timbuktu, Cenne ve Gao) dışarıdan gelmiş veya yerel önemli âlimlerden bir kısmına yer vereceğiz.

2.1.2.4.1. Dışarıdan Gelen Alimler.

1. İmam Muhammed b. Abdülkerim el-Mağilî et-Tevâtî et-Tilimsânî (ö. 1479)

Yahudilerin oturduğu bir köyde, Tevatta doğdu. Küçük yaşta ilim tahsil etti. İlmi seviyesini ilerletmek için Fas’a gitti. Burada pek çok ilim dalıyla ilgili bilgiler öğrendi. Sünnete bağlı, bidatten uzak İslam davetçisi olarak şöhret buldu. Fas’tayken, oranın âlimleriyle arasında ihtilaf doğdu. Sonra Tunus’a, buradan da Batı Sudan’a (Mali’ye) taşındı. Kano’ya ve Gao’ya gidişi el-Hac Askiya Muhammed el-Kebir’in davetiyle olmuştur. Şehirde ders okutarak ve telif yaparak bir süre kaldı. Muhammed Askiya için bir kitap telif etti, bu kitapta pek çok konuya cevap verdi. Yine Askiya adına bir kitap daha yazdı, bu kitapta da mahkûmlar karşısında hâkimin yapması gereken şeylere cevap verdi.⁶²

2. Salih b. Muhammed Andi Ömer-Şeyh el-Ömerî diye meşhurdur.

İlim ve fazilet sahibi biriydi. Sultanlar nazarında saygın biriydi ve sultanlar katında miskinlere şefaâtçi olur, onun aracılığı her hâlükârda geri çevrilmezdi. Muhtasarı Halil üzerine şerhi vardır.⁶³

3. Abdullah b. Ahmed b. Said

⁶¹ Muhammed Alfa Diallo, s. 51. : Muhammed Hamad Kenan Maiga, s. 28-29.

⁶² Muhemmed el-Magribi, *Bidâyetü’l Hükmi’l-Magribî fi’s-Sûdânî’l-Garbî*, el-Mektebetü’l-vataniyye, Bağdat, 1982, s. 514.

⁶³ el-Magribi, s. 515.

Vulattede ilim tahsil etti. 1483 yılına kadar yaşadı. Edip, filozof bir âlimdi. Kadı İyad'ın Şıfası üzerine şerh yazdı. Marakeş'te defnedildi.

4. Muhammed b. İsa b. Ali et-Tilimsânî

Sirke haline gelmiş içkinin içilmesini helal kabul ettiği eseriyle meşhur olmuştur. Ahmed Baba Timbuktî, bu eserini bazı hocalara sunduğunu, meseleyi arz ve tahliline hayran olduğunu söylemiştir.

5. Ebulkasim et-Tevâtî

Timbuktu'ya âlimlerden bir grupla ve Tafilalet (Fas) eşrafiyla gelmiş ve Ulu Cami yakınında ikamet etmiştir. Öğrenciyi evinde karşıladı. Askiya Muhammed onun arkasında namaz kıları ve dua talep ederdi. Timbuktu'da 1516 yılında vefat ettiğinde, Timbuktu'da Tevvatenden 50 âlim mevcuttu.⁶⁴

2.1.2.4.2. Yerel Âlimler

1. Mahmud b. Ömer b. Muhammed Âgit

Timbuktu'da 1463 yılında doğdu. 35 yaşındayken kadı olarak atandı. Maliki mezhebinin temel eserlerini, Malikin Elfiye'sini okuturdu. 1509 yılında hacca gitti. Yolda Mısır'a uğradı. Mısır âlimleriyle arasında ilmi tartışmalar oldu. Münazara yaptığı âlimler arasında İbrahim Makdisi ve Kalkaşandi de vardı. Timbuktu'ya dönünce, ders okutmaya devam etti. Pek çok kişi kendisinden istifade etti.

2. Abdullah b. Ömer b. Muhammed Âgit.

Vulate ve Timbuktu'da üstat, dini ilimlerde otorite, hafızası güçlü biriydi. Vera ve zühdüyle azamet sahibi biriydi.

3. Muhammed b. Ahmed et-Tekrati

Tevat bölgesinde doğdu. Şeyh Magiliye'den ders okudu. Eğitim için Mısır'a gitti, Sudan'a gitti. Askiya kendisini kadı görevine getirdi. Timbuktu'nun camilerinden birinde ders okuturdu. 1529 yılında 60 yaşında vefat etti.⁶⁵

4. el-Hac Ahmed b. Ömer b. Muhammed Âgit Akdale es-Senhaci et-Timbuktî

⁶⁴ el-Magribi, s. 515.

⁶⁵ el-Magribi, s. 516-517.

Sidi Ahmed Babanın ceddidir. Hac Ahmed olarak tanınır. Bu bölgede din ve ilimle meşhur olmuş üç kardeşin en büyüğüdür. Ömrü boyunca ilme önem verdi. Kendi hattıyla sayısız kitap yazdı. Takriben geriye 700 kitap bıraktı. Bu eserleri anne tarafından dedesi Fakih Andağ Muhammed'den ve dayısı Fakih Muhtar en-Nahvi'den ve diğerlerinden almıştı. 870 yılında hacca gitti. Celaleddin Suyuti ile ve Sudan bölgesinden nahiv imamı Şeyh Halit Ezherî ile ve diğerleriyle buluştu.

Ders okuttu ve öğrenci yetiştirdi. Kendisinden çok kişi yararlandı. Bunların en büyüğü Fakih Mahmut'tur. Fakih Mahmud kendisinden Müdevvene'yi ve başka kitapları okudu. Ders vermek suretiyle ilimle meşgul oldu. Yaklaşık 80 yaşındayken 743 yılında Rabiussani ayı Cuma gecesi vefat etti.

5. Muhammed b. Mahmud b. Ömer Âgit (ö 1565)

Ahmed Baba kendisini keskin zekâlı ve güzel anlayışlı, ulemanın dâhilerinden diye tavsif etmiştir. Babasından sonra kadı makamına geçti. Mantık, beyan ilimlerinde üstaddı. Mantıkta Mugayli'nin Reczi üzerine telifi vardır. 1565 yılında vefat etti.

6. Ahmed b. Muhammed b. Said (ö 1568)

Timbuktu'da 1521 yılında doğdu. Dedesi Mahmud b. Ömer Âgit'ten *Muhtasaru'l-Halil* ve Ebî Zeyd el-Kayrevânî'nin *er-Risâle* eserlerini okudu. 1553 yılında müderris oldu. *Muhtasaru'l-Halil* üzerine talik kaleme aldı. 1568 yılında vefat etti.

7. Ahmed b. Ahmed b. Ömer Âgit (ö 1583)

Babasından ve dedesinden ilim tahsil etti. Hadis, astronomi ve hendesede üstün birisiydi. Kitap koleksiyoneriydi. Bu kitaplardan bir kısmını 1549 yılında Mısır'dan getirmişti. Geriye 7 telif eser bıraktı. Bunlardan bir kısmı edebiyat ve hadis konularındaydı. Gao'da camide ders okutmuştur. 1583 yılında Gao'da vefat etmiştir.

8. el-Akib b. Mahmud b. Ömer Âgit (ö 1602)

Babasından ve amcasından ilim tahsil etti. Mısır'a gitti, oradan İmam Ebul-Hasan el-Bekrî'den ilim aldı. Timbuktu'ya geri döndü. 1602 yılında vefat edinceye kadar ders okutmaya devam etti.⁶⁶

9. Muhammed b. Mahmud b. Ebû Bekir el-Vankari et-Timbuktî (Bagayogo diye tanınır) (ö 1593)

Bu âlim Batı Sudan'da Huccet ül-İslam kabul edilir. Ahmed Baba onun hakkında şunları söylemiştir: İlim öğretmede sabırlıydı. Yeni başlayanı da, ahmak olanı da hor görmezdi. Arapçayı ve fıkıhı babasından okudu. Doğuya gitti, Mısır'da ilim meclislerinde bulundu. Nasır el-Lakkanî, et-Tecurî ve el-Bekrî gibi meşhur âlimlere öğrencilik yaptı. Hacdən sonra ilim sahibi olarak Timbuktu'ya geri döndü. Fıkıh, hadis, belagat ve mantıkla ilgili dersler okutmaya devam etti. Ahmed Baba onun hakkında şunları söyler: Son demlerinde ilimler alanında vaktinin şeyhi (üstadı) olmuştu. Emsali yoktu. On yıldan fazla ondan ayrılmadı.⁶⁷

10. Ahmed Baba et-Timbuktî (ö. 1556)

Pek çok eseri mevcuttur. Tarife ihtiyaç duymayacak şöhrete sahipti. Kendisi hakkında şunları söylemektedir: Sayıları kırkı aşan pek çok sayıda kitap telif ettim.⁶⁸

11. Ebu Abdillâh Andâğ Muhammed b. Fakih el-Muhtar en-Nahvî. Sankore'de imam idi. Ebu'l Fazl el-Kadı İyad'ın *eş-Şifa* isimli eserini okutmuştur.

12. Ebu'l Abbas el-Fakih Ahmed b. Andâğ Muhammed b. Mahmud dilde kabiliyetli biriydi.

13. Sâlih b. Muhammed b. Nûh b. Abdullâh b. Ömer el-Ömerî el- Füllânî

Gine Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Futa Calon bölgesindeki Nus kasabasında doğdu. Soyundan bazılarının yaşadığı Sudan'da bir kabile olan Füllân'a (Füllâne) nisbetle Füllânî, Medine'ye yerleşmesinden dolayı Medenî, soyu Hz. Ömer'e ulaştığı için Ömerî nisbeleriyle tanınmıştır. Füllânî, fıkıh ve diğer İslâmî ilimlerde

⁶⁶ el-Magribi, s. 517-518.

⁶⁷ el-Magribi, s. 523.

⁶⁸ Ahmed Baba et-Timbukti, *Neylû'l İbtihac bi Tatrîzi'd-Dibac*, 2. Basım, Daru'l Kitab, Trabuls, Libya, s. 602.

müctehid derecesinde bir âlim olmakla birlikte özellikle hadis alanında devrinin imamlarından kabul edilmiş, bu konuda Şevkânî'nin övgüsüne mazhar olmuştur.⁶⁹

Bu âlimler İslam kültürünün Timbuktu, Gao ve Cenne'de yayılmasına yardımcı olmuş âlimlerin en dikkat çekenleriydi. Bunların söylenmesi maksadın beyanı için yeterlidir.⁷⁰

2.2. Sömürge Döneminde Mali'de Arapça Öğretimi

MS 18. yüzyılın sonlarında, Futa Toro ve Futa Calon topraklarında İmamiye devleti ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerin kurucuları yıkılmış eski krallıkların enkazları üzerine demokrasi temelinde inşa ettiler. Ardından, 19. yüzyılın başında sünneti ihya etmek, bidati söndürmek, İslâmî işaretleri ve Arap kültürünü yenilemek için Mali'de Masina bölgesinde ve Senegal'e doğru Doğu yönünde Mali'ye ve Batı yönünde buranın etrafında yayılmış Tekrur krallığı olarak bilinen Şeyh el-Hac Ömer el-Fûtî devletinde genç İslam krallıkları çıktı. Bütün bu ülkelerin padişahları, İslâm ve Arap kültürünün Doğu ve Batı Sudan ülkeleri boyunca yayılmasında etkin rol oynadılar, İslam hukuku uygulamasında ve İslam ve Arap bilimlerinin gelişmesinde sağlam temeller attılar, bu dini ve Arap kültürünü küçük büyük, kadın erkek bölgenin sakinlerine sevdirdiler. Bu vakitler Arap dili içeride ve dışarıda krallıklar arasında resmi anlaşma ve iletişim dili, edebiyatçılar ve edipler, üniversiteler ve enstitüler arasında kültürel değişim diliydi. Böylece bu sultanların, bakanların ve âlimlerin namları ufuklara yayılmıştır. Onların maiyetleri şehirlerde onların namını yaydılar. Ne yazık ki, bu krallıklar ve Arap kültürleri, Avrupa sömürgeciliğinin gelişi ve bu ülkelere yayılmasıyla, zulüm ve aşağılanmayla nitelenmeye başlandı.

Sömürgecilik çürümüşlüğü ile ilk olarak İslam medeniyetine ve Arap diline karşı çıktı, İslam kültürünün izlerini silmek içi maddi, askeri ve psikolojik imkânlarını kullandı, misyoner laik okullar kurmak suretiyle bir strateji uygulamaya koydu, Avrupa dilini Arapça yerine koydu, Müslümanları ve âlimlerini, kendilerine yardımcı olan ve tüm görüşlerinde kendilerine tabi olanlar hariç siyasi makamlardan uzaklaştırdılar, kendi dilleri olan İngilizce, Fransızca, Portekizce ve diğerlerini müdafaa ettiler, bu dilleri mukaddes konumuna çıkardılar, Arapçayı, bu dili konuşanları aşağıladılar, Arapçayı asla tanımadılar, aksine askıda gibi bıraktılar. Bu gelişmeler zaruri olarak

⁶⁹ Salim ÖĞÜT. **Füllâmî**, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 13, İSAM Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 248-249.

⁷⁰ Muhammed Alfa Diallo, s. 250.

Sudan toplumunda Müslüman âlimlerle Batı kültürüyle yetişmişler arasında çatışmaya sebep oldu.⁷¹

Başlangıçta Mali’de Fransız sömürgesi Senegal nehrinin sol sahilinde bulunan, Kay şehrine 12 km mesafedeki Medine köyünü ele geçirmekle başladı. Bu vakit Senegal yöneticisi ola Louis Faidherbe köyün işgaliyle Mali tarafına genişleme ve Senegal ve Nijer nehri boyunca korunaklı kaleler inşa etme ve Senegal’da Futu Toro’ya dönerken büyük mücahit Hac Omer Tal ve İslam ordusunun yolunu kesme hedefini gerçekleştirdi. 13 Eylül 1855 yılında Louis Faidherbe Medine şehrine ulaştı, kendi topraklarından dört hektarı satmış olan Haso kralı Sambla Calo ile karşılaştı. Doğrudan Medine kalesini inşaya başladı, aynı yıl ekim ayında kaleyi tamamladı. Genç İslam krallıkları mücahit Müslümanlar eliyle Afrika’nın Batısında Fransız sömürgesine direnmeye başladı.⁷²

2.2.1. Sömürgecilikle Mücadele

El-Hac Ömer Tall el-Fûtî Mali’de Fransız sömürgeciliğine direnen ilk kişidir. 1857 senesinde Medine kalesini muhasara etti ve saldırı düzenledi. Fakat Malililerden daha gelişmiş silahlara sahip Faidherbe’nin savunması karşısında ağır hasarlar aldı.⁷³ Onun en önemli hedefleri arasında şunlar vardı:

- Batı Afrika’dan sömürgecilik tehlikesini uzaklaştırmak. Avrupalılar bu bölgenin halkıyla ticaret yapıyor, siyasi, iktisadi ve hatta misyonerlik nüfuzlarını yaymaya çalışıyorlardı.
- Müslüman olmayan bölgelerde İslam’ı yaymak ve İslam inancından sapanları tehdit etmek, bölgeyi kirlerden, uydurmalarından ve Hanif din üzerindeki Batı uygulamalarından temizlemek.
- İslam kazanımlarını ve Fransız sömürgeciliğine karşı Müslümanların işlerini gözetecek düzenli, engelleyici maddi güç oluşturulmasına çalışmak.⁷⁴

Mandenka İslam Krallığı’nın kurucusu İmam Samori Ture, Şeyh Muhammed Lamine Drame, Masina Krallığı emiri Ahmed b. Ahmed b. Ahmed Bari’nin hepsi

⁷¹ Dr. Osman Abdussalim Muhammed es-Sakafi ve Ahmed Dam Diop, *Ta’siratü’l-İsti’imar el-Avrubbi ala’d-Duveli’l İslamiyye ve’l-Lügati’l Arabiyye fi Garbi İfrikiya ve tahtitü’l-istrateciyat li-Mukafahatiha*, İlorin Üniversitesi, Nijerya, s. 3.

⁷² Ebubekir Sidik Sise, s 34.

⁷³ Muhammed Salif Diallo, *et-Tarih el-Kavmi*, 1. Basım, el-Metebetü’l İslamiyye, Bamako, s. 112.

⁷⁴ Osman Abdussalam Muhammed es-Sakafi ve Ahmed Dam Diop, s. 5.

Fransız sömürgeciliğine karşı, dini yaptırım, İslam'ın kutsal yerlerini ve değerlerini savunmak suretiyle sahip oldukları her şeyle direndiler ve binlerce vatan evladı şehit düştü. Bu savaşlar sömürge hâkimiyetiyle sonlandı, 1910 yılında tüm direniş fiyaskoyla son buldu. Maalesef Mali topraklarının tamamı sömürgecilerin diledikleri hale geldi.⁷⁵

2.2.2. İslam Kültürüne karşı Fransız sömürgeciliğinin savaşı

Batı Sudan (Mali) ilk başta Müslümandı, çoğu bölgesi şeriatla idare ediliyordu. Daha önce bu bölgede şeriatı uygulayan parlak imparatorluklar ve devletçikler mevcuttu. Bu mübarek bölgeye sömürgecilik girince, bu değerli bölgenin ve parlak imparatorlukların tamamını şahsi çıkarları ve Hanif İslam dinine duydukları kin sebebiyle değiştirmeye başladılar. Zira onların gizli ve açık planları, barış ve huzur içinde yaşayan Müslüman kıta halkını dinden uzak, yıkılmış ekonomi içinde yaşar hale getirmek, sonra da Afrikalılara, bu sömürgeciliğin Afrika'nın imarı ve halkı ihtiyaç duyduğu güvenliğin temini zannettiren sömürgecilerin menfaatlerine boyu eğdirmektir. Fakat gerçekte bu niyetlerinin aksini görürüz. Dolayısıyla sömürgeciler bu kıtaya musibetler ve felaketler getirdi. Bu sebeple sömürgeciler Afrika ekonomisini, diledikleri zaman yükseltecekleri, diledikleri zaman düşürecekleri şekilde kendi ekonomilerine bağladılar.⁷⁶

Şüphesiz ki İslam kültürüne, Avrupa sömürgesine boyun eğinceye ve her sömürgeci kendi dilini yönetimde ve eğitimde zorunlu yapıncaya kadar zafiyet bulaşmamıştı. Fakat sömürge dili genelde asli dilleri farklı olmasına rağmen Batı eğitimi görmüş azınlık arasında iletişim ve anlaşma dili oldu. Genelde ise, çoğunlukla yerel diller kullanıldı. Ki bu diller, Batı Afrika toplumlarında İslam kültürünün baskın olması sebebiyle Arapçadan büyük oranda etkilenmişti. Hausa, Fullani, Volof ve Bambara dilleri gibi bölgedeki en meşhur diller Arap alfabesiyle yazıyordu. Fransa 20. yy başında bölgeyi işgal edince, müsamahasız bir şekilde Arap alfabesine savaş açtı, Latin alfabesi Arap alfabesinin yerini aldı. Yine toplumda hâkim olan İslam kültürüne ve Arap diline de savaş açtı ve yürüttüğü savaşta farklı yöntemler kullandı. Bu yöntemlerin anlatılmasından önce, Fransa'nın Afrika'da yürüttüğü sömürge siyasetini anlatmayı daha uygun görmekteyim.⁷⁷

⁷⁵ Abdulkadir Tican Kicera, *el-Menahicü'd-Dirasiyye fi'l Medaris el-Arabiyye el-İslamiyye fi Cumhuriyeti Mali ve Te'siruha ale'l Müctama*, (Yüksek lisans Tezi), 2014, s. 65.

⁷⁶ Osman Salih Traore, s. 3.

⁷⁷ Dr Ali Yakup, *Âsârü'l İhtilal el-Faransi fi's-Sakafa el-İslamiyye fi Garbi İfrîkya "en-Nijer Nemüzece"*, http://www.arabiclanguageic.org/view_page.php?id=7777, 01.02.2019.

Fransa Afrika’da yürüttüğü sömürge siyasetini belirli felsefi temel üzerine inşa etmişti. Fransız sömürge sistemi İngiliz sisteminden farklılık arz eder. Dolaylı yönetim sistemi, İngiliz yönetim sisteminin belirgin temel özelliklerinden birisidir. Doğrudan yönetim ise, Fransa’nın Afrika kıtasında yürüttüğü yönetim sisteminin karakteristiğidir. Tuhaf olanı, Fransız sömürge siyaseti, Fransız devriminin ilan ettiği zahirde parlak prensipler üzerine inşa edilmiştir. Fransızlar tüm sömürge halkının, aynı haklara ve ödevlere sahip Fransız vatandaşı olması gerektiği kuralına dayanır. Bu prensibe göre absorbe ve hazmetme (asimilasyon) nazariyesi mevcuttu. Bundan maksat, sömürge Fransız kültürü, dili, gelenekleri, sosyal ve siyasi sistemi aracılığı ile sömürgelerin görünümüne Fransız karakteri kazandırmaktı. Öyle ki, hayatın değişik alanında sömürgelerin düşünme ve yönelimi Fransızlar gibi olacaktır. Tabiatıyla bu durum, Afrikalı Müslümanın görünürde ve prensipte İslam tarihinden ve kültüründen her türlü bağının kopartılmasını gerektiriyordu. Fransa Batı Afrika’ya hâkim olunca, Arapçayı din, kültür ve idari hayatın dili olarak buldu. Nijer, Senegal ve Mali gibi kendilerine tabi sömürge yöneticilerine yönelik çıkartılan 08.05.1911 tarihli kararnamesinde William Ponty işaret etmiştir. “Arapçanın iç hukuk alanındaki hükümlerin yazılmasında, başkanlarla, ayanlarla resmi yazışmalarda ve yaklaşık idari hayatın her alanında kullanılması sebebiyle zuhur edecek sorunlara dikkat etmek gerekir. Arapça, Afrika bölgesine İslam’la birlikte girmiştir. Siyahların gözünde Arapça mukaddes bir dildir”.⁷⁸

Arapça ve İslam kültürü aleyhine mevcut bu fikirden hareketle, Fransız Batı Afrika’sında İslam kültürünün ve Arapçanın yok edilmesi için sömürge yönetimleri gayretlerini artırdı, bunun için ellerindeki tüm imkânları kullandılar. Bu çalışmalardan bir kısmı şunlardır:

1. Arap ülkelerinden Arapça kitap ithalatını sonlandıracak sınırlamalar getirmek; ister postayla olsun, isterse başka araçlarla Arapça matbuata aşırı denetim. Hatta Hacıların hac dönüşü yollarında dini ve Arapça kitap getirmeleri engellendi.
2. Kısıtlama ve denetim amacıyla artıyor mu, yoksa artmıyor mu diye âlimlerin kitaplarını saymak. Bunun örneklerinden birisi Nijer’de Zindar şehrinde el-Hac Ahmed Kayar, Şeyh Hasan Süleyman kütüphanesinin kitaplarını saymaktır.

⁷⁸ Abdul-ali el- Wadgiri, **el-Frankofoniyye ve’s-Siyasetü’l-Lügaviyye ve’t-Ta’limiyye el-Faransiyye bi’l Magrib**, 1. Basım, 1992, s. 15.

3. Dini müesseselerin denetimi. Cami inşaatına sınırlamalar belirlediler, güvenlerini kazanan fertler hariç cami inşaatına tolerans göstermediler. Tabiidir ki, bu kişiler azdı. Sömürge diğer İslam kurumlarından korktuğu gibi camiden de korkuyordu. Bu sebeple de cami inşası, İslam'ın ilerlemesinin vesilesi olarak görülüyordu. Fransız Batı Afrika yöneticisi Faedhrab cami inşasından korktuğu kadar korkmamıştı. Bunu 1855 tarihinde şu şekilde açıklamıştı: Siyahlar katında İslam anlayışı, önümüzde kördüğündür. Fakat nihayetle eğer cami var olursa, ileride dönüşümüz olmaz.
4. Sosyal, iktisadi ve idari alanlarda Arapça kullanımının yasaklanması. William Ponty bu hususta şunları yazar: Arapçanın kullanımının yasaklanması gerekir. Sadece yargısal alanda değil, halkın yararına olacak idari faaliyetlerde Arapçanın kullanımının durdurulması gerekir. Bu sebeple diğer şehir ve köylerde Fransız okullar kuruldu, Arapça ders saati, Kur'an öğretimi saati azaltıldı, sonunda tamamen kaldırıldı. Öyle ki emir, şartlar ve koşullar ne olursa olsun, bölgede yaşayan Fransızların yerli halkla Fransızca dışında muhatap olmalarını engellenme noktasına vardı. Çünkü onlar ilk başta halkla, özellikle âlimler ve ilim öğrencileriyle Arapçayla konuşuyor ve yazıyorlardı.
5. Arapça okul açılmasına engelleyici sınırlar konuldu. Bu sebeple Arapça okulların açılmasını engellemek için zalimce kararlar neşredildi. Bunlardan birisi, İslâmî okul açmak isteyen herkese bu dildeki seviyesini belirlemek amacıyla özel bir sınava girme zorunluluğu getirildi. Bunu da eğitimin kalitesini artırmak ve yeterliliği olan öğretmenleri seçmek iddiasıyla yapıyorlardı. Ardından bunu, İslâmî okul açmazdan önce sömürge yönetiminden izin alma işi takip etti. Genelde ruhsat vermeyi ret ediyorlardı.
6. Öğrencilerin Arapçayla konuşma egzersizlerini, ne şekilde olursa olsun bu dille ilişkilerini engellemek. Çıkardıkları sıkıntı, meclislerde, okullarda Arapçayı yerel dillerle değiştirme noktasına ulaştı. Bu amaçla İslam işleri yönetimi büyüklerinden birisi Mali Segu'da bir okula yollandı, o zaman Arapça hocası olan Şeyh Demba Wage'ye eğitim dilini yerel dille ders vererek değiştirmesi söylendi, fakat şeyh sömürge yönetiminin emirlerine uymayı ret etti.

7. İslam kültürünü zayıflatmak amacıyla ilim yollarını zayıflatarak dini ve kültürel prensipleri yıkmak amacıyla bölge halkından zayıf kalpli olanları keşfetmek.
8. İslam kültür merkezi olan bazı şehirlerde modern Arapça okullar kurmak. Mesela Senegal Saint-Louis şehrinde, Moritanya Butilimitte, Mali Timbuktu'da Arapça okul açtılar. Ulemanın çocuklarını onların okullarına göndermemeleri üzerine, onları zorunlu eğitime mecbur ettiler. Bunu da ulema çocuklarını değişik bölgelerde alıp, mezuniyetlerinden sonra mahalle mekteplerinin işlerini kolaylaştırmada kendi çocuklarının yerlerini almaları için bu okullara vermek suretiyle yaptılar.⁷⁹
9. Şeyhlerin ve ileri gelenlerin çocuklarını zorla alarak, okullara göndermek, mezuniyetlerinin ardından da işleri bunlara havale etmek. Bu sebeple rehine okulları kurdular. Tabiatıyla Fransız kültürüne sahip olduklarından bu kişiler onlara destek olmuşlardır.
10. İster Kuzey Afrika'da olsun, ister Mısır'da, isterse Hicaz'da olsun, Arap ülkelerinde eğitim almak isteyen Afrikalı öğrencilerin, yolculuklarına izin almak amacıyla Fransız yönetimine müracaattan sonra buralara gidişlerine izin verilmesi. Genelde öğrenciler ret cevabı alırlardı. Fakat bu ret bir şekilde öğrencilerin yurt dışına çıkmalarına, Ezher, Zeytuniye, Hicaz'da bulunan okullar gibi üniversitelere girmelerine engel olmazdı. Bu yöntemin İslam kültürü üzerinde etkileri belirli zaman sonra ortaya çıktı. Bu etki, İslâmî okulların ve öğrencilerinin sayısı azalmak suretiyle oldu. Nijer ili yöneticisi Brevie 1923 yılında şunu söylemektedir: Şu an şüphesiz İslam davetinin durumu geriledi. Müslümanlardan eğitim alacak yeni yetişenlerin sayısı Nijer bölgesinde azalmaktadır. Yine önceden İslam'ın ulaştığı diğer bölgelerde ilerleme kaydetmemektedir. Yönetici bu gerilemenin sebebini İslam liderlerinin, âlimlerin sayısının azlığına, şeyhlerin okullarıyla rekabet eden diğer okulların sayılarının artmasına bağlamaktadır. Yine Poul Marty şunu beyan etmektedir ki, Fransız sömürgesi yaklaşık on yıl önce bölgeye girdikten sonra Zendarda İslâmî okulları ve öğrencileri saydırdığında, şunu söylemiştir: Okulların ve öğrencilerin sayısı sömürgecinin devamıyla birlikte ciddi azalmıştır.

⁷⁹ Muhammed Ebubekir, *el-Lügatü'l-Arabiyye fi'n-Nijer Hilale Fetreti'l-İsti'mar el-Garbi*, Nijer İslam Üniversitesi, s. 7.

11. Bölgede Fransız sömürge kültürünün etkilerinden birisi, Müslümanların safları arasında fikri faaliyetlerin durması, Arapça bir tarafa yerel dillerde dahi makale yazılmasının ve telife önem vermenin azlığıdır. Dolayısıyla insanlar işgal öncesinde olduğu gibi, telif ve eser yazamaz olmuştur. İşgal son bulmazdan önce kendi kültürünü almış kişilerde İslam kültürüne düşmanlık tohumları ekmiş, onları fikri alandan uzaklaştırmış, Fransız kültürünü yükseltmiştir. Fransız kültürüne sahip olanları gerçek kültürlü saymıştır. İslam kültürüne sahip olanları da, ümmi kabul etmiştir. Bu noktadan hareketle bu kişileri siyasi, sosyal ve iktisadi faaliyete katılmaktan uzaklaştırmıştır. Onlar için uygun ortam, sadece camidir. İslam kültürü hokkabazlığa ve aldatmaya vesiledir. Afrikalının genel kanaatine göre Afrikalıyı, ilmi düşünmeyi ve siyasi hissi öldüren derviş olarak tasavvur eder.⁸⁰

2.2.3. Sömürge Geldiğinde Mali’de Arapça Olgusu

Fransız sömürgesi, Müslümanlar çoğunlukta iken Mali’ye gelmiştir. Kur’an ve İslâmî ilimlerin öğretilmesi ilmin temelidir ve Arapça, âlimler, yöneticiler, mahalli sultanlar arasında tüm ilişkilerde, resmi yazışmalarda geçerlidir. Camiler, şeyhlerin meclisleri, Kur’an mektepleri şu an hâkim olan eğitimden bu metodun eğitim farklılıklarını ortaya koymaktadır. Dr. Muhyiddin Sabır kitapçıkta bu eğitimi anlatır: Fikri köklerini ve tarihi gelişimini ihtiva eden bu yönelimi bariz iki olguyla nitelemektedir. Bunlar:

1. Bir müessese olarak demokratik ve halka ait olması. Dolayısıyla eğitim merkezleri toplumun bir parçası olup, onun görevlerinden toplumsal bir görevdir. Her toplumda bu temel, sosyal ve dini görevlere sahip bir muallim kendisini bulana kadar. Dolayısıyla dini lider odur. Sağ olanlara namaz kıldırır, ölümlerin namazını kılar. İnsanların evlilik vakitlerinde nikâhlarını kıyar, miras paylaşımı yapar, iktisadi ve sosyal hayatta aralarında meydana gelen sorunlarda dinin kurallarına göre sorunu halleder, küçüklere Kur’an öğretir, büyüklere dini öğretir, çok kere Arap dil ilimlerine sahiptir, bu görev sebebiyle İslam toplumunun dikkatini kazanır, göçmen çöl halkı onlarla birlikte, dini ve kültürel işlerini halletmek için intikallerinde şeyhlerine refakat eder, onlar dünya işlerinde şeyhin ihtiyaç duyduğu işleri üstlenir, onun ve ailesinin toplumdan elde edilmiş haklarla nafakasını verir. Bunun benzerini ziraat ve hayvancılık yapan

⁸⁰ Ali Yakup, http://www.arabiclanguageic.org/view_page.php?id=7777, 01.02.2019.

yerleşikler de yapar, bu durum eğitim sistemine büyük bir istikrar kazandırır, eğitimin ücretsiz olmasını sağlar ve mali yükü kaldırır.

2. Okuma ve yazmayı öğretmenin giriş olması anlamında zorunlu olmasıdır. Üstelik bu, her Müslümanın ferdi olarak yükümlü olduğu görevleri yapabilmesi için, ister bireysel bazda, isterse toplumsal bazda olsun, yegâne giriştir. Bu zorunluluk, eğitim zorunluluğu yönünden sosyal, idari ve iktisadi gelişmişliği takip eder. Burada, ilim öğrenecek öğrenciyi engelleyen zorunlu maddi yük ve kayıt olmadan herhangi bir yaşta eğitimi dikte etme, eğitim almanın ötesinde dini, idari veya sosyal engeller yoktur. Dolayısıyla ilim öğrenmek, topluma değer katan toplumsal bir kıymettir.⁸¹

2.2.4. Arapça Kültürünün Sömürge Tarafından Karşılaştığı Meydan Okumalar

Sömürge Mali cumhuriyetinin çoğunun içinde bulunduğu bölgeyi işgal ettiğinde, bölge çocukları için dini hüviyeti silme çalışmaları hususunda düzenleme yaptı, Müslümanların şairlerine ve dini öğretilere saygı duyan dost desteğiyle yardımlaştılar, Senegal’de Saint-Louis ve Joal’da, Gine’de Kanka’da, Cenne ve Timbuktu’da 1906-1910 ve 1947 Mali Segu’da, Moritanya Butilimite ve 1950 Bamako’da Fransızca ve Arapça olmak üzere iki dilde okullar açtılar. Bunun hedefi şuydu:

- Sömürgecilerin amaçlarına hizmet edecek kadrolar yetiştirecek okullar kurmak.
- Müslümanların çocuklarının gözetim, eğitim ve öğretimi için ve onların sömürge siyasetlerinde yönlendirmeleri için vesile olacak okullar olması.

Sömürge, daha önce genel valinin de açıkladığı gibi kültürel savaşı kaybedeceğini fark edince, Arapça eğitimin kesin dini eğitim olduğunu kabul ederek devlette Arapça dilini eğitimde Fransızca eğitimi ayırma çalışmasına girişti. Onlar bu dilin ardındaki hakiki gücün, Allah’ın korumayı taahhüt ettiği İslam dini olduklarını öğrendiler. Halkın direnme baskısı altında geri çekildiklerinde, arkalarında hakiki Batılı veya en azından sömürge destekçileri bırakmak için çalışma yaptılar. Bu hususta başarılı da oldular. Geride Afrika bedenli, Batı düşünceli, kötü halefe kötü halef olan

⁸¹ el-Halil en-Nahvi, s. 53.

halefler bıraktılar.⁸² Eğitim konusunda kilise ricali ile sömürgeciler arasında çatışmalar mevcuttu. Çünkü onlardan her birisinin, Hristiyan bilginlerin Bambar ve Bobo dilleri gibi yerel dillere İncili çevirmeye ve onlara öğretmeye mecbur olmaları gibi kendisine özel hedefleri vardı. Yerel İslâmî medreselere gelince, sosyal konumundan kopuk olduğu için sömürge dili olan ve derbeder işsizlere görevler temin edecek resmi dili öğretmeye mecburdu.

Buradan hareketle modern Arapça okul kurma fikri ortaya çıktı. İlk kez 1908 yılında Cenne şehrinde kuruldu, bilinmeyen bir sebeple kapatıldı, ardından ikinci kez 1910 tarihinde Timbuktu şehrinde tekrar açıldı. Fakat bu iki okul aşamalı olarak Fransızca'ya dönüştü, hileli bir şekilde Fransızcanın yayılmasına, Fransız kültürünün kabul edilmesi için atmosfer oluşturmaya çalıştılar. Bu okul günümüze kadar “Arap Fransız Okulu” ismiyle varlığını sürdürdü.⁸³

Buradan şunu anlıyoruz ki, ilk modern Arapça okul açma girişimleri sömürgeciler eliyle olmuştu. Bu onların arzularını gerçekleştirmeyi, Müslüman çocuklarını küçük yaştan itibaren dinlerinden döndürmeyi hedefliyordu.

Bu okulun amaçlarını gerçekleştirmemesi, halk tarafından kabul görmemesi sebebiyle, sömürge yönetimi eğitim sisteminin şekli, yönergeleri ve metotları hususunda tekrar düşünmeye mecbur kaldı. Okulların dini etkilerini sınırlandırıcı kararlar aldılar. Bu kararların maddelerinden bazıları şunlardır:

Madde 7 : Okulda İslâmî eğitim aşağıdaki derslerden oluşur. Sarf, nahiv, Arap edebiyatı, İslam şeriati, hadisi nebevi, tefsir ve akaid.

Madde 8 : Öğrencilerin Fransızca öğrenmeyi istemeleri halinde, onlara izin verilir. Fakat bu bizzat okul müdürünün denetimi altında olur.⁸⁴

Sömürge yönetiminin girişimlerinin yanında, bazı ileri gelen Müslüman şahsiyetler sömürgeciler yerine Müslüman çocuklarının kendi ellerinde eğitimini sağlamak ve kendi kültürlerini yetişen nesillere aktarmak isteyen sömürgecilerle halk arasındaki gerginliği düşürmek amacıyla İslâmî okullar açtılar. Onlar düşündüler ki,

⁸² Hüseyin Yusuf Traore, **et-Ta'limü'l-Arabî fi Mali**, (2001 yılında Munazzamatu'l Faruk vakfa Takdim edilen Tez çalışmasıdır) Bamako Üniversitesi, s. 31.

⁸³ Abdurrahman Sise, **Nizamüt-Ta'lim el-Arabî el-Ehlî fi Mali (Dirâse Tahlîliyye 1946-2006)**, Kiraat Afrikiyya Dergisi, Sayı.42, Bamako, Mali, s. 225.

⁸⁴ Afrika'daki Yedinci Davetçiler buluşması'na katılan Mali heyeti, **et-Ta'limü'l İslami fi Mali el-Vaki ve'l Ma'mul**, 1999, s. 7.

okul inşası hususunda kendileri İslam kültürünün yok edilmesine önem veren ve bunu Fransız kültürü için tehlikeli gören müsteşriklerden daha layıklar. Bazı geleneksel okullar yirminci yüzyılın son kırk senesinde, Kur'an ezberletme rolünden, Arapçayı ve İslâmî ilimleri öğretecek modern İslâmî Arap okullarına dönüştüler. Açılan ilk okul, el-Hac Mahmud Baha ait Felah medresesiydi. Merhum bu okulu 1945 yılında Kay şehrinde kurmuştu. Merhum şeyh sömürge yönetiminden sert ve katı muameleler görmüştü. Yönetim kendisinin eğitim faaliyeti hürriyetinin aşağıdaki maddelere bağlı olduğunu tebliğ etmişti:

- Okulda genel tarih dersi yer almayacak.
- İslam tarihi ve coğrafyası dersi okutulmayacak.
- Hesap dersi okutulmayacak.

Okul bu şartlarla kuşatılmıştı. Fakat dört yıl sonra ilk öğrenci grubunu, ardından 1952 yılında on yedi öğrenciden oluşan ikinci grubu Ezher'e kaçırdı. 1954 tarihinde Mali'ye döndüğünde, sömürge yönetimi onu durdurdu ve devletin izni olmadan öğrencileri yolculuğa çıkarmakla itham etti, yine onu eğer eğitim faaliyetini sürdürmek istiyorsa, öğrencileri geri getirmeye zorladı. Bazı öğrenciler geri döndü, diğerleri bu isteği ret etti.⁸⁵

Bundan sonra 1947 yılında Hac Sad Ture rahmetlinin Seguda Sebilü'l Felah okulu kuruldu. Diğer iki okul, 1957 yılında Seguda kurulan el-Hac Ebubekir Tiama ait Necah ve Felah okullarıydı. Bu okullar Fransız sömürge okullarına meydan okuma nitelikleriyle, sömürge idaresi tarafından sıkıştırma ve engellemelerle karşılaştı. Çünkü sömürge yönetimi yeni İslâmî okullara kendi sömürge siyasetinin önünde engel olarak bakıyordu. Bundan sonra talep sahibinin okulunda Fransızca öğretmek yoluyla sömürge siyasetine uygun davranması durumu hariç, başka Arapça okul açılmasına izin vermediler.

1949 yılında Başkent Bomako'da İslâmî bir okul kuruldu. Bu okulu Ezher'den mezun gençlerin bir kısmı el-Hac Kabine Kaba idaresi altında kurdu. Bu gençler, Muhammed b. Abdulvehhab'ın ve kendisinden sonra da çocuklarının gerçekleştirdiği selefi davetten etkilendikleri için vehhabi adıyla anıldı. Bu okul kısa zamanda elle

⁸⁵ Ebubekir Sidik Sise, s. 40.

tutulur başarı elde etti. 1953 tarihinde öğrenci sayısı Bomako, Dakar, Kay ve Masina gibi Fransız Afrikasının değişik bölgelerinden gelen kızlı erkekli 300 öğrenciye ulaştı.⁸⁶

Hareketin selefiligi dolayısıyla Ticanilerden bazı Süfî kişiler karşıt hamle başlattı. Saadetü'd-Din isimli vakfın kontrolünde İslâmî bir okul kurdular. 1953 tarihinde bu vakıf Bomako, Kay Sikaso ve Seguda İslâmî okullar açtı. İslam vakfı İslam kültür birliği adıyla Bamako'da kuruldu. Bu vakıf, bölgede selefi hareketi temsil ediyordu ve Mürşidin Medresesiyle rekabet için İslam medresesini inşa etti.

Bu İslam cemiyeti 1957 Ocak ayında Şeyh Ali Diallo ve arkadaşları Dr. Adem Sankare, Dr. Muhammed el-Beşir Dukure tarafından Bamako'da kuruldu. Bu okul Selefilerle diğerleri arasında çıkan kargaşada ve vehhabi fitnesi adı verilen olaylarda 17-18 Mayıs 1957 Cuma ve cumartesi günleri tamamen yandı. Bu senenin sonbaharında İslam Kültür Birliği Bamako'da başka bir okul açtı. Hakim yönetim tarafından yüzyüze kalınan baskı ve kargaşalar, 1969 yılında olaylar sonunda hükümeti bu okula el koymaya itti, bu okul bundan sonra Fransızca eğitim veren resmi okul halini aldı.

1958 yılında Yattabare olarak tanınan şeyh Ahmed Hamahullah Fildişi sahilinden gelerek Bamakoya ulaştı, yanan medresenin yerinde İslam kültürü adıyla yeni bir okul inşa etti. Bu okul şu an mevcut olan İslam Mahedinin çekirdeğidir.⁸⁷ Yine el-Hac Mddi Dukure olarak tanınan Şeyh Muhammed Abdulkadir el-Tubi, Tuba şehrinde Daru'l-Kur'an ve'l hadis adıyla selefi bir medrese açtı. Bunun benzerini Kiba şehrinde Dar el-Hadis adıyla Şeyh Ahmed Diakite de açtı. Bu iki şahıs, H.1346 yılında Medine el-Ulumu'-ş-şer'iyye okulundan mezun olup, ülkelerine döndükten sonra bu okulları açtılar. Bu üç okul Mali'de selefi davetin büyük taşlarından kabul edilir. Bu okullar farklı sıkıntılara maruz kalmıştır. Bazen derslerin engellenmesi, bazen de başka türlü olmuştur. Eğitimde Arapça dilinin yerel dille değiştirilmesi talep edilmiş, hep birlikte sömürge anlayışına direnmişlerdir. Okulları bölgede Müslüman çocuklarını aydınlatan, onlara dinlerini öğreten ve günümüze kadar süren fikri savaşın şerrinden onları koruyan fener olarak devam etmiştir.⁸⁸

2.3. Bağımsızlık Sonrası Arapça Öğretimi

Sömürgeciler hedeflerini Müslümanları şeref ve güç köklerinden koparma olarak belirledikten sonra, darbelerini, değişik yöntem ve metotlarını, Afrika hayatının

⁸⁶ Afrika'daki Yedinci Davetçiler buluşması'na katılan Mali heyeti, s. 7.

⁸⁷ Afrika'daki Yedinci Davetçiler buluşması'na katılan Mali heyeti, s. 8.

⁸⁸ ISESCO, *el-Hadaratü'l-İslamiyye fi Mali*, 1. Basım, Elhilalü'l Arabiyye Yayıncılık, Ribat, Fas, 1996, s. 159.

izleri değişmeye başlayınca kadar devam ettirmiştir. Sömürgecilerin dilinde, kültürlerinde ve İslâmî eğitim çekişmeside tuhaf bir alternatif oluşmuştur. Sömürgecilerin dilleri, Müslümanların çoğuna göre tarih vb alanda bilim aracı halini almıştır. Buradan da gayet zayıf nesiller zuhur etmiştir.

Fakat tüm bunlarla beraber, Kur'an hafızlığı, kıraat eğitimi ve yazı öğretmeye önem veren ve yerel dilleri araç olarak kullanan Kur'an okullarının, İslam'ı eğitimin ve Arapçanın bekasında etkisi olmuştur. Sonra daha geniş ve ferah ufuklara ve sahillere doğru yükselmek için gerekli gayretler ve eğitim aracılığı ile yeniden kültür ve güven inşası başlamıştır.⁸⁹ Araştırmacılar Mali'de bağımsızlık sonrası Arapça eğitiminin gelişmesini üç aşamaya ayırırlar.

2.3.1. Birinci Dönem:

İlk cumhuriyet döneminde sistemli Arapça eğitim, 1960 bağımsızlıktan 1968 askeri darbesine kadar sürer.

İlk cumhuriyet döneminde Arapça okulları elle tutulur bir gelişme kaydetmemiştir. Çünkü ülkede hakim sistem sosyalist halkçı idi ve malumdur ki, Arapça İslâmî okullar İslâmî ilkeleri korumayı ve her tarafa yaymayı benimser. Sosyalizm tüm gücüyle İslama düşmandır. Çünkü sosyalistler her asırda, bir din olarak İslam'ı ve İslam Arap öğretimini yok etmek için çabalar.

Yönetimin İslam Arap okullarına bakışı şöyledir: Bu okullar devlette tembelliğin merkezidir. Bu sebeple devlet İslâmî okulları kapatmak veya Fransız laik devlet okullarına dönüştürmek için sayısız girişimde bulunmuş, ayrıca İslâmî okul açılması hususunda temkin siyaseti gütmüştür. Dolayısıyla bu olaylar karşısında halkın cevabı, camileri İslâmî eğitim merkezi yapmak şeklinde olmuştur. Yönetim halkın İslâmî eğitime güçlü talebini görmüş, ilk siyasetinde başarısız olmuş, bu aşamadan sonra başka bir siyasete yönelmiştir. Bu siyaset de okulların daimi kontrolüdür. Sistem, dini okulları içişleri bakanlığının denetim ve gözetimine vermiştir. Böylece okullar başka bir baskıyla yüzyüze kalmıştır.⁹⁰

Geçen olaylara göre şunu söyleyebiliriz: İslâmî okullar sistemin baskısı sebebiyle ilk cumhuriyet döneminde herhangi bir ilerleme ve gelişme kaydetmemiştir.

⁸⁹ Halid Abdullatif, *et-Ta'limü'l-İslami fi Afrikyä el-Vaki' ve't-Tatalluat, Nedvetü't-Ta'lim ve tetavvuruhi fi Garbi İfrikya*, Niamey, Nijer, 2009, s. 5.

⁹⁰ Osman Salih Traore, s. 17.

Allahın lütfu olmasaydı, Mali’de İslâmî eğitim son bulur ve bu okullar kapatılırdı.⁹¹ Bu cumhuriyet dönemi sekiz yıl sürmüştür. Bu döneme 19 Kasım 1968 tarihinde Albay Musa Traore başkanlığında askeri grup son vermiştir.

Bu zamandan beri Arapçanın siyasiler arasında, milli dil olup olmadığına dair tartışma ve münakaşa oluşturmuştur. Benimsenen görüş, toplumdaki etkisine ve uzun zaman geçmesine ve ana dillerin Arapçadan etkilenmesine rağmen, bu dilin yabancı dil kabul edilmesidir. Çünkü Arapça dışarıdan gelmiştir. Yine yerel dillerin yazımı hususunda Arap alfabesinin kullanılması da böyledir. 1966 yılında Bamako’da bir zirvede merhum Amadou Hampate Ba bu kapsamda Arapça ve latince harflerle iki alfabeli teklif sunmuş, 1976 yılında gerçekleşen toplantıda latince alfabe kullanılması karara bağlanmıştır.

Siyasi gelişme ve değişmelere gelince, yabancı dil olan fasih Arapçayla Mali’de milli dillerden kabul edilen Hasaniye lehçesi şeklindeki amdice arasında fark meydana gelmiştir. Bu lehçe değişik alanlarda elle tutulur rol oynayan diğer diller için garantilenen tüm haklardan yararlanmaktadır.⁹² Bu şartlar altında, Muhammed Sanusi, Muhammed Fode Keita, Muhammed el-Emin Tunkara, el-Hac Kabine Kaba gibi Mısır’da okumuş, Fransız Sudan’ından bir grup genç tarafından bağımsızlık öncesi kurulmuş Bomako’da Darulİslam mahallesindeki Fransızca okulunda olduğu gibi, hükümet Arapça okulları iki dilli resmi okula dönüştürmeye çalıştı. Hükümet bunlara okullarını resmi okula dönüştürme talebini sunmuş, 1962 yılında onay ve uygulama gerçekleşmiştir. Hükümet 1965-1966 yılında Muhammed Askiya lisesinde Arapçayı seçmeli dil olarak kararlaştırmıştır. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: İlk hükümet Arapçaya ve kültürüne düşman değildi. Aksine milli siyaset çerçevesinde yürütülecek, ihtiyaçları ve asrın gereklerini karşılayacak sistemli bir eğitimi istiyordu.

Arapça eğitim karşısında olumsuz yaklaşımına ve bakışına ramen bu hükümet için övgüyle bahsedilecek şeylerden birisi, dışarı eğitim için giden öğrencilere bu okulların burs vermesini teşvik etmiş, Arapça diploma sahibi ile diğer diploma sahipleri arasında resmi işte ayırım yapmamıştır. Fakat bu hükümetin hedefi Arapça eğitimi laikleştirmekti.⁹³

⁹¹ Harun Kulibali, s. 56.

⁹² Abdurrahman Sise, **Vadu’l-Lügatü’l-Arabiyye fi Mali**, el-İslamu fi Afriky konulu uluslararası kongresi, 8.

Kitap, Hartum Uluslararası Afrika Üniversitesi, 26-26 Kasım 2006, s. 382.

⁹³ Abdurrahman Sise, **Nizamüt-Ta’lim el-Arabî el-Ehli fi Mali**, s. 227.

2.3.2. İkinci Dönem:

1969-1985 yılları arasında ikinci cumhuriyet döneminde sistemli Arapça eğitim (canlandırma dönemi).

Bu cumhuriyet ilk cumhuriyetin enkazı üzerine, Albay Musa Traore başkanlığında kuruldu. Yönetim askeri idi, bu cumhuriyet 23 yıl devam etti. Bu yönetim de askeri darbeye sona erdi. Bu darbeyi reis Amadu Tumani Ture başkanlığında subaylar gerçekleştirdi. Onları darbe yapmaya iten durum, Mali halkının askeri yönetime başkaldırması ve bir tür diktatörlük yönetimi olduğu gerekçesiyle gösteriler yapmasıydı.

Bu askeri yönetim, halkı memnun etmek için Arapça okullarının denetim ve kontrolünü kaldırdı ve okulları İslam eğitimi için temel kurumlar olarak kabul etti. 1981 Eylül ayında neşredilen Cumhuriyet Kararnamesinin 10. maddesinde Arapça öğretim yapan okulların, Mali toplumunun birliğini temsil etmesi gerektiği ve aralarında çıkacak olan mezhep ve meşrep tartışmalarının AMUPI⁹⁴ teşkilatı tarafından görüşülüp giderileceği kararlaştırılmıştır. Bu bakış açısından bu okullara kapının iki kanadını açmış, okullar yaygımsa, hatta bir düzenleme ve izleme olmadan ülkenin her tarafını doldurmuş ve bazı dini aileler, sosyal ve dini konumlarını kaybetme korkusuyla mekteplerini okullara dönüştürmüştür.

Bu dönemde devlet Arapça okulların eğitim sisteminde oynayacağı rolü görmüş, Temel Eğitim Genel müdürlüğüne yönelik 1982 Mayıs ayında neşredilen 1109 sayılı bakanlık yazısına uygun olarak denetlemeye karar vermiştir. 21.04.1982 tarihinde bakanlık meclisinin toplantısında Arapça okullarında eğitimin hükümetin yürütmesi altında olması ve bu okulların açılmasının laik okullar için konulmuş kurallara göre olacağı karara bağlanmıştır.⁹⁵

Hükümet Arap ülkelerden yardım istemiş, kültürel, ilmi ve dini yardımlaşma esasına dayalı yeni ilişkiler kurmuştur. Okullar işleri bakanlığının denetiminden, eğitim öğretim bakanlığının denetimine verilmiştir. Yine eğitim öğretim bakanlığında, görevi İslâmî düzenli okullara önem vermek, yöntem, eğitim şekli ve öğretmenlerin yetiştirilmesi konularında okul sahipleriyle işbirliği yapmak olan Arap Dilinin Geliştirilmesi adı altında bir merkez kurulmuştur. Tüm bunlar ilk ve orta dereceli

⁹⁴ Mali Mezhepler Birliği Derneği.

⁹⁵ Ebubekir Sidik Sise, *et-Ta'limü'l-Arabî el-Hadîs fî Mali mine'l-İstiklal ilâ Yevmina hâzâ*, 1960-2010, (Yayınlanmamış Makale), s. 12.

eğitimde geçerlidir. Eğitim bakanlığının, bu okulların denetimlerini üstlendikten sonra 1985-1991 yılları arasında gerçekleştirdiği işlerin en önemlileri şunlardır:

1. İlköğretim aşamasında eğitim metotları hususunda bir rapor hazırlamak, 1986 tarihinde ilkokul diplomaları için sınav düzenlemek.
2. 1988 yılında devlet liselerinde eğitim içi Arapça eğitim veren üniversitelerin mezunlarından atama yapmak.
3. 1989 yılında ortaokul aşaması eğitim metotları hakkında rapor hazırlamak, 1990 tarihinde ortaokul diploma sınavları düzenlemek, başarılı olanların diplomalarını hazırlamak.
4. Yıllık olarak Mısır, Suriye, Fas, Tunus, Cezayir, Sudan gibi bazı Arap ülkelerine öğrenim görmeleri için öğrenci göndermek.
5. Sistemli İslâmî eğitim okulları öğretmenleri için eğitim kursları düzenlemek. Bunların sayısı dokuz olup, Mısır Arap cumhuriyeti elçiliği, İslam eğitim kültür ve bilim teşkilatıyla, Hartum Afrika İslam Merkeziyle, Mali İslâmî Arapça Okullar federasyonu, ISESCO dostlar derneğiyle, Bomako Afrika Müslümanlar heyeti bürosuyla işbirliği yapılmıştır.⁹⁶

Bu dönemde Mali'deki okullar ve Arapça eğitim veren üniversiteler arasında yardımlaşma diploma denkliği noktasına ulaşmıştır. Şöyleki, Malili bir öğrenci için orta okul veya liseden mezuniyet sonrası üniversitelere girme kolaylaşmıştır. Okullar Arap ülkelerinden maddi yardım talebinde bulunmaya başlamıştır. Bu durum, okullarda bir bakıma ideolojik ve kültürel bağımlılığı sona erdirmiştir. Çünkü okullar maddi olarak kendisine yardım eden ülkenin eğitim metodunu almıştır. Ufukta Suudi, Kuveyt, Fas, Ezher vb eğitim metotları görünmeye başlamıştır. Yine öğrenciler kendi ülkelerinden ziyade bu ülkelerin eserleri, şehirleri ve tarihi hakkında çaba harcamaya başlamıştır. Hükümet bu olayı çözmek için eğitim birliği getirmiştir. Fakat bu okulların sahiplerinden bir kısmı resmi programı uygulamaktan kaçınmıştır. İkinci cumhuriyetin bu okullara az önce bahsedilen tüm kolaylaştırmalarına rağmen, yönetimi veya denetimi

⁹⁶ Ebubekir Sidik Sise, *Müşkilât Menhec et-Talim el-İslâmî en-Nizâmî fî Mali*, s. 43.

yahut hoca teminini deruhte etmemiş, laik resmi okullar üzerinde yoğunlaşmıştır.⁹⁷ Bu dönemde söz konusu okulların gelişmesinin ve yükselmesinin sebepleri şunlardır:

1. Büyük dini ailelerin Kur'an okullarını, poplaritelerini kaybetme korkusuyla sistemli Arapça okullarına dönüştürmesi.
2. Devletin Başkent Bomako'da okul binası için yer tahsis etmek suretiyle Arapça okullarının açılmasına girişmesi.
3. Mali ve Arap ülkeleri arasında genel nitelikte, özellikle de körfez ülkeleriyle işbirliğinin gelişmesi.
4. Bu okullara mali destek.
5. Öğrenci ailelerinin çocuklarına ait bilgiler verdiğini, bu bilgilerin sadece Fransızcayla sınırlı olmadığını bilmeleri.
6. Arapça okul mezunlarının ulusal okullar açmaları.
7. Komşu köyler arasında rekabet. Her köy kendinde bulunan Arapça okulla iftihar etmektedir.
8. Mezun olup, eğitimlerini İslâmî ve Arapça Enstitü ve üniversitelerde, özellikle Suudi Arabistan'da, Mısır'da, Libya'da, Fas'ta, Sudan'da diğer ülkelerde sürdüren öğrencilerin sayısının artması.⁹⁸ Bu aşamanın en belirgin özellikleri şunlardır:
 - Milli eğitim bakanlığında 1979 tarihinde Arapça eğitimi geliştirmek amacıyla Arap Dili Geliştirme Merkezinin açılması.
 - 21 Nisan 1982 tarihinde toplanan bakanlar kurulundan, Arapça okullarının denetiminin işleri bakanlığından milli eğitim bakanlığına verilmesiyle ilgili kararın çıkması. Bu karar okullara hukuki statü kazandırmış, eğitim kurumu olarak kabul etmiş ve laik okullara uygulanan yönetmelik ve Kanunlar buralara da uygulanmıştır.

⁹⁷ Ebubekir Sidik Sise, *Müşkilât Menhec et-Talim el-İslâmî en-Nizâmî fi Mali*, s. 44.

⁹⁸ Ebubekir Sidik Sise, *et-Ta'limü'l Arabî el-Hadis fi Mali*, s. 14.

- Temel Eğitim Genel Müdürünün 1983 tarihinde bölgesel eğitim yönetimi müdürlerinden, okulların daha detaylı incelenmesi ve en kısa zamanda sonuçların alınması için temel eğitim müfettişi talebi. Bu, bu bölümün yüzyüze kalması muhtemel sorunlara hakim olma amacını taşımıştır.
- 30 Nisan 1985 tarihinde Hükümet başkanının ve Milli Eğitim Bakanının imzasıyla sekiz madde halinde okulların düzenlenmesine müteallık 112PG-RM sayılı cumhuriyet kararnamesinin yayınlanması.
- Arapça okullarının 1985-1986 tarihinde devlet denetiminde yapılan ilk seviye diploma sınavına dahil edilmesi.⁹⁹

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: Bu imkan, bu okulların müdürlerine asrın gereklerine uygun şekilde okullarını metot, ilmi, idari yönlerden kapsamlı bir şekilde geliştirmeleri için imkan tanımaktadır. Bu imkan bu aşamada çok azının elinde bulunur.

2.3.3. Üçüncü Dönem:

Üçüncü cumhuriyet döneminde 1991 tarihinden günümüze kadar süren sistemli Arapça eğitim.

Mart 1991 tarihli sert halk ayaklanması gerçekleşti, bu sistemin değiştirilmesi, halkın her tabakası ve kitlesi tarafından daha fazla hukuk talebi sebebiyle üçüncü cumhuriyetin kurulmasına sebep oldu. Askeri hükümetin durumu kavramasının ardından, devlet yeni bir aşamaya girdi. Bu, demokratik ve çok partili aşamaydı.

Okullar kendi içinde, 1994 tarihinde beşeri bilimler, fen, dil ve edebiyat fakültelerinde Arapça bölüm, 1993 tarihinde öğretmen yetiştirmek amacıyla yüksek okulda Arapça bölümü açılması şeklinde ortaya çıkan yeni kazanımlar elde etti. Bu bölümlerin açılması, sistemli İslâmî okullarda lise ve temel eğitim öğretmenlerini yetiştirmek amacına yönelikti. 1997 yılında 97.147 sayılı başkanlık kararnamesine istinaden Timbuktu şehrinde Ma'had el-Hicra et-Terbevi açıldı. Bu da temel eğitim öğretmenleri yetiştirilmesine yönelikti. Bu aşamada Mali'de, el-Faruk derneği, Libya İslâmî Davet Derneği, Afrika Müslümanları Heyeti vb dernek ve kuruluşlar okul kurma işinde öne çıktılar.¹⁰⁰ İlgili taraflar arasında (okul yetkilileri, öğrenciler, yetkililer)

⁹⁹ Dr. Abdurrahman Sise, *Nizamü't-Ta'limi'l-Arabî el-Ehli fi Mali*, s. 13.

¹⁰⁰ Hüseyin Yusuf Traore, s. 29.

arasında pek çok toplantı ve zirve tertip edildi. Bu zirvelerin önemlilerinden birisi, 2-5.08.1992 tarihinde Bomako’da yapıldı, aşağıdaki tavsiye kararları alındı:

1. Okullarla ilgili düzenlemenin zaruri olduğu.
2. İslâmî okulların öğretmenlerinin eğitiminin ve yetiştirilmesinin zaruri olduğu.
3. Resmi programı uygulamalarını sağlamak için sürekli izlemenin zaruri olduğu.
4. Arapça okullarına teknik ve metodolojik formasyon programı getirmek.
5. Fransızcanın öğretilmesinin zarureti ve önemi.
6. Farklı bölümlere öğretmen yetiştirmek için, Öğretmen Yüksek Enstitüsünde Arapça bölümü açılması.
7. Taraflar arasında ilişkiyi düzenleyen hükümet ve okullar arasında protokol yapılması.
8. Lise ve orta okul diploması almış kişiler için üniversite ve lise eğitim kurumları kurulması.
9. Ülke içinde veya dışında yüksek okullara gidecek, lise diploması almış kişilere yönelik Fransızca dil kursu düzenlenmesi.
10. Eğitim mesleği hususunda bayan öğretmenler atanması.
11. Bu tavsiye kararları devletle okul sahipleri arasında anlaşma şartıyla yürürlüğe girmesi.

Pratikte zirvenin bazı tavsiyeleri uygulandı, bazıları ise pek çok sebeple uygulanmadı.¹⁰¹ Durum bu şekilde olunca, Genel müfettiş (Seyyid Ömer Kan) bu okulların yöneticileriyle iştişare halinde lise aşaması için bir program hazırladı. Milli idare, 20.10.1992 tarih ve 477 sayılı genelgesiyle lise resmi programı olarak bunun uygulanmasını zorunlu tuttu, bu liseleri edebiyat liseleri olarak kabul etti. Bu okullardan mezun olacaklar, devlet üniversitelerine girebilecekti. Bu uygulama ülkede Arapça eğitimi için müjde olarak görüldü. Çünkü söz konusu okulların karşılaştığı büyük sorunu kısmen çözüyordu. Bu okulların sorunu, ülke içinde eğitime devam edememektir.

¹⁰¹ Ebubekir Sidik Sise, *et-Ta'limü'l-Arabî el-Hadis fî Mali*, s. 15.

1992-1993 eğitim yılında hükümet liselerinde Arapça genel müfettişi Seyyid Ömer Kan İslâmî okulların tarihinde ilk kez lise eğitim bakanlığı nezaretinde Arapça lise diploması düzenledi. Bu sınava başkent Bomako'da bulunan Arapça liseleri katıldı. Bu okullar şunlardı: 1-Ma'had el-İslâmî 2-Medaris el-Hilal el-İslâmîyye 3- Ma'had Sebilu'l-Hidaye 4-Dar el-Hadis 5- Ma'had Halid b. Abdülaziz 6- Ma'had Nehru Coliba. 1993-1994 eğitim yılında yine lise diploması sınavı düzenlendi. Bu sonuçlardan sonra Mali Öğrenci Derneği, üniversite kayıtlarında (Fransız ve Arapça) lise diploması taşıyan öğrencilerin durumlarının eşit olması için hükümete baskı yapmaya başladı. Siyasi baskılar sonucunda edebiyat fakültesinde Arapça bölümü açıldı. İlk kez devlet lisesi diplomasına sahip öğrenciler kaydedildi. Durumun yeni bir yola, yeni bir şekle girmiş olması, akademik ve eğitim şeklinden daha ziyade siyasi bir karakter arzemesi sebebiyle, siyasetçiler durumu başkanlık seçimlerinde kullandılar.¹⁰²

Böylece okullar gelişme ve düzenleme yolunda bir yol katetti, hükümet Arap kuruluşlarla işbirliği içinde eğitim kurslarında öğretmen yetiştirmekle eski gayretlerini destekledi. Yine eğitimin her aşamasında, özellikle lise okullarında hükümet tarafından Arapça üniversite mezunları atama yapıldı. Bu öğretmenler, yaşayan bir dil olarak Arapçayı okutacaklardı. Milli eğitim bakanlığı Uluslararası kuruluşlarla, mesela İslam Kalkınma Bankasıyla, ICESCO ile, ALECSO ile, UNESCO ile, Afrika Müslümanlar heyetiyle, dünya İslam davet cemiyetiyle, Uluslararası Afrika üniversitesiyle, world education Hollanda fonuyla, bu hizmeti sunarken öğretmenlerin eğitimi hususunda işbirliği yaptı. 1820 den fazla öğretmen, 320 den fazla müdür ve 60 dan fazla rehberlikçi eğitildi.

Burada şunu söylemek gerekir ki, düzenli İslâmî eğitim okulları bir şekilde artmaya devam etmektedir. Yine ikinci cumhuriyetten günümüze kadar öğretmen ve öğrenci sayısı da bu durumdadır.¹⁰³

¹⁰² Abdurrahman Sise, *Nizamüt-Ta'lim el-Arabî el-Ehli fi Mali*, s. 229.

¹⁰³ Ebubekir Sidik Sise, *Müşkilât Menhec et-Talim el-İslâmî en-Nizâmî fi Mali*, s. 46.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALİ'DE ARAPÇA ÖĞRETEN KURUMLAR

Arap dili İslam dinini anlamının temel taşıdır. Arapçayı bilen bir Müslüman kıtaya dışarıdan gelmiş İslam davetçileriyle iletişim kurabildiği ve onların konuşmalarını, hitabelerini ve ezberlerini dinleyebildiği gibi, bu sayede bir Müslüman Kur'an-ı ve sünneti anlar, dini ilimlerin ve İslam kültürünün kaynaklarıyla irtibat kurar. Tüm çeşitleriyle İslâmî eğitim kurumları Arapça dersleri ve Arapçayla dini ilimlerin öğretilmesi vasıtasıyla ilgi duyanlar için dilin öğretimine önem vermede ortaklırlar.

Arapça eğitim kurumlarından maksat, tüm çeşitleriyle fiilen mevcut olan kurumlar, bunların amaçları ve yöntemleridir. Mali'de Arapça eğitim kurumları özel eğitim kurumları ve resmi eğitim kurumları olmak üzere iki kısma ayrılır.¹⁰⁴

3.1. Özel Eğitim Kurumları

Genelde bireylere bağlı olan kurumlardır. Bunlar iki kısma ayrılır:

- Sistemli olmayan İslâmî eğitim kurumları
- Sistemli olan İslâmî eğitim kurumları

3.1.1. Sistemli Olmayan Eğitim Kurumları

Bunlar, kademe vb işlemler noktasından modern sistem üzerine yürümeyen kurumlardır. Bunlar, bu alandaki kurumların en evvel olanları olup, Afrika'da İslam'ın yayılmasında önemli rolleri vardır. Gelecek olarak bu kurumlar bazı meşayih'e veya bazı hayır kurumlarına bağlıdır.¹⁰⁵ Bunlar da iki kısma ayrılır.

3.1.1.1. Kur'an Okulları

Bu okullar eğitim tarzının ilklerinden ve meşhurlarındandır.el-Kuttab¹⁰⁶ adı ile bilinen bu kurumlar, eğitim müesseselerinin en basitleri olup, erkek ve kız pek çok Müslüman evladı bu okullara eğitim için gelir.

Kur'an okulları Kur'an'dan bazı bölümlerin ezberlenmesi yanında öğrencilere okuma ve yazma kurallarını öğretme konusunda yoğunlaşır. Genelde ders halkası camide, özel mekânda veya şeyhin evinde olur. Öğrenciler erken yaşta, çoğu zaman da

¹⁰⁴ Ali Yakup, *Mu'avvikât et-Ta'alim el-Arabî el-İslami fi garbi İfrikya - el-Esbab ve Subulu'l-İlaç*, Kiraat Afrikiyya Dergisi, 2012, Sayı.12, s. 27.

¹⁰⁵ Ali Yakup, *Mu'avvikât et-Ta'alim el-Arabî el-İslami fi garbi İfrikya*, s. 27.

¹⁰⁶ Kuttab : Türkiye'de Kur'an kursu ile bilinmektedir.

medreseye başlamazdan önce bu ders halkalarına katılır. Bu öğrencilerden bir kısmı Kur'an hafızı oluncaya kadar burada eğitime devam eder, bir kısmı da eğitimine ara verir ve sistemli okullarda eğitimini tamamlar.

Afrikanlı İslâmî toplumlar çocuklarına Kur'an öğretmeye önem verme noktasında ortaktır. Fakat bunların önem verme dereceleri birbirinden farklılık arz eder. Bazı toplumlarda öğrenci eğitim yaşına ulaştığında eğitime devam etmezken, bazı toplumlarda Kur'an-ı tamamen ezberledikten sonra okula başlar.¹⁰⁷

Mali Eğitim Bakanlığı Kur'an eğitimi etrafında eğitim yürütmüştür. Resmi olmayan bazı kurumlar, Mopti eğitim akademisiyle, UNICEF'le, İslâmî kurumlarla ve Mopti bölgesi Kur'an okulları öğretmenleriyle işbirliği içinde Mali Enjeu çalışması gibi değişik eğitim şekillerini uygulamıştır. Bu işbirliği 2004 Mayıs ayında yapılmıştır. Eğitimler, 1416 adedi erkek ve 114 adedi kız olan 1530 öğrencinin öğrenim gördüğü, adı geçen bölgedeki 68 Kur'an okulunda yürütülmüştür. Temmuz 2006 yılında Mali Endatieres Monde Kurumu Mali, Senegal ve Nijer'de Kur'an okullarında bölgesel eğitim raporu başlığıyla bir inceleme gerçekleştirmiştir. Bu inceleme, Bomak'oda 9205 öğrencinin okuduğu 178 Kur'an okulunun, Kay'da 1104 öğrencinin okuduğu 63 okulun ve de Mopti'de 1746 öğrencinin okuduğu 84 okulun olduğunu belirtmiştir. Ekim 2007 tarihinde aynı kuruluş, Kay, Segu ve Mopti bölgesinde Kur'an okulları çevresinde istatistiksel inceleme başlığıyla bir inceleme gerçekleştirmiş, bu inceleme Segu belediyesinde 98 okulun, Niyoro'da 2186 öğrencinin ve Yavaru'da 1963 öğrencinin varlığına işaret etmiştir.¹⁰⁸

Mali İslam Yüksek Meclisi 27-29 Ekim 2008 tarihleri arasında Kur'an okullarının geliştirilmesi gayesiyle bir oturum düzenlemiş, bu oturuma Mali içinden ve dışından 2007 temsilci katılmıştır. Toplantıda şu tavsiye kararları alınmıştır:

Eğitim programı konusunda kararları:

- Yakın ve orta vadede geleneksel ve modern Kur'an okullarının akredite edilmesi, bu okulların aynı periyot içinde modern okullara dönüştürülmesi.
- Kur'an okullarıyla sistemli İslâmî eğitim kurumları arasında irtibat köprüsünün oluşturulması.

¹⁰⁷ Muhammed b. Abdullah ed-Dveş, **et-Ta'limü'l-İslami vel Arabifi İfrikıya- Müşkilatuhu ve Afakuhu**, Kiraat Afrikıyya Dergisi, 2004, Sayı.1, s. 61.

¹⁰⁸ Ebubekir Sidik Sise, **Müşkilât Menhec et-Talim el-İslamî en-Nizâmî fi Mali**, s. 19.

Öğrencilerle ilgili oturumda alınan kararlar:

- Kur'an okullarının tüm öğrencileri için miladi Doğum belgesi alınması.
- Kur'an okullarının tüm öğrencileri için dâhili bir sistem kurulması.

Okulların kanuni konumuyla ilgili oturumda alınan kararlar:

- Kur'an okulu açma ve sistemiyle alakalı kanuni düzenleme yapılması.
- Eğitim öğretim Bakanlığı nezaretinde bu okulların ihtiyaçlarının temini.

Öğretmenlerle ilgili alınan kararlar:

- Kur'an okulu öğretmenlerinin eğitimi amacıyla eğitim kursları düzenlenmesi.
- Bu okulların öğretmenlerine mahsus özel bir kayıt tutulması.
- Haklarını savunmak amacıyla bu okul öğretmenleriyle ilgili müesseselerde düzenleme yapılması.¹⁰⁹

3.1.1.1.1. Kur'an Okullarının Türleri

Mali'de Kur'an okulları iki kısma ayrılır :

3.1.1.1.1.1. Geleneksel (Klasik) Kur'an Okulları:

Bu okullarda geleneksel tarzda eğitim verilir. Öğretmen Kur'an okulunda her şeydir. Bu okul da iki kısma ayrılır :

aa-Sabit Okullar: Bu okullarda öğretmen genelde evinde bir yer belirler, Kur'an öğrenmeleri için öğrenciler buraya getirilir. Kur'an öğrenimi ya ücretsizdir yahut her hafta çarşamba sabahı toplanan aidatla olur. Bu tür aidatın, bölgede eğitim tarihinde kökleri mevcuttur. Ayrıca halkın ihtiyaç anında öğretmene verdiği hizmet ve hediyeler gibi başka destekler de söz konusudur.

ab-Seyyar Okullar: Bu okullarda öğretmen köylerde, şehirler arasında öğrencileriyle birlikte dolaşır. Bir köye veya şehre ulaştığında, öğretmen kendisini misafir edecek birini arar, öğrencilerin kalacağı bir yer talep eder. Bunların geçimlerine gelince, İslam toplumuna aittir. Zira bunlar, her yemek vakti kapılar önünde bekleyerek,

¹⁰⁹ Ebubekir Sidik Sise, *Müşkilât Menhec et-Talim el-İslamî en-Nizâmî fi Mali*, s. 20.

eğitim görevlerini devam ettirmelerine imkân tanıyacak yiyeceği isteyerek ve dilenerek yemek ararlar.¹¹⁰

3.1.1.1.1.1.Eğitim Seviyeleri

Bu eğitim sistemi, akli ve fiziksel gelişime uygunluk arz eden bir eğitim periyodu takip eder. Bu sistem aynen modern eğitimdeki ayırımlara benzer. Bu aşamalar şu şekildedir:

- a- Zidnar (زِدْنَار)¹¹¹ aşaması: Bu dönem, anaokulu dönemine denktir. Burada okuyan öğrenciler, eğitim yaşının altındadır.
- b- Fusnar (فُوسْ نَار) aşaması: Bu dönem, bir yaşından altı yaşına kadar ilkokula denktir. Burada ilk başlayan öğrenciler eğitim alır, Kur'an-ı ilk kez hatmederler, bu eğitim 15 yaşına kadar devam eder. Bu aşama hocanın öğrencilerini kontrolü ve onlar üzerinde tam hâkimiyetiyle temayüz eder.
- c- Falkar (فَلْكَار) aşaması: Bu aşama orta öğretime denktir. Öğrenciler bu aşamada baskı ve mutlak bağımlılıktan kurtulma eğilimindedir. Onlar genelde kargaşa ve macerayı severler.
- d- Fufalkar (فُوسْ فُلْكَار) aşaması: Bu dönem, lise eğitimine denktir. Öğrenciler on beşle yirmi yaş arasındadır (ileri erişkinlik dönemi).
- e- Santar (سَنْتَار) aşaması: Bu dönem üniversite eğitime denk düşer. Bu dönemde Kur'an-ı ezberlemiş, Kur'an ilimlerini öğrenmiş öğrenciler ezberden Kur'an-ı yazar, eğitime devam ederler. Bu aşama, modern eğitim fakültelerinde bilimsel araştırma mesabesindedir.¹¹²

3.1.1.1.1.2.Eğitim Muhtevası

- Bu Klasik Kur'an okullarının görevi Kur'an'ın tam olarak ezberlenmesi ile sınırlı olup ilimleri belli seviyede olanlar da Kur'an ilimleri görmektedir. Bunun yanı sıra hatasız bir şekilde hattı Osmânî ile Kur'an yazımı kolay hale gelinceye kadar yazmaya devam etmek, Kur'an'da benzer ifadelerin (Lingal) incelemesi ve Kur'an'da birden fazla geçen kelime ve ifadelerin (Ummahat) nerelerde ve kaç defa geçtiğine dair

¹¹⁰ Abdurrahman Sise, **Talimu'l-Lügâti'l-Arabiyye fi Mali Beyne't-Taklid ve't-Tecdid (el-Medarisu'l Kur'aniyye Nemuzecen)**, Sankore Dergisi, Sayı.8-9, 2015. s. 291-192.

¹¹¹ Terimlerin tamamı Fullanicedir (Fullani dili). Fulani Kur'an öğreticileri eskiden bu terimleri oluşturmuş, bu terimler Masina ve etrafında eskiden günümüze kadar kullanılmaktadır.

¹¹² Abdurrahman Ömer Diallo ile Görüşme, Dâru'l-Erkam Kur'an Kursu Müdürü, Cuma 11 Mayıs 2018.

bilgi veren rumuzlu manzumları tahsil etmek öğrencilerin etkinlikleri arasındadır. Öğrencinin ellerinde mevcut kitapların meşhurları arasında İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-neşr*, eş-Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî* ve İmam Nafî kıraati üzerine yazılmış *en-Nücümü't-tavâli Şerhu metni İbn Berr* isimli kitapları yer alır.

3.1.1.1.1.3. Eğitim Yöntemi

İlk aşamada eğitimde dikte metodu, ileri aşamada hataların düzeltilmesi metodu yaygındır. Öğrenci dersi yazar, öğretmene okur, öğretmen dinler ve hataları düzeltir. Bu okullar et-Takvim et-Tahsili sistemini kullanır, yani her gün öğrencilerin kendi elleriyle yazdıkları parçayı hocaya dinletir. Bir de et-Takvim et-Tecmi'i toplu bir şekilde Kur'an'ın tamamını ezberledikten sonra hocaya ezberini okur hoca da buna şahitlik eder, bu işe "Hede" adı verilir.

Deneyime gelince, bir okulun dâhilinde yarışmalarda ve toplumsal münasebetlerde gerçekleşir. Bu deneyim her haftanın perşembe günü yahut kültürel veya toplumsal bir sebebe binaen okullar arasındaki yarışmalarda gerçekleşir ve bu yarışmaya Missa adı verilir. Bu aynen komşu köylerin genç kız ve erkeklerinin katıldığı kültürel festivale benzer.¹¹³ Ezberi en kuvvetli olanı ve müsabakalarda birden fazla kez başarılı olan o sene hediye lider olur ve bu öğrenciye, kendi akranları ile sonraki nesiller arasında şöhret bulacağı özel isim verilir.¹¹⁴

3.1.1.1.1.4. Okulun Yönetimi

Okulun yönetimi okul şeyhinin idaresiyle sağlanmış olur. Okul şeyhi ilk sorumlu kişidir. Öğrenciler bir kişiyi kendilerine reis olarak görevlendirir, kendisine okulun sultanı adını verirler. Bu kişi okulun şeyhinden sonra ikinci mesul kişi olup, öğrencilerle şeyh arasında aracı konumundadır. Bu temsilcinin görevleri şunlardır:

- Hocanın tarlasının ekimi, hasadı gibi öğrencinin gerçekleştireceği sosyal hizmetleri ve toplu çalışmaları düzenlemek.
- Okulun düzenleyeceği mevsimlik gezileri (dudal) duyurmak ve düzenlemek.
- Kültürel faaliyetleri düzenlemek, adet olarak başkan ve dinleyicilerden (Hedobe) oluşan heyeti belirlemek.¹¹⁵

¹¹³ Abdurrahman Sise, *Talimu'l-Lügâti'l-Arabiyye fî Mali Beyne't-Taklid ve't-Tecdid*, s. 293-294.

¹¹⁴ Abdurrahman Ömer Diallo ile Görüşme, Dâru'l-Erkam Kur'an Kursu Müdürü, Cuma 11 Mayıs 2018.

¹¹⁵ Abdurrahman Sise, *Talimu'l-Lügâti'l-Arabiyye fî Mali Beyne't-Taklid ve't-Tecdid*, s. 294-295.

3.1.1.1.1.5. İlmi Dereceler

Ezber derecesini ifade eden ve ilmi lakapları yansıtan bazı terimler kullanılır.

Bunlar şunlardır:

- Alvaldaga: Ezber yapan kişidir. Fakat bu, ezberini korumaz, yani ezberi sabit değildir.
- Valta: Kur'an-ı hatmedecek, kıraati ikinci kez tekrar edecek okuyandır.
- Sahibu suver: Kur'an'ın tamamını ezberlemiş, fakat ezberi sağlam olmayan öğrencidir.
- Sahibu'n Nass: Kur'an'ın tamamını ezberlemiş, hocanın hata ve karıştırma olmadan ezberini dinlediği öğrencidir.
- Hafız: Kur'an'ın tamamını ezberlemiş, hattı Osmaniye göre ezberden bir nüsha yazmış, müteşabih kelimeleri yer ve sayı olarak sayan, Kur'an ilimlerini ve kıraatlerini okumuş öğrencidir.¹¹⁶

3.1.1.1.1.6. İlmi İhtisas

Bu okullar arasında iki okul eğitim noktasında şöhret bulmuştur. Hocalar veya şeyhler Fullani dilinde "Modibabe" olarak bilinen, iki grupta sınıflandırılır.

- a- Mobbo: Bu kelime şeyh anlamındadır. Bu hocanın seviyesi, okulun şeyhinin seviyesinin altındadır.
- b- Mobbo con dudal: Yani okulun şeyhi anlamındadır. Bu âlim bir kişidir. Bu sınıf da şu kısımlara ayrılır:
- c- Mobbo San'anke: San'a sahibi kişidir. Bu hoca, uygulamaya yani tecvide önem veren üstattır. Okulu da yetenek okulu olarak yani uygulamalı tecvide önem veren okul olarak isimlendirilir.
- d- Mobbo Ramzanke: Bu benzer lafızlara ve yazıya önem veren şeyhtir. Okulu sembol okul olarak yani benzer lafızlara ve yazıya önem veren okul olarak adlandırılır.¹¹⁷

¹¹⁶ Abdurrahman Ömer Diallo ile Görüşme, Cuma 11 Mayıs 2018. : Dr. Abdurrahman Sise, *Talimu'l-Lügâti'l-Arabiyye fî Mali Beyne't-Taklid ve't-Tecdid*, s. 295.

3.1.1.1.1.7. Tatiller ve Kutlamalar

Bu okullar aşağıdaki tatiller yapılır.

a- Tatiller:

- Haftalık tatil: Çarşamba Akşamı başlar, cuma Akşamı sona erer.
- Ramazan tatili: Ramazanın 27 sinde başlar en fazla iki hafta sürer.
- Kurban tatili: Yedinci günü başlar, en fazla iki hafta sürer.

b- Kutlamalar

Son hizbin okunmasıyla (Ala suresi) kutlama düzenlenir. Çocukların başladığı kutlamadır. Ayrıca amme cüzünün hatmi, Yasin'in çeyreği ve Kur'an'ın hatmiyle kutlama yapılır.¹¹⁸

3.1.1.1.1.2. Modern (Yenilikçi) Kur'an Okulları

Modern tarzda kurulmuş okullardır. Bu okulları geleneksel tarzda eğitim almış, ardından eğitimine Arap ülkelerinde devam etmiş, burada edindikleri tecrübeleri kendi ülkelerine taşımış nesil kurmuştur.

3.1.1.1.1.2.1. Dâru'l-Erkam Kur'an Kursu (Örnek Olarak)

Biz Bomako'da bulunan Dar'ul-Erkam Kur'an Kursunu tercih ettik. Bu okul başkentteki Kur'an okullarının en güzide olanlarından birisidir.

3.1.1.1.1.2.1.1. Hedefleri

Dar'ul-Erkam Kur'an kursu aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmek için kurulmuştur:

- Kur'an hafızlığı konusunda, toplumda iyi bir kudret oluşması için modern araçlarla, Kur'an programlarıyla ve hukuki eğitimle (idrak, yaşayış, okuma ve ezber yönünden) üstün kişilerin yetişmesi için nitelik ve nicelik yönünden farkındalık oluşturmaya çalışmak.
- Sistematiik okullar ve diğer okullar arasında Kur'an hıfzını yaygınlaştırmak.

¹¹⁷ Abdurrahman Ömer Diallo ile Görüşme, Dâru'l-Erkam Kur'an Kursu Müdürü, Cuma 11 Mayıs 2018.

¹¹⁸ Abdurrahman Ömer Diallo ile Görüşme, Dâru'l-Erkam Kur'an Kursu Müdürü, Cuma 11 Mayıs 2018. : Abdurrahman Sise, *Talimu'l-Lügâti'l-Arabiyye fî Mali Beyne't-Taklid ve't-Tecdid*, s. 298.

- Sistemli eğitimle Kur'an hıfzı arasını birleştirme fırsatı oluşturmak.
- Kur'an eğitimi ve hafızlığı için yeterli donanıma sahip hocalar yetiştirmek.
- Her tarafta özellikle teravîh ve teheccüd namazı kıldırarak imamlık için yedi kıraati bilen hafızlar ve kurrarlar yetiştirmek.¹¹⁹

3.1.1.1.2.1.2. Eğitim Metodu

Bu okullarda eğitim metodu ders almak ve tekrar şeklindedir. Önce ders alma konusuyla başlayalım:

- Takvime göre ders alma konusunda okullar aşağıdaki takvimi kullanır.
- Öğrenme aşaması: öğrenci bir diğer aşamaya geçmeden önce, her aşamadan sonra ezberini dinletir.
- Oluşum aşaması: Öğrenci öğretmen, zaman ve imkân yönünden daha önce ezberlediği, tek başına veya topluca sınav oldukları cüzlerin tekrarıyla sorumludur.
- Toplu oluşum aşaması: Kur'an hatmedildiğinde, öğrenci kabiliyetine göre günlük bir, iki veya üç cüz tekrarlarla sorumludur. Ezberi şeyhe verir, ezberini sağlamlaştırır, hafızlık belgesi verilir. Dar'ul-Erkam müessesesinin verildiği ilk belge budur.¹²⁰
- İcazet: Öğrenci bakarak ve ezberden şeyhe Kur'an-ı okur, şeyh öğrencinin ezberinin sağlamlığından emin olur, ona ders okutma izni ve icazet verir. Bu baştan sona Kur'an-ı hatim, hocanın gerekli görüşüne göre beş hatimden daha fazlasına kadar olabilir.¹²¹

Ezberi tekrara gelince, bazılarının hafızlıktan sonra olduğunu sandığı gibi değildir. Tekrar, başlangıçtan itibaren hafızlıkla eş zamanlıdır. Şu halde insanın hafızlığından itibaren programı iki kısma ayrılır:

¹¹⁹ Abdurrahman Ömer Diallo, *et-Ta'rifu bi-Dâri'l-Erkam li-Tahfizi'l-Kur'ani'l-Kerimi ve Ulumihi ve Menhecihi'n Nizami*, s. 1.

¹²⁰ Abdurrahman Ömer Diallo ile Görüşme, Cuma 11 Mayıs 2018. : Dr. Abdurrahman Sise, *Talimu'l-Lügâti'l-Arabiyye fi Mali Beyne't-Taklid ve't-Tecdid*, s. 300.

¹²¹ Abdurrahman Ömer Diallo ile Görüşme, Cuma 11 Mayıs 2018.

- Tekrar yaparak hafızlık
- Sadece tekrar yapmak. Çünkü hafızlığını tamamlamıştır.

Biz önce Kur'an-ı ezberlemiş olanlar için tekrarla başlayalım. Allah'ın Kur'an-ı hatmetmeyi lütfettiği kişinin, günlük tekrara devam etmesi gerekir. Tekrar genel şekliyle ya tek başına ya da ikili olur. Her birisini şekli ve metodu vardır.

1. Ferdi tekrar: Bu hafızın kendine güvenmesine ve günlük programını işi ve boş zamanıyla uygun şekilde düzenlemesine dayanır.

- ✓ İlk şekil, Kur'an'ın altıda birini okumaktır. Bu en yüksek derecedir. Bu şekil günde beş cüz yani on hizip okumak suretiyle olur. Altı günde Kur'an hatmedilir. Bu sebeple beşte bir kıraatine devam eden, unutmaz denilmiştir.
- ✓ İkinci şekil, Kur'an'ın yedide birini okumaktır. Bu selef katında bilinen bir şeydir. Kur'an, haftanın günlerine bölünür ve böylece her cuma günü hatim olur.
- ✓ Üçüncü şekil, on günde Kur'an'ın hatmidir. Bu günde üç cüz tekrar ederek ve onuncu günde de hatim yaparak yapılır. Dolayısıyla ayda üç, yılda otuz altı hatim yapılmış olur.
- ✓ Dördüncü şekil, her ay bir hatim yapılmasıdır. Bu günde bir cüz tekrar edilmesi ve ayda bir hatim yapılması suretiyle olur. Kur'an hafızının hiçbir şekilde bundan aşağı düşmemesi gerekir. Bu, bazılarının söylediği gibi tembellerin mertebesidir.¹²²

2. İkili tekrar: Bu, başka biriyle yapılan tekrardır. Her hâlükârda seni izleyecek ikinci tarafın hıfzı sağlam olması tercih edilir. Eğer böyle birisi bulunmazsa, samimi ve doğru sözlü birisi yeter. Bunun pek çok şekli vardır. Biz ikili tekrarın bir şeklini anlatmakla yetineceğiz.

Bu şekil, öğrencinin tüm ezberini şeyhine arz etmesidir. Bunda keyfiyet sadece şeyhe veya her ikisine bağlıdır. Tekrar yaparak ezberlemeye gelince, bunun da pek çok yolu ve yöntemi vardır, kişiden kişiye değişir. Hafıza düşen kendisine güvenmesi,

¹²² Abdurrahman Ömer Diallo, *et-Ta'rifu bi-Dâri'l-Erkam*, s. 5.

günlük programını işi ve boş zamanıyla uygun bir şekilde tertip etmesidir. Daha sonra hafız ezberini, belirlediği yöntemle göre tekrar ederek hafızlık yapar.¹²³

3.1.1.1.2.1.3. Eğitim Tablosu ve Hafızlık Eğitiminin Tabiatı

Hafızlık Mali'ye mahsus eğitim metodu takip eder. Şöyle ki sistemli okullara devam eden öğrencilerin hafızlık yapmaları konusunda dururlar. Mesela hafızlık öğrencileri, ister resmi sistemli okullar olsun, isterse özel okul olsun, ister Fransız okulu olsun, isterse Arap okulu, sistemli okullara kaydedilir. Bu öğrenciler için hafızlık yaparken iki süreç-dönem vardır.

- Sabahçı süreç: Bu eğitim Fransız ve Arap düzenli okullarda sabah namazından, saat yedi otuza kadar devam eder. Öğrenciler saat ona kadar hafızlığa zaman ayırırlar.
- Akşamcı süreç: İkinci namazından yatsı namazına kadar devam eder.¹²⁴

Bu okullar altı ayda günde dokuz saat ders işlerler. Dolayısıyla bu haftada 54 saate denk gelir. Bu ders saatinden sistemli okullara kayıtlı öğrenciler istisna edilmiş olup, onlar boş zamanlarını hafızlıkla değerlendirirler.

3.1.1.1.2.1.4. Hafızlık Süresi

Öğrenci eğer sistemli Arap ya da Fransız okulunda ise hafızlık süresi dört yıldır. Her sene öğrenci Kur'an'ın dörtte birini ezberler, dört yılın sonunda hafızlığı bitirmiş olur.

Tüm zamanı hafızlığa ayıran öğrenciler ise, Kur'an'ın üçte birini ezberler ve üç yılda hafızlık biter. Bu süre öğrencinin kabiliyet ve gayretine göre uzayabilir veya kısalabilir. Bu halde öğrenci Kur'an-ı ezberlemiş, aynı zamanda da sistemli okulda akranlarından geri kalmamış olur.¹²⁵ Öyleyse şunu söyleyebiliriz: Hafızlık süresi bireysel farklara göre iki sene ile altı sene arasında değişmektedir.¹²⁶

¹²³ Abdurrahman Ömer Diallo, *et-Ta'rifu bi-Dâri'l-Erkam*, s. 6.

¹²⁴ Abdurrahman Ömer Diallo, *et-Ta'rifu bi-Dâri'l-Erkam*, s. 3.

¹²⁵ Abdurrahman Ömer Diallo, *et-Ta'rifu bi-Dâri'l-Erkam*, s. 3.

¹²⁶ Dâru'l-Erkam Kur'an kursu kırk beş Hafızlık Belgesi ve senetle rivayet noktasında on İcazet vermiştir.

3.1.1.1.2.1.5. Tatiller

Kur'an okulları pazar ve cuma günü haftalık tatil yaparlar. Bu toplum ve şehrin şartlarına göre düzenlenir. Ramazan ve kurban bayramı tatillerinde, her bir bayram iki haftadır. Dolayısıyla senelik tatil bir ay olur.

3.1.1.1.3. İki Sistemin Karşılaştırması

Eski sistem aşağıdaki noktalarda yeni sistemden üstünlük arz etmektedir.

- Hıfzın sağlamlığı, yazının tam oluşu, öğrencinin kendine tam güveni, zorluklara katlanması.
- Modern sistem hafızlık süresinin kısa oluşu, başka eğitimlere zaman ayırmalarına fırsat tanınması ve harcanan çaba noktasında benzerlerinden üstünlük arz eder.
- Modern sistem Kur'an öğrenimi alanında başkasına el açmanın süresinin en az olduğu sistemdir. El açma Kur'an öğreniminin ayrılmaz bir parçası kabul edilemez. Bu sebeple bu sistem Müslümanın şerefini ve haysiyetini korur. Dolayısıyla Kur'an okulları zengin ve fakirler içindir. Bu sistem, bir şeyhin bakımına terk ederek veya din adına dilenen bir şeyhi elbisesini giydirerek çocuklarının sorumluluklarından kaçan acizlere kapılarını kapatır. Dolayısıyla zor sosyal sorunların çözümünü oluşturur. Bu sebeple de el açmadan şehirlerde olduğu gibi köylerde de hafızlığın mümkün olduğunu ortaya koyar.¹²⁷

3.1.1.2. İlim Meclisleri

Eski geleneksel sistemleriyle ilim meclislerinden söz ederken, bu sistem, asırlardır Mali'de mevcut olan ilk sistemdir; dini ilimlerde otorite olmuş âlimlerin eğitim için başında yer aldığı ilmi kürsü, halka veya meclislerden ibarettir. Bu eğitim, hollerde, camilerde, mescitlerde, eskiden ve yeni zamanda ıssız veya mevcut olmayan zaviyelerde yürütülür.

Şeyh yüksek veya daha aşağıda bir yere öğrenci huzurunda oturur, öğrenciler öğrenmek için hocanın etrafında halka halinde toplanır. Bunların sistemi, bir öğrenci bir dersten veya ilimden bu alandaki kaynak kitapları okumadan diğerine geçemez, bu işten sonra diğer alanlara geçer.¹²⁸

¹²⁷ Abdurrahman Sise, *Talimu'l-Lügâti'l-Arabiyye fî Mali Beyne't-Taklid ve't-Tecdid*, s. 301.

¹²⁸ İsmail Kone ile Görüşme, Medarisu'l Hilal el-İslamiyyede Arapça Hocası, Pazrtesi 22 Nisan 2019.

3.1.1.2.1. Meclis Türleri

Mevcut ilmi meclisler iki biçimde yürür.

- a) Genel ilmi meclisler: Bu halkalara, ister ilim talibi olsun, isterse olmasın herkes gelebilir. Bu meclislerin çoğunda tefsir ve fıkıh dersi işlenir, sürekli olarak mescitlerde yapılır.
- b) Özel ders meclisleri: Bu meclislere sadece ilim talibi olanlar gelir. Öğrenciler burada nahiv, sarf, kıraat, fıkıh vb dersleri okur. Genelde mescitlerin veya şeyhin evinin bir bölümünde yapılır.¹²⁹

Bir örnek verilecek olursa bu meclislerin meşhur olanlarından birisi, Mali Cumhuriyetinde başkent Bomako'dan 160 km uzaklıkta bulunan Barauli şehrinde Şeyh Demba Wage'nin meclisidir. Bu meclis, gerçekten sağlam ilmi yöntemiyle temayüz eder, burada dersler Arapça ve dini ilimlere dağıtılmış durumdadır. Yine Abdurrahman Sise¹³⁰ ve Muhammed Traore'nin¹³¹ tefsir vb dallarda genel ve özel meclisleri de böyledir.

Bazı özel ilmi ders halkalarında okutulan dersler, öğrencinin seviyesine göre düzenlenmiş ilmi metinlerdir. Yeni başlayanlara göre mesela maliki fıkıhında Ahdari metni, İbn Aşır metni, Aşmavi gibi orta ilmi seviyede bilinen metinlerden temel metinler okurlar. Arapça alanında bu aşamada Ecrumiye ve sarfla ilgili metinleri görürler.¹³²

3.1.2. Sistemli Olan Arapça Eğitim Kurumları

Yeni sistemi almış ve belirli kişiler, kurumlar veya dernekler tarafından denetlenen veya takip edildir. Öncelikli amacı sadece İslam ilimleri okutmak, zira yöneticileri devlet okullarının ve programının istenenleri karşılamadığını ve hizmet vermediğini görüyorlar. Bu tür okullar Kur'an hıfzına, yazıya, kıraate önem verir. İlkokul, ortaokul ve lise seviyesiyle sınırlı eğitim verirler.¹³³

¹²⁹ Malide eğitim süresince şahsi tecrübeme göre böyledir.

¹³⁰ Üstat, camide imam ve müfessirdir. Ramazanın her günü ve haftanın perşembe günleri tefsir ders halkası vardır.

¹³¹ Malimag camiinde üstat, imam ve müfessirdir. Malide davetçiler birliğinin başkanı ve İslami yüksek konseyin üyesidir.

¹³² Muhtar Hamid Wage ile Görüşme, Müderris ve imam, Salı 23 Nisan 2019.

¹³³ Ali Yakup, *Mu'avvikât et-Ta'alim el-Arabî el-İslami fi garbi İfrikya*, s. 27.

3.1.2.1 Arapça Okulları (Medreseler)

Bu okullar, eğitim dili olarak Arapçayı kullanan okullar olup, Fransızca ve İngilizce gibi diğer diller ikinci dili oluşturur. Burada eğitim, yazı tahtası gibi en basitinden de olsa eğitim araçlarını kullanarak ders salonunda olur. Yine buralarda eğitim bir eğitim dönemi gibi dokuz aylık süreyle eğitim dönemi şeklinde yürütülür ve İslâmî eğitim dersleri, Arapça, temel dersler vb dersler bulunur.¹³⁴

3.1.2.1.1. Arapça Okullarının Doğuşu

Mali Cumhuriyeti bağımsızlık öncesi hedefleri, öğrenim dilleri bakımından farklılık arz eden okul türlerine şahit olmuştur.

- a) Fransız okulları: Bunlar, eğitim dili olarak Fransızca'yı kullanan okullardır. Ülkede, ister özel olsun, isterse resmi, resmi eğitim olarak kabul edilir.
- b) Frankoarab okulları: Bunlar, Fransızca'yı eğitim dili olarak kullanan, ders olarak da Arapçayı da okutan okullardır.
- c) Arapça okulları: Eğitim dili olarak Arapçayı kullanan okullardır, burada ders olarak Fransızca da öğretilmektedir.¹³⁵

Mali'de İslâmî Arapça eğitim, az önce söz ettiğimiz gibi sömürgecilik dönemine kadar geleneksel tarzda yürümüştür. Sömürgeciler girdikten sonra, Arapça İslâmî eğitimin ülkenin her tarafına yayılmış olduğunu gördüler, bu eğitim devam ettiği sürece hâkimiyet tesis edemeyeceklerini anladılar. Bu durumda da Kur'an mekteplerini yok etmek, kendi kültürlerini yaygınlaştırmak, sömürgecilerle halk arasındaki gerginliği azaltmak ve kendi kültürlerine bağlı yetişenler oluşturmak amacıyla Fransızca ve Arapça Fransızca okullar kurdular. Sömürgecilerin kurduğu ilkökul, 1881 yılında Kay şehrinde inşa edildi. Bundan sonra diğer şehirlerde de okullar kurmaya devam ettiler.

Bu sömürgeci tutum bazı şeyhleri, bazı Kur'an mekteplerinin bilginlerini ve bazı evlatlarını uyandırdı, onlar da mekteplerini sömürgecilerin yaptığı tarzda modern okullara dönüştürmeyi uygun gördüler. Bu durum, sömürgecilerin arzu ettiği yolu kapattı. Böylece bazı şeyhler mekteplerini modern sistemli Arapça okullarına dönüştürdü.

¹³⁴ Osman Salih Traore, s. 12..

¹³⁵ Abdurrahman Sise, *Nizamüt-Ta'lim el-Arabî el-Ehli fi Mali*, s. 5.

Mali’de ilk İslâmî Arapça okul Kay şehrinde 1946 yılında el-Hac Mahmud Bah tarafından kuruldu, bu kişi okulun adını “Medreset’ul-Felah” koydu. Fakat bu okul, ezici sömürge ilerlemesi ve kurucusuyla kabilesi Fullaniler arasındaki iç ihtilaflar sebebiyle varlığını devam ettiremedi. Çünkü kurucu kişinin Sünni bir eğilimi vardı, kabilesi ise Ticani idi. Kabilesi kurucu kişiyi Vehhabi olmakla suçladı, aralarındaki niza okulun kapanmasına ve şeyhin Moritanya Cumhuriyetine taşınmasına kadar gitti.¹³⁶

Bundan bir yıl sonra Segu şehrinde 1947 yılında el-Hac Sa’d Ömer Ture (ö. 1997) ve el-Hac Ebu Bekir Tiam tarafından bir okul açıldı. Bu ikisi de ayrıldı ve el-Hac Ebu Bekir Teyam Medreset un-Necah vel-Felah adıyla yeni bir okul kurdu. Her iki okul da müstakil idi.¹³⁷ Bu okullar ülkenin her yerinde şubeler açmaya başladı, ta ki 1995 yılında okul sayısı 483 e ulaştı.¹³⁸ 1998-1999 eğitim yılında Arap Dilini Geliştirme Merkezinin yaptırdığı istatistiğe göre hükümete kayıtlı Arapça okulu sayısı 601’e ulaşmıştı.¹³⁹

3.1.2.1.2. Arapça Okullarının Kurulması

Mali’de İslâmî Arapça okullarının kurulması özel şahıslar tarafından olmuştur. Kurucuları şu şekilde saymak mümkündür:

a) Dini gayret sahibi iyiliksever zenginler

Bu kişiler okul kurar, bu okullara yönetim ve denetim için Arapça İslâmî dersleri okutacak öğretmenler atar, sonra müdür seçerler. Bu kişiler, kurdukları okulların finansmanını da üstlenir. Bu okulların finansmanı, maaşların ödenmesi gibi tüm mali ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle yapılır. Bazıları ise sadece okul kurmakla yetinir, okulların finansmanı konusunu denetimcilere bırakırlar.

b) İslâmî veya sosyal cemiyetler

Mesela bir köy kooperatifi gibi, genelde bu cemiyetlerin kurduğu okullar bunlara bağlıdır ve okulun idaresi de öğretmenlerin ellerindedir.

c) Arap ülkelerindeki hayır kurumları

¹³⁶ Abdulkadir Tican Kicera, s. 72.

¹³⁷ Abdulkadir Tican Kicera, s. 73.

¹³⁸ Eğitim bakanlığının istatistikleri, 1995.

¹³⁹ Ebubekir Sidik Sise, *Müşkilât Menhec et-Talim el-İslâmî en-Nizâmî fi Mali*, s. 22.

Bu kurumların okul açmaları ülke içindeki İslâmî cemiyetlerle veya fertlerle yardımlaşma suretiyle olur.

d) Arap ülkelerinden mezun olanlar

Bunlar bizzat bu okullarda ders okutan kişilerdir. Kendi gayretleriyle veya yardımsever bazı kişilerin destekleriyle yahut ta her iki durumla okul kurarlar.¹⁴⁰

3.1.2.1.3. Mali’de Arapça Okulların Kurulma Şekli

Mali’de İslâmî Arapça okullar kuruluş bakımından iki gruba ayrılır. Bunlar:

1. Resmi okullar: Bu okullar hükümet kanallarında gerekli işlemler yapıldıktan sonra kurulan okullardır. Bu okulların açılması, eğitim öğretim bakanlığına veya yetkili makama okul kurma talebinin iletilmesiyle olur. Bu talep incelendikten ve gerekli şartların bulunup bulunmadığı araştırıldıktan sonra, bakanlık onay verir. Bu onay, talepte bulunan tarafa resmi hükümet ruhsatının verilmesiyle olur. Bu onay sayesinde, okulun bulunacağı şehrin okullarının listesine okulun kaydı yapılır, ülkede özel eğitim okulu açılmasını düzenleyen Anayasanın 18. maddesi gereği hükümet bu okulları tanır. Bu madde şunu söylemektedir: Her vatandaşın genel zorunlu, ücretsiz, bilimsel eğitim hakkı vardır. Devlet özel eğitimi tanır, gerekli şartlar özel kanunla düzenlenir.¹⁴¹ Bu madde kapsamında hükümet okullarla karşılıklı iletişim kurar. Şehirlerde bulunan okulların çoğu bu türdendir.
2. Resmi olmayan okullar: Bu okullar önce söz edilen kuruluş işlemleri yapılmayan, devletten ruhsat almayan okullardır. Dolayısıyla bir kişi veya grup çocuklarını okutmak için okul açar. Devlet bu okulları tanımaz. Çünkü resmi değildirler. Bu tür okullar şehirlerde çok az olup, genelde köylerde bulunur.

Şu değerlendirilmelidir ki, bu grupta yer alan okulların çoğunluğu başlangıçta mescitlerdeki mektepler gibidir, sonra sahipleri tarafından sistemli okullara dönüştürülmüşlerdir.¹⁴²

¹⁴⁰ Abdulkadir Tican Kicera, s. 71-72.

¹⁴¹ Abdullah Muhammed Bagayoko, Mali Cumhuriyet Anayasası'nın Birinci Babı'nın insan hakları ve bireylerin görevleri çevirisi.

¹⁴² Abdulkadir Tican Kicera, s. 72.

3.1.2.1.4. Arapça Okulların Hedefleri

- Mali’de İslâmî Arapça okulları Müslüman çocuklara İslam ilkelerini öğretmeyi, dinlerine bağlı bir ruh oluşturmayı ve İslam kültürüyle övünmeyi hedefler.
- Yine bu okullar ülke dâhilinde ve haricinde İslam’a davet ve irşat rolünü yerine getirmek için bu çocukları yetiştirmeyi hedefler.
- Aynı şekilde Müslüman çocukları fonksiyonel hazırlamayı hedefler, ta ki toplumda bu çocukların etkin olumlu bir rolleri olsun. Bu sebeple bu okullarda eğitim, bu hedefleri gerçekleştirmek için dini, dil ve medeni derslerin tamamını kapsar.¹⁴³

3.1.2.1.5. Arapça Okullarında Eğitim Sistemi

Bu başlık, bu okullarda öğretilen çeşitli Dersler, Eğitim aşamaları ve öğretmenler ve performansları hakkında bilgi vermektedir. Derslerle ilgili olarak, Mali'deki Arap İslâmî okulları, yukarıda belirtilen amaçlara dayanarak, öğrencilere çeşitli konular sunmaktadır.

3.1.2.1.5.1. Dersler

Mali’de Arapça İslâmî okullarda az önce söz edilen amaçlara bağlı olarak değişik dersler okutulur. Bu dersler şu şekildedir:

1. İslâmî dersler: Bunlar, Kur’an (ezber ve tilavet), Tefsir, Hadis, Fıkıh, Akait, Siyer, Ahlak, Faraiz’dir.
2. Arapça: Nahiv, Sarf, Belagat, Mantık, Edebi Metinler (Edebiyat), Aruz’dur.
3. Sosyal dersler: İslam tarihi, Milli Tarih, Coğrafya, Medeni Eğitim.
4. Bilimsel dersler: Biyoloji, Fizik, Kimya ve Matematik’tir.

Bu derslerin tamamı bir aşamada okutulmaz.¹⁴⁴

3.1.2.1.5.2. Eğitim Aşamaları

Bu aşağıdaki sistem içinde Arap eğitim seviyelerini içermektedir.

- Okul öncesi eğitim (Ana okul)

¹⁴³ Harun Kulibali, s. 59.

¹⁴⁴ Osman Salih Traore, s. 22.

- Temel eğitim
- Hazırlık yılı
- Genel lise eğitimi
- Yüksek eğitim

1. Okul öncesi eğitim (Ana okul)

Okul öncesi eğitim, öğrencilerin fiziksel, akli ve davranışsal yeteneklerini geliştirmeyi, onların okula başlamalarını kolaylaştırmayı ve sosyalleşmelerini hedefler. Okul öncesi eğitim 3-6 yaş arası çocuklarla alakalıdır. Bu eğitimi ihtisas sahibi kurumlar verir, bu okulların açılması ve işletim süresince özel yönetmeliklerle belirlenir.

2. Orta öğretim¹⁴⁵

Temel eğitim öğrencilerin temel eğitimlerini geliştirmeyi ve eğitimlerini sürdürmek, etkin bir hayata karışmak amacıyla bedensel, fiziksel ve akli bağımsızlıkları için gerekli gelişim bakımından onlara yardımcı olmayı hedefler. Temel eğitim toplam dokuz yıldır. Çocuklar altı yaşında başlar ve DEF diplomasıyla sona erer.

3. Hazırlık yılı¹⁴⁶

Bu süreç, temel eğitimle lise eğitimi arasında intikal sürecinden ibarettir. Bu periyotta Arapça okullardan temel eğitim diploması almış öğrenciler resmi lise okullarına girerler, bu süreç öğrencilerin Arapça, Fransızca ve bilimsel ders seviyelerini yükseltmeyi hedefler. Böylece öğrencilerin arzu ettikleri, lisede meylettikleri eğitim türünü seçme hakları olur.

4. Genel lise eğitimi

Genel lise eğitiminin görevi öğrencilere pratik ve nazari bilgiler vermek, yüksek eğitime devamlarına ve etkin sosyal hayata katılmalarını sağlayacak farklı ihtisas alanlarıyla ilgili düşünme yollarını kazandırmaktır. Genel lise okulları bu tür

¹⁴⁵ Bu yeni eğitim sisteminin getirdiği aşamadır. Eskid sistemde ilköğretim ve ortaöğretim olarak 2 ayrı aşamaydı ama yeni sistem ile Orta öğretim olarak ikisine de bir seviye adı verilmiştir. Ama hala bazı okullar isim bakımından eski metotla yürümektedir.

¹⁴⁶ Bu süreçte öğrenciler Fransızca seviyelerini ve yeni resmi sisteme göre Fen dersler bilgilerini geliştirirler.

eğitimi yerine getirir. Bu eğitim genel lise diplomasıyla veya BAC olarak bilinen bakalorya ile sona erer.

5. Yüksek eğitim

Yüksek eğitim değişik ilmi alanlarda yaratıcı işler yapmak üzere araştırmacı, uzmanlar yetiştirir. Yine öğrencileri bu tür eğitim aşamalarına ve üniversite sonrası diplomalara hazırlar. Bu sistemde tüm öğrenciler, Arap olanlar, olmayanlar Mali devletinde eğitimin laiklik ilkesinde hak sahibidir.¹⁴⁷

Öğrenci lise eğitimini tamamladığında, önünde bir tek yol bulunmaktadır:

- Ya Mali üniversitesine bağlı Arap dili bölümüne girecek yahut Sahil Üniversitesi, Tuba İslâmî ilimler üniversitesi gibi özel üniversiteye girecektir.
- Yahut Arap ülkelerinde üniversitelerden birinde burs bulacaktır. Bu imkân azdır. Çünkü bir yılda ancak elliden fazla öğrenci buna ulaşabilmektedir.
- Yahut medreselerden birinde eğitim işine atılacak veya maişetini temin için başka bir mesleği icra edecektir. Burada Mali’de İslâmî Arap üniversitelerinden mezun öğrencilerin çoğunluğunun sığınağının bu olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.¹⁴⁸

3.1.2.1.5.3. Öğretmenler ve Formasyonları

Öğretmenler: Mali’de İslâmî Arapça okullarında iki grup öğretmen görev yapmaktadır. Bunlar:

1. Bu ülkenin çocukları olup, dışarıda eğitim almış kişilerdir. Öğretmenlerin çoğunluğu bu türdendir.
2. Arap ülkelerinden, özellikle de Mısır’dan gelen öğretmenler. Çünkü çoğunluğu Ezher’e mensuptur. Bu öğretmenler ya Maliyle geldikleri ülke arasında yapılan devletlerarası ilişki anlaşması uyarınca gelmekte yahut okullarla, mesela Rabitat ul-âlem il-İslâmî gibi Arap ülkelerindeki kurucular arasında bağ sebebiyle gelirler.

¹⁴⁷ Ebubekir Sidik Sise, *et-Ta’limü’l-Arabî el-Hadis fî Mali*, s. 24.

¹⁴⁸ Osman Salih Traore, s. 23.

Öğretmenlerin formasyonlarına gelince, Mali devletinde eğitim sürecinin farklı olması sebebiyle formasyon da farklılık arz etmektedir. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz:

1. İlkokul aşaması öğretmenler: Bu aşama ilk altı senedir. Eskiden bu aşamada öğretmen az olduğundan ortaokul ve bazı lise diploması sahiplerine de görev verilirdi. Fakat lise diploması sahibi olanların sayısı arttığından, şu an okul müdürleri lise diploması sahibi öğretmenler dışındakilerin öğretmenliğini kabul etmiyorlar.
2. Ortaokul öğretmenleri: Bu aşamada görev yapan öğretmenlerin bazısı, sayıları az da olsa, lise diploması taşımaktadır. Bazıları ise, üniversite mezunudur. Büyük okullarda sadece üniversite mezunu olanların öğretmenliği kabul edilmektedir.
3. Lise öğretmenleri: Lise öğretmenlerinin tamamı lisans diplomasına sahiptir. Bunun yanında az sayıda yüksek diploma ve eğitim formasyonu belgesi sahibi öğretmen de görmekteyiz.¹⁴⁹

3.1.2.1.6. Arapça Okullarında Eğitim Programları ve Ders Kitapları

3.1.2.1.6.1. Müfredat

1985'ten önce Mali'deki düzenli İslâmî okulların - çok sayıda ve yayılmış olmalarına rağmen - farklı müfredatları vardı ve imkânlarına göre bu müfredata uyuyorlardı. Bazıları, bilimsel ve sosyal derslerin müfredatlarına entegrasyonunu göz ardı ederken, dini ve Arapça dersler üzerinde duruyor, Diğer bazı okullar da müfredatlarına doğal bilimler ve fizik, matematik ve sosyal dersler gibi bazı bilimsel dersleri dâhil ediyordu. Bunu, ya dersleri müfredatının temeline ya da ikinciline koyarak yapıyorlardı. Arap İslâmî okullardaki durum, 1985 yılında bir bütün olarak Mali Eğitim Bakanlığı'nın Arapça Dil Geliştirme Merkezini kurmasına kadar devam etti. Müfredat, farklı bölgelerdeki Arap ve İslâmî okul müdürleriyle işbirliği içinde geliştirilmiştir. Daha sonra okullar 1985 yılında bu müfredatı uygulamaya başladı. Ancak okullar, bu müfredatı, çok sayıda ders ve her dersin çok sayıda konusu ve uygulandığında müfredatın uzun süreyi gerektirmesi açısından uygulamada büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Okullar onları mümkün olduğunca uygulamak zorunda kaldılar. Malumdur ki, modern eğitim programları yeni şeylere göre daima değişir ve gelişir.

¹⁴⁹ Osman Salih Traore, s. 24.

Ve İslâmî eğitim müfredatı, dayandıkları temel bilgiler değişmese de, bu tür bilgilerin sunumu ve formülasyonu, zamanın son gelişmelerinin gerektirdiği şekilde yenilenmelidir. Bu, en başarılı ve gelişmiş eğitim kurumlarında geçerlidir.

Mali'deki eğitim kurumları, modern çağa ayak uydurmak ve gelişmek için çok çaba sarf etmiş ve istenen düzeye ulaşmak için adımlar atmıştır. Bu nedenle, Mali'deki bu okulların koşullarını takip edenler, onların uzun zamandan beri zayıflık aşamalarından geçtiklerini tespit ediyorlar. Asıl sebep, bu okullarda toplum güveninin kaybı! Güven kaybı mı? Evet! Çünkü okul artık bu neslin gereksinimlerini karşılamıyor ve 1991 yılından günümüze kadar olan olaylardan bu yana finansal topluluklarda meydana gelen sosyal ve kültürel gelişmeler ve dalgalanmaları dikkate almadı.¹⁵⁰

Ayrıca, öğrencilerin lise sonrası eğitim sorunlarını çözmesine ya da dini eğitim dışında bir şey öğrenmek isteyenler için yardım etmediler... Diğer sebep - Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1988-1989 yıllarında Mali'deki Arap okulları için birleşmiş bir resmi müfredat programını 2003 yılına kadar yayımlanmasından bu yana, müfredat, muadili (Fransızca) ile karşılaştırıldığında, herhangi bir gözden geçirilmeye veya anılacak bir tadilata şahit olmamış ve ihtiyaçlara uygun olarak geliştirilmemiş ve gözden geçirilmemiştir.¹⁵¹

Argümanı kabul edersek - daha önce de söylediğimiz gibi - müfredat, mevcut nesli hazırlamada yardımcı olan ihtiyaç ve gereksinimler sebebiyle ilave ve çıkarma ve tadilatı kabul eder ve öğrencilerin problemlerine uygun çözümler sunar. Bu konseptten hareketle ve bunu gerçekleştirmek üzere, Eğitim Bakanlığı, Arap İslam Okulları Federasyonu ile işbirliği içinde, 9-12 Haziran 2003 tarihleri arasında bu okullar için yeni müfredat hazırlamak için teknik bir atölye çalışması düzenledi. Yeni müfredat, Arap İslâmî okulların ve öğrencilerinin yaşadığı sorunların çoğunu dikkate alıyor, bu öğrencilere çalışmalarına yurtdışında devam etmeleri için büyük bir fırsat sunuyordu.¹⁵²

Çalıştayın ana hedeflerinden biri şuydu:

- İlk ve hazırlık aşamasında Arap ve İslâmî okullar için eğitim müfredatının incelenmesi ve geliştirilmesi.

¹⁵⁰ Ebubekir Traore, *Nizamu's Seneti' Temhidiyye fi'l Medaris El-Arabiyyetü'l İslamiyye-Halet Bamako*, 2008-2009, s. 37.

¹⁵¹ Ebubekir Traore, s. 37.

¹⁵² Ebubekir Traore, s. 37.

- Arap İslâmî okulların orta aşamasında resmi müfredatın oluşturulması.
- Arap ve İslâmî okullar için hazırlık yılında resmi müfredatın oluşturulması; bu hedefler, aşağıdaki kişilerden oluşan çalıştayın uygulama ofisinin gözetiminde dikkate alınmıştır:
 - Başkan: Süleyman Gudiyama, Milli Eğitim Bakanlığı Teknik Danışmanı.
 - Başkan Yardımcısı: Abdülaziz Yattabare, Okul Müdürü.
 - Genel Raportör: Madi Fali Kamatra, Orta Öğretim Müfettişi.
 - Genel Raportör Yardımcısı: Amadou Sise, Milli Eğitim Bakanlığı Okullar Bölümü.

Yardımcıları:

- Mamadou Keita, Genel Orta Öğretim Ulusal Müdürü.
- Abdullah Diarra, Okul Müdürü.

Çalıştayın ana sonuçları:

Yukarıda belirtilen dört eğitim aşamasının her biri için bir içindekiler tablosu, saatlerin süresi, gruplar, takvimin ve öğretim yardımcılarının keyfiyetini belirleme yanında bir müfredat geliştirmiştir. Ayrıca, bu aşamaların her biri, metodolojisini ayrı ayrı yazmak için belirli bir komiteyi zorunlu kılmıştır.¹⁵³

3.1.2.1.6.2. Ders kitapları

Ders kitabı eğitim sürecinde önemli bir unsurdur ve Mali'deki Arap-İslam okulları geçmişte uygun bir ders kitabının olmamasından çok acı çekmiştir. Bazı durumlarda bu, sorumluların öğrencilere ellerindeki Arapça herhangi bir kitapla, uygunluğuna bakmadan ders vermeleri, eğitimde kargaşaya sebep olmuştur. Ancak son zamanlarda durumun düzelmeye başladığı fark ediliyor. Temel Eğitim Bakanlığı yetkilileri ders notları yazmaya, kitap telifine, Fransız devlet okullarında okutulan kitapları Arapçaya çevirmeye ve onları İslâmî okullara vermeye başlamıştır.

¹⁵³ Ebubekir Sidik Sise, *et-Ta'limü'l-Arabî el-Hadis fî Mali*, s. 28.

Arap-İslam okullarındaki bazı öğretmenler kendi başlarına çalışıyorlar. Bu bölgedeki Arap Devletlerinin, özellikle Suudi Arabistan, Mısır Arap Cumhuriyeti, Libya'nın açık bir rolü vardır. Bu devletler, okulları doğrudan veya elçilikleri üzerinden ders kitapları aracılığıyla destekliyorlar. Bu, düzensiz bir şekilde yapılsa da, bu nedenle okullar bu kitapların kullanımında tasarrufta bulunma zorunda kalıyor, eğitim yılının sonunda gelecek yıl öğrencilerine vermek yahut öğretmenlere verip, onunla ders vermeleri ve yazı tahtasına onu yazmaları ve öğrencilerin de defterlerine geçirmeleri için öğrencilerden geri alıyorlardı. Bu sorunun göreceli olarak çözülmesi durumunda, radikal bir çözüme ihtiyacı bulunsa da, çünkü İslâmî eğitimin, temel eğitim araçları - kitap bulunmadığı sürece - doğal seyrini alması beklenmemektedir.

Milli Eğitim Bakanlığının ve Arap İslâmî Okullar Birliği tarafından verilen eğitim müfredatının standartlaştırılmasına rağmen, Mali'deki İslâmî okullardaki ders kitaplarını sınıflandırmak zordur. Bunun nedeni, Arap-İslam okullarının bazı kurucularının ve müdürlerinin dini inançlarına bağlı olmasından kaynaklanıyor, bu nedenle Arap dili ve branşları ile uygulamalı ve sosyal bilimlerde neredeyse anlaşma var. Dini bilimlerde, bölgedeki Maliki doktrininin egemenliği nedeniyle hukukta bir miktar yakınlaşma var, ancak büyük ihtilafı akait dersinde görürüz. Şöyle ki, bu kitapların çeşitliliğine ve kaynakların çeşitliliğine yol açan, her bir okulun kitaplarının kurucusunun inancına bağlı olduğu anlaşılır. Suudi Arabistan'ının kitaplarına ek olarak, Mısır, Libya, Irak, Fas, Tunus kitapları, ayrıca yerel eserler vb görüyoruz.¹⁵⁴

Aşağıda Mali'de birçok Arapça okulların takip ettiği müfredat ve ders konuları bulunmaktadır.

¹⁵⁴ Ebubekir Sidik Sise, *et-Ta'limü'l-Arabî el-Hadis fî Mali*, s. 29.

Tablo 1. İlköğretim müfredatı ve ders kitapları

	Müfredat	Ders kitapları	Yazar
Din eğitimi dersleri	Kur'an-ı Kerim		
	Hadis	<i>Metnü'l Erbaine Hadis</i>	İmam Nevevi
	Akaid	<i>el-Müslim es-Sagir</i>	Muhammed Tahir
	Fıkıh	<i>ed-Durûs el-Evveliye</i> <i>Metnü'l-Ahdari</i>	Abdurahman sumer Abdurahman el-Ahdari/ S.Arabistan
	Siyer	<i>Hulasetu'n-Nûre'l-Yakîn</i>	Ömer Abdulcabbar
Dil Bilimleri	Nahiv	<i>en-Nahvu'l-Vâdeh</i> <i>ed-Durûs en-Nahviyye</i>	Ali Carim Saad Ture
	Sarf	<i>el-Mebâdi es-Sarfiye Bölüm 1 ve 2</i>	
	Tilave	<i>et-Tilâvetü'l-İfrikiyya li'l Medarisi'l-Arabiyye</i>	Fas Krallığı
	Yazma ve Konuşma becerisi	<i>el-İnşâ el-mufid</i> <i>Miftahü'l-Muhadese</i> <i>el-İnşâ es-Sahih</i>	Mali Cumhuriyeti Mali Cumhuriyeti Ahmed Adada
	Dikte	<i>Hakkü't-Tilave</i>	Hüsni Şeyh Osman/ Ürdün
	Hat	<i>Kürrasat el-Hat el-Arabî</i> <i>el-Kürrâsatü'l-hadise li'l-Hatti'l-Arabî</i> <i>er-Ruka ve'n- Nesh</i>	Mısır Cumhuriyeti S.Arabistan Nadi'l Edeb ve's-Sakafa
Fen Bilimleri	Tarih	<i>et-Tarihu'l-kavmî</i>	Mali Cumhuriyeti
	Coğrafya	<i>Kitabü'l-Coğrafya</i>	Mali Cumhuriyeti
	Sivil eğitim	<i>Milli Eğitim programına göre</i>	Mali Cumhuriyeti
	Biyoloji	<i>el-Ulûmü'l-âmme</i>	S.Arabistan
	Matematik	<i>el-Hisabü'l-cedîd</i>	Mali Cumhuriyeti

Tablo 2. Ortaöğretim müfredatı ve ders kitapları

	Müfredat	Ders kitapları	Yazar
Din eğitimi dersleri	Kur'an-ı Kerim		
	Tefsir	<i>Mukarrarü 't-Tefsir</i> <i>Tefsîrû 'l-celâleyn</i> <i>Fathû 'l-Kadîr</i>	S.Arabistan Suyuti ve Mahalli Şevkani
	Akaid	<i>Kitabü 't-Tevhid</i> <i>Mukarrarü 't-Tevhid</i>	Muhammed b.Abdulvahhab S.Arabistan
	Hadis	<i>Bulûgu 'l-merâm</i> <i>Mukarrarü 'l-Hadis</i>	El-Askalani S.Arabistan
	Fıkıh	<i>er-Risale</i> <i>el-Mukadimetü 'l-İzziye</i> <i>Mukarrarü 'l-Fıkıh</i>	Abu Zeyd el- Kayravani Abi'l Hasan eş-Şazili S.Arabistan
	Siyer	<i>Mukarrarü 's-Siretü 'n-Nebeviye</i>	S.Arabistan
Dil Bilimleri	Hadis Usulü	<i>Mukarrar Cami 'atü 'l-Ezher</i> <i>Teysir Mustalahü 'l-Hadis</i>	Dr. Mahmud Tahani
	Nahiv	<i>Kitabu 'n-Nahiv</i>	S.Arabistan
	Sarf	<i>Programa göre</i>	Mali Cumhuriyeti
	Yazma becerisi	<i>el-İnşâ es-Sahih</i>	Ahmed Adada
	Tilave	<i>et-Tilavetü 'l-İfrikiiyye</i>	Fas Krallığı
	Edebiyat	<i>en-Nususü 'l-Edebiyye</i> <i>Mukarrar Cami 'atü 'l-Ezher</i>	S.Arabistan Ezher Üniversitesi
	Dikte ve kuralları	<i>el-Kava 'idu 'l-imla 'iyye</i>	
	Fransızca	Milli Eğitim programına göre	Milli Eğitim Bakanlığı
Sosyal Dersleri	Milli ve Dünya Tarihi	Milli Eğitim programına göre	Milli Eğitim Bakanlığı
	Coğrafya	Milli Eğitim programına göre	Milli Eğitim Bakanlığı

	Sivil eğitim	Milli Eğitim programına göre	Milli Eğitim Bakanlığı
Fen Bilimleri	Matematik	<i>er-Riyadiyat ve 'l-Handese</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
	Biyoloji	<i>Kitabü'l-Ehyaa</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
	Kimya	<i>Kitabü'l-Kimya</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
	Fizik	<i>Kitabü'l-Fizya</i>	Milli Eğitim Bakanlığı

Tablo 3. Lise müfredatı ve ders kitapları

	Müfredat	Ders kitapları	Yazar
Din eğitimi dersleri	Kur'an-ı Kerim		
	Tefsir	<i>Eyserü't-Tefâsir</i>	Ebubekir el-Cezairi
	Tefsir Usulü	<i>Mebâhis fi ulûmi't-Tefsir</i>	Mennaa el Kattan
	Akaid	<i>Fethu rabbu'l-beriyye</i> <i>el-Akide el-vasitiyye</i>	Muhammed s.Useymin Saleh el-Favzan
	Hadis	<i>Teysîr el-Allâm</i> <i>Riyâzü's-sâlihîn</i>	Abdullah el-bassam İmam Nevevi
	Hadis Usulü	<i>Min etyebü'l-Mineh fi</i> <i>Mustalah el-Hadis</i>	Abdulmuhsin Abbad ve Abdulkerim Murad
	Fıkıh	<i>er-Risale</i> <i>Minhacü'l-Muslim</i> <i>Fikhü's-Sunna</i>	Abi Zeyd el-Kayravani Ebubekir el-Cezairi Seyyid Sabık
	Fıkıh Usulü	<i>Teshil ilmu'l-Usul</i> <i>Usulü'l-Fıkıh</i>	Abdulmuhsin Abbad ve Atiyye Salim Mahmud Kuma
	Feraiz	<i>İddetü'l-Bahis</i>	Abdülaziz er-Raşid
Dil Bilimleri	Nahiv ve Sarf	<i>şerhu elfiyetü ibn Malik</i>	İbn Akil
	Belağat	<i>el-Belağatü'l-vadiha</i>	Ali el-Carim ve Mustafa Emin
	Edebiyat	<i>el-Edeb ve Nususuhu</i>	S.Arabistan

	Fransızca	Milli Eğitim programına göre	Milli Eğitim Bakanlığı
	İngilizce	Milli Eğitim programına göre	Milli Eğitim Bakanlığı
Sosyal ve Fen Bilimleri	Tarih	<i>Kitabü't-Tarih</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
	Coğrafya	<i>Kitabü'l-Coğrafya</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
	Matematik	<i>er-Riyadiyat ve'l-Handese</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
	Biyoloji	<i>Kitabü'l-Ehyaa</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
	Kimya	<i>Kitabü'l-Kimya</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
	Fizik	<i>Kitabü'l-Fizya</i>	Milli Eğitim Bakanlığı

3.1.2.1.7. Mali'deki Bazı Arapça Okulları Hakkında Kısa Bilgi

Arap İslâmî okullarının Mali'deki gerçekliğini öğrenmek ve dinin yayılmasına ve pekiştirilmesine ne kadar katkıda bulunduklarını vakıf olmak için, başkentteki en ünlü okulları (Dar el-Hadis ve İslam Enstitüsü "el-Ma'had el-İslâmî) detaylı bir şekilde tartışacak bir model olarak seçtik. Bazı okullar hakkında yeterli bilgi bulamadık ve tüm okullar hakkında eşit bilgi bulamadık, bir kısmı hakkında daha fazla bilgi bulduk, bazıları hakkında özet bilgi bulduk, bazılarının ise sadece isimlerini bulduk.

3.1.2.1.7.1. Dar el-Hadis Okulu

- **Kuruluş:**

Dar el-Hadis Okulu, 1980 yılında, Medine Üniversitesi'nden mezun olan ve Bamako'daki Sünniler Camii'nin imamı olan Şeyh Muhammed Ebu Bekir Diarra tarafından kurulmuştur.¹⁵⁵ Dar el-Hadis, Bamako'da, başkent in Doğusundaki Sogoninko semtinde, bölgedeki şehir merkezinden geçen Nijer Nehri'nden sonra altıncı bölge, 128. Cad. ve 522 noda bulunur. 1979 yılında Medine'deki Medine Üniversitesi'nden Şeyh mezuniyetinden sonra, babasının bulunduğu Fildişi Sahili'ndeki (Buake) şehrine geri dönmek istedi ve Mori Musa Kamara'nın¹⁵⁶ hicri 1380'de kurduğu modern okuluna geri

¹⁵⁵ Dar el-hadis okulunun müdürü ve kurucusudur. 1949 yılında Ganadugu bölgesinde Bambara kabilesinden Sikasoda Zabana köyünde doğdu.

¹⁵⁶ Fildişi sahilinde Buake şehrinde Dar el-lhadis okulunun kurucusu olup, 1919 yılında Malide buluna Lemurtomu kasabasında dünyaya geldi, 1976 yılında Fransa'da vefat etmiş.

dönmek istedi. Fakat Rahmetli Şeyh Abdulaziz İbn Baz¹⁵⁷ Diarra'nın Mali'ye gitmesi için ısrar etti. 1399 / 1979'un sonunda Mali'ye geldiğinde ve bazı büyük şehirleri geçtikten sonra, Allah ona Bamako'da istikrarını yazdı ve Şeyh bir okul kurdu ve 1400 / 1980'de aslına uyararak bu okula Dar el-Hadis adını verdi.¹⁵⁸

- **İdari organizasyon**

İdari organizasyon şunlardan oluşur:

1. Yüksek Danışma Kurulu

Okulun idari yapısı önce Yüksek Danışma Kurulundan oluşur, bu kurul, okul şartlarını incelemek ve okulla ilgili kararlar almak ve önerilerde bulunmak üzere yılda en fazla altı ayda bir toplantı yapar. Bu meclis, okulun kurucu büyük şahsiyetlerinden on üyesinden oluşur.

2. Genel Danışman

Yüksek Konseyi sırayla izleyen, okulun tüm koşulları hakkında bilgi sahibi olan, ardından Yüksek Konsey'e raporunu sunan, okulun eğitim, materyal, sosyal vb. denetler, her şey doğrudan onun gözetimi altında olduğu kişidir.

3. Okul müdürü

Okulun işlerini ve dış ilişkilerini yürütmekle ilgilenen kimsedir. Öğrenci işlerinden oluşan okulun iç işlerini takip eden ve mevcudiyet durumunda müdüre yardım eden ve yokluğunda ona vekâlet eden kişidir.

4. Genel sekreter: Tüm okul evraklarından sorumludur. Sorumluluğu altında okulun saymanı çalışmaktadır.

5. Eğitim Müdürlüğü: Genel eğitim müdürü ve yardımcısından oluşur ve okul eğitimi ile ilgili her şeyle ilgilenirler. Ortaöğretim müdürü ve yardımcısı, ilköğretim müdürü ve yardımcısı, hepsi, her dönem için programların geliştirilmesi ve derslerin, müfredatın ve eğitim kitaplarının takibi,

¹⁵⁷ Abdulaziz İbn Baz'dır, İbn Baz adıyla meşhur olan S.Arabistan eski baş Müftü ve Hey'et Kibaru'l Ulema'nin eski başkanıdır, 1999 yılında vefat etmiştir.

¹⁵⁸ Osman N'diaye, **Dirâse Takvimiyye li-Muhteva kitabı Ta'limul'Lugati'l Arabiyye fi Mali ala Dev'i es-Sakafe el-İslamiyye-Medresetu Dar el-Hadis Nemuzecen**, s. 52.

öğretmenlerin varlığı ve okulda ders vermeleri dâhil olmak üzere aşamalarındaki eğitim yönetimi ile ilgilenmektedir.

6. Kayıt, kabul ve sınavların yönetimi: Bu bölüm ayrıca, Genel Eğitim Müdürünün denetimi altında olup, kayıt ve kabul amirinden ve vekilinden, sınav amirinden ve vekilinden oluşur. Bunlar, öğrenci kayıtlarından ve okula kabul edilmesinden, sınavların hazırlanmasından ve sonuçların alınmasından sorumludur.
7. Etkinlikler ve etkinlikler bölümü: Yarışmalar, seminerler, kamplar, kurslar vb okul faaliyetlerinin tamamının denetçisidir.¹⁵⁹

- **Eğitim Aşamaları**

Okul şu anda üç ana aşamadan oluşmaktadır: Bunlar, ilk, orta ve lise aşamalarıdır. Birincil aşama altı yıl, orta seviye üç yıl ve lisede, orta ve liseyi ayıran hazırlık yılına ek olarak üç yıldır. Bu üç aşamada, her cinsiyet ayrı bir eğitim aşamasına sahiptir, yani sınıfta erkekler ve kadınlar arasında bir karışım yoktur. Lise diplomasının, çoğu Arap üniversitesinde denkliği tanınmaktadır.¹⁶⁰

- **Program**

Şeyh Muhammed Diarra ve Arkadaşları, öğrencilerine tamamen İslâmî yöntem öğretmeyi taahhüt etmişlerdir: Kur'an ve Ulum'ul-Kur'an, Hadis ve bilimleri, Fıkıh, akait, Arapça dili ve diğerleri gibi İslâmî ilimlere yoğunlaşmıştır. Bu bilimleri öğretmek için kullanılan kitaplar yurtdışından, Suudi Arabistan'dan ve özellikle İslam Üniversitesi'nden, ya da Fas Krallığından, Mısır'dan, Tunus'tan ve diğerlerinden gelmektedir. Ancak, 2003'ten bu yana Mali'deki Arap İslâmî okulları, Müfredat Birliği'ne yöneldi ve devlet tarafından tanınan resmi bir program kabul ettiler. Bunun sebebi, öğrencinin Mali'deki bir üniversiteye kayıt olabilmesi için müfredatın az bir şekilde, İslam'dan, İslâmî ve Fransızca arasında karma bir müfredata dönüşümüdür.¹⁶¹

- **Okuldaki En Meşhur ve İz Bırakan Bazı Hocalar :**

Okulda iz bırakan, merhum ünlü şahsiyetlere gelince: Dr. Adam Sankare (ö. 2018), Allah'ın rahmeti üzerine olsun, imam, bilgin ve hukukçu ve Vaiz idi. Dr. İshak Musa Kone (Ö 2009), insanlara öğretmek için Mali topraklara inen ilk doktor ve Şeyh Hafız Ahmad Muhammed Diallo (ö. 2007) Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun, Kendisine

¹⁵⁹ Muhammed Adam Sankare, Dar el-Hadis Yüksek Danışma Kurulu üyesi ile Görüşme, Pazartesi 22 Nisan 2019.

¹⁶⁰ Osman N'diaye, s. 53.

¹⁶¹ Osman N'diaye, s. 53.

Şeyh'ul-Kur'an ismi verilmişti. Çocukları eğitim hususunda hayatlarını geçirdiler ve bu haldeyken vefat ettiler. Onlardan her birinin sayılamayacak kadar faziletleri ve emekleri vardır. Her birisi ya imam vaiz ya müfessir yada hafız ve Kur'an öğreten idi. Allah onlara ümmet adına güzel mükâfatlar versin.

Hala milletin hizmetinde olanlar: Şeyh Muhammed Ebu Bekir Diarra, okul müdürü, Şeyh Zakaria Muhammed Kamara, eski Müdür yrd., Şeyh Abdullah Diarra, Eğitim Müdürü, Şeyh Abdullah Mahmud Sidibe, şeyhülhadis adı verilmiştir, Şeyh Abdullah Dumbia, Şeyh Adam Samake, Şeyh Ahmad Tican Konate, Nehiv öğretmeni, Şeyh Abdul Rahman Sise, feraiz öğretmeni, Şeyh Modibo Magane, Danışma Kurulu üyesi olan Muhammed Adam Sankare, Şeyh İshak Bamba ve diğerleri. Allah'tan ömürlerini mübarek kılmasını niyaz ediyoruz.¹⁶²

3.1.2.1.7.2. İslam Enstitüsü (el-Ma'had el-İslâmî)

- **Kuruluş**

Rahmetli Şeyh Şehna Yattabare¹⁶³ tarafından- 1958'de Niarela mahallesinde ilk defa kuruldu ve bundan sonra 1976'da Misra mahallesine nakledildi. Rahmetli, 1940 ve 1958 yılları arasında Suudi Arabistan ve Yemen'de ilim tahsil ettikten sonra Fildişi Sahili'nden Mali'ye geldi. Şeyh, okulunu kurmak için Fildişi Sahili'ne yerleşti, ancak orada uzun süre kalmadı. Mali'ye döndükten sonra İslam Enstitüsü'nü kurdu ve 1972'de resmi olarak devlet tarafından Müslüman çocukların eğitimi için bir İslam Okulu olarak tanındı.¹⁶⁴ Şeyhin vefatından sonra Enstitüyü, oğlu Şehit Şeyh Abdul Aziz Yattabare¹⁶⁵ yönetti, Allah kendisine rahmet etsin, Okullar Federasyonu Başkanlığı ve Mali İslam Yüksek Konseyi Genel Sekreterliği yaptı.

Okulda üç aşama bulunmakta ve lise sertifikasının denkliği Suudi Arabistan Eğitim ve Eğitim Bakanlığı ve Medine İslam Üniversitesi tarafından kabul edilmiştir. Bu okul Bamako'da kurulan ilk Selefî okuludur. Enstitüden ve diğerlerinden mezun olan öğrencilerin katıldığı bir mesleki eğitim bölümü vardır.

- **İdari Organizasyon**

İdari organizasyon şunlardan oluşur:

¹⁶² Muhammed Adam Sankare, Pazartesi 22 Nisan 2019.

¹⁶³ Ahmed Hamahullah, Şehna Yatabari adıyla tanına şeyh, Ma'had el-islamiyye'nin kurucusu ve Kinzanbugu sunni camiinin eski imamıdır.

¹⁶⁴ Ahmet KAVAS, **Modern Arapça-İslam Eğitiminin Gelişmesi- Mali Cumhuriyeti Medreseleri - 1980-1994 Yılları arasında Başkent Bamako'nun Konumu**, (Doktora Tezi) s. 159.

¹⁶⁵ 19 Ocak 2019 tarihinde sabah namazı kıldırmak için camiye giderken bir süikast sonucu şehid edilmiştir.

1. Genel Müdür: İçeride ve dışarıda okulun denetçisi, sorumlusudur. Okulda son karar vericidir.
2. Genel Sekreter: Okulun yönetiminden sorumlu Genel Müdür Yardımcısıdır.
3. İdari Sekreter: Dosyaların organizasyonu, işlemlerin alınması ve teslim edilmesi ile mektupların basılması ve Yönetmen ile toplantı ve iletişimin arşivlenmesi ve düzenlenmesi ile kayıt ve raporların hazırlanmasını yapar.
4. Ortaöğretim Müdürü: Ortaöğretim müfredatını hazırlamak ve takip etmek, nasıl çalıştığını incelemek, bu aşamadaki öğretmenlerin hazırlık kitaplarını incelemek, sınavlarını denetlemek ve raporlarını Genel Müdür'e sunmaktan sorumludur.
5. Lise Müdürü: Lise aşaması çalışmalarını yönetmek ve denetlemekten sorumludur, öngörülen müfredata uyumu ve öğretim yılı veya yılı boyunca öğretilmesine izin verilen miktara uygunluğu ve bu görevin yerine getirilmesinde gecikmemeleri yönünden öğretmenleri denetler.
6. Sayman: Öğretmenlerin ücretlerinin ödenmesinden ve okul faturalarının ödenmesinden ve okul ekipmanlarının satın alınmasından ve okul ücretlerinin ve diğerlerinin alınmasından sorumlu okulun finansal yönetiminin amiri.
7. Genel Kontrolör: Görevi, öğrencilerin ve öğretmenlerin ve diğer personelin devam ve devamsızlığını izler. Aynı şekilde sınav kâğıtlarının toplanmasından ve damgalanmasından ve sınavlardan önce hazırlanmasından sorumludur.¹⁶⁶

- **Akademik Aşamalar**

İslam Enstitüsü, üç ana aşamadan oluşur: Bunlar, ilk ve orta eğitim denilen ortaokul ve ilkokuldur. İlk aşama altı yıldır, ortaokul süresi üç yıl, lise, hazırlık ve lise seviyeleri ayıran hazırlık yılına ek olarak üç yıldır. Bu üç aşamada, erkekler ve kızlar bir ders döneminde buluşurlar, ama karışmazlar, erkekler sağa, dişiler solda oturur.

- **Eğitim Müfredatı:**

İslam Enstitüsünde kabul edilen müfredat, devlet tarafından uygulanan resmi müfredat olup, bu müfredat, Eğitim ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlendiği gibi İslâmî Enstitüsünde kelimenin tam anlamıyla uygulanır.

¹⁶⁶ İbrahim Kaba ile röportaj, el-Ma'had el-İslaminin Ortamğretim Müdürü, Salı 23 Nisan 2019.

- **Okuldaki en Meşhur ve iz bırakan Hocaları**

Eski genel eğitim müdürü, lise öğretmeni Şeyh Mohamed Silla, Rahmetli Şeyh Saleh Koita dil öğretmeni ve lisedeki bazı İslâmî derslerin öğretmeni, Profesör İbrahim Ture hazırlık ve lise düzeylerinde coğrafya öğretmeni, öğretmen Mustafa Kamara İslam eğitimi hocası, Kur'an ve Tecvit hocası Abdurrahman Omar Diallo, Şeyh ve İmam Omar Sumari öğretmendi, Profesör Mohamed Amin Makassa Arapça dil öğretmeni, İbrahim Kabba şu anki Ortaöğretim müdürü, Lise müdürü İbrahim Diaby, Süleyman Dembele pek çok dini ve dilbilimsel alanda Arapça derslerde hocasıdır. Ahmad Yatbari merhum Abdulaziz Yattabare'nin oğludur.¹⁶⁷

3.1.3. Kısmi Okullar

Bu okullar, Arap ve İslâmî öğretilerin tanıtılması esasına dayanmaktadır ve aşağıdakiler de dâhil olmak üzere çeşitli uygulamalara sahiptir: hafta sonu okulları ve yaz okulları.

3.1.3.1. Hafta Sonu Arapça Okulları

Bu okullar, cumartesi ve pazar günleri olan hafta sonları avantajlarından yararlanır, okul çoğu alanda cumartesi ve pazar günleri tam bir okul günü sunar. Bu öğrencilerin çoğu devlet memurları, Fransız okul öğrencileri ve İslâmî öğreti yapmak isteyen yaşlılardır.

3.1.3.1.1. İslâmî Eğitim Derneği (AFI) Örnek olarak

3.1.3.1.1.1. Tanım

İslâmî Eğitim Derneği (AFI), hükümet tarafından tanınan ve kuruluş lisansına sahip bir dernektir. Dernek, Mali Cumhuriyeti'nde Arapça konuşmayan, Kur'an-ı Kerim'in dilini okuyamayan, Müslüman kardeşlerimize, Kur'an-ı Kerim'i ve tecvit kurallarına göre okumaları ve Müslüman bir adamın dinini anlamak için bilmesi gereken her şey için, Arap alfabesini ilk aşamada öğrenme aracı olarak Fransız alfabesi kavramlarını kullanarak, yardım etmeyi amaçlamaktadır. Fransız alfabesine güvenmeden, kelimeyi, cümleyi ve cümleleri okuyana kadar eğitim vererek, onu yavaş yavaş terk ederler. Daha sonra onları doğrudan Kur'an-ı Kerim'i okumaya, nasıl başlayıp duracağına, Kur'an-ı Kerim metninin özellikle telaffuz edilmesine ilişkin

¹⁶⁷ İbrahim Kaba, Salı 23 Nisan 2019

özelliklere, namazda okunan bazı duaları, iki dilli bilen öğretmen ve uzmanlarla belirli bir zamanda öğreterek ve ezberleterek eğitir.¹⁶⁸

3.1.3.1.1.2. Kuruluş

İslâmî Eğitim Derneği (AFİ), 29 Mayıs 2004 tarihinde Bamako'da İmam ve vaiz Mohammed al-Hassan Toure INSEC mezunu (Hazırlık sınıfı Öğretmenleri Hazırlık Enstitüsü) tarafından kuruldu.

3.1.3.1.1.3. İdari organizasyon

1. Meclis Başkanı

Görevleri:

- Mecliste iyi örgütlenme başkanlığı.
- İş için gerekli kontrolün sağlanmasına katkıda bulunmak.
- Derneğin temel hedeflerini belirlemek ve bunları gerçekleştirmeye çalışmak.

2. Genel Sekreter

Görevleri:

- Derneğin tüm üyeleri ile ilgilenmek.
- Dernek için özel hedefler belirlemek.
- Derneğin eğitim kurslarının ve faaliyetlerinin uygulanmasının denetlenmesi.

3. Eğitim Sekreteri

Üç kişiden oluşur ve en önemli görevleri şunlardır:

- Eğitim müfredatı ve çalışma planlarının incelenmesi.
- Tüm seviyeler için gerekli hedeflerin belirlenmesi.
- Hedeflere ulaşmak için uygun eğitim araçlarının seçimi.
- Eğitim araçlarının kullanımını sağlamak.

¹⁶⁸ Süleyman Traore, *Cem'iyetüt-Tedrib el-İslami (AFİ) el-Menahic ve'l-Asar Alel-Müctema'i Mali Bamako Nemuzecen*, Bamako, 2016, s. 12.

- Dernek için profesörlerin atanmasının düzenlenmesi.
- Dernek öğretmenlerinin iyi derslerin nasıl sağlanacağı konusundaki düzenleme.
- Öğretmenlerin, eğitim kurslarının sonunda kursiyerlerin nasıl değerlendirileceğine ilişkin düzenleme.

4. Organizasyon ve reklamlar sekreteri

İki kişiden oluşur, en önemli görevleri şunlardır:

- Topluluğun bilgilerini en hızlı şekilde vatandaşlara iletmek.
- İlanın profesör ve stajyerlere ulaştırılması.
- Derneğin bilgilerinin korunması.

5. İdari Sekreter ve Fon

Görevleri:

- Kursiyerlerin maaşlarını belirlenen zamanda toplayın.
- Fon hesaplarının denetlenmesi ve düzenlenmesi.
- Cemiyet profesörlerinin ve çalışanlarının maaşlarını (merkez görevlisi, merkez sekreteri ve diğerleri) ödemek.
- Eğitim araçlarının dağıtımını (eğitim programları, Kur'an, kitaplar).
- Tüm eğitim kurslarından sonra mali raporu Meclise göndermek.
- Mali ve idari işlerle ilgili tüm belgeleri ve dokümanları saklamak.¹⁶⁹

3.1.3.1.1.4. Derneğin yapısı

Dört gruptan oluşur:

- Kurucular yönetimi: Derneğe ilişkin tüm hayati kararları almakla görevli olan sekiz üyeden oluşur. Daha önce bahsedilen idari örgütün üyeleridir.

¹⁶⁹ Süleyman Traore, s. 15-16.

- Hocalar oturumu: Sorunlarını ve ihtiyaçlarını gerekliliklerini Kurucular meclisine sunmaları için derneğin tüm profesörlerini ve profesörlerin sesini temsil etti. Bu konsey, derneğin profesörleri tarafından atanır: Bir başkan, bir vekil, bir sayman ve bir konsey sözcüsünden oluşmaktadır.
- Öğrenciler Kurulu: Birlikteki tüm öğrenciler temsil eder. Üyeleri aşağıdaki şekilde atanır: her eğitim düzeyindeki yetkililerin tüm eğitim merkezlerinde toplanması ve dernek ilerlemesini ve yükselmesini isteyen ve meslektaşlarını eğitimde özenle çalışmaya teşvik eden tek bir temsilci ve sözcünün atanması.
- Merkezin Başkanı: Eğitim merkezindeki ilk yetkilidir ve Kurucular İdaresi tarafından atanır. En önemli görevleri şunlardır:
 - Profesörlerin devamını ve devamsızlığını izler.
 - Sınıfları hazırlamak ve düzenlemek için okul görevlisi ile birlikte çalışır.
 - Kursiyerlerin isimlerinin kaydını ve aylık maaşlarını düzenler.
 - Derneğin haberlerini öğretmenlere ve kursiyere iletir.¹⁷⁰

3.1.3.1.1.5. Derneğin Amaçları

- Genel hedefler
 - Müslümanların Allah'ın Kitabına ve Allah'ın elçisinin sünneti üzerine çalışılması
 - Ebedi İslâmî mesajı tüm dünyaya Mali Cumhuriyetinden başlayarak eğitim ve öğretim yoluyla iletme.
 - Genel olarak dünyadaki Müslümanlar arasında ve özellikle de Mali Cumhuriyeti'nde Kur'an-ı okumaya önem vermek ve "Francophones" Müslüman kardeşlere ve diğerlerine İslam dinini tanıtmak,
 - Dernek üyeleri arasında (kurucular, profesörler ve kursiyerler) kardeşliği ve uyumu desteklemek.
- Özel hedefler

¹⁷⁰ Süleyman Traore, s. 17.

Dernek, kursiyerleri (Arapça konuşmayan, Müslümanlar ve diğerleri) takdiri hedefler:

- Üç ay boyunca Kur'an'ın doğru ve tecvit kurallarına göre düzenli okunması (bölünmüş ünite),
- İslam dinini ve peygamberin hadislerini ve Sidi Abdel Rahman al-Akhdari'nin muhtasar kitabındaki hukuk hükümlerini anlamak.
- Arapça bazı selamlamaların yapılması ve ortak fiil çekimi kurallarının kullanılması.(Ve arzu edilen şudur: kursiyerlerin, İslâm dininin öğretilerine göre, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak davranışlarında değişiklik meydana gelmesi, hurafe ve bidatlerden kaçınmaları ve toplumda rol model olmasıdır).¹⁷¹

3.1.3.1.1.6. Eğitim Merkezleri ve Eğitim Takvimi

Eğitimin mümkün olan en iyi şekilde ve uygun bir yerde yapılması için Dernek, Bamako dışındaki merkezlere ek olarak (Kulikoro, Sikasso, Siku, Mopti, Gao, Blan, Siwari, Borem, Bocconi, Kotila, Douala, Fana), Bamako ve bazı genel bölgelerinde bazı devlet okullarını ve diğer okulları almış, bugün sadece Bakü'de 21 merkez ve 2709 kursiyer bulunmaktadır. Eğitim tarihleri Cumartesi ve Pazar günleri olup, iki dönem şeklindedir:

- Sabah dönemi: Sabah 9'dan 12'ye
- Akşam dönemi: akşam 3'ten 6'ya kadar devam eder.¹⁷²

3.1.3.1.1.7. Eğitim seviyeleri

- Birinci seviye: başlangıç aşaması, on üç haftayı içerir ve alfabe ve sayılar, harekeler ve harflerin uzatılması, tenvin, şedde, şemsi ve kameri harfler, elifi maksurenin, vasıl hemzesi öğrenilmeye başlar ve Fatiha ve ihlas ile Muavvizateyn ve Yasin surelerini ezberler.
- İkinci Seviye: Bu seviyede öğretmenler kursiyerlerin okumalarını ve yazılarını geliştirir ve okuma ve yazma sırasında hatalarını düzeltir ve onlara bazı tecvit prensiplerini öğretir ve Fatiha suresinden Karia suresine kadar bazılarını ezberletir.

¹⁷¹ Süleyman Traore, s. 19-20.

¹⁷² Süleyman Traore, s. 21.

- Üçüncü Seviye: Bu seviyede, Kur'an-ı Kerim'deki uygulama ile tenvin ve nunu sakinin hükümlerini öğrenir ve bazı Ezkâr ve duaları öğrenerek son hizbi ezberler (sebbihismi rabbikela suresi)
- Dördüncü Seviye: Mili sakinin, tenvinin, nunun, şeddeli mimin hükümlerini öğrenmek, bazı dua ve ezkarların ve surelerin ezberi yanında bunların Kur'an'da uygulamasını yapmak.
- Beşinci seviye: İslam'da selamlamayı ve bazı Arapça cümleleri öğrenir ve uygulamalı bir şekilde tecvitte Kur'an ve Maliki mezhebine göre Arapça ve Fransızca yazılmış, hocaların tam olarak şerh edeceği namaz, temizlik gibi mükellef kişiye gerekli hükümleri öğrenir.
- Altıncı ve son seviye: Bu seviye altında beş seviye yer alır. "Ali bin Abi Talib" seviyesinden başlar, sonra Osman'ın ardından Ömer ve sonra Abu Bakr'ın seviyesinden devam ederek, Muhammed sav şubesine ulaşır. Stajyerin ilerleyişine göre, bu branşlardaki ezberde ve tecvitte fıkhi hükümleri ve bazı surelerin tefsirini öğrenmede ilerler.¹⁷³

3.1.3.2. Yaz Okulları

- **Kavramı:**

Yaz okulları, hedefi olan ve değişik dini, eğitimsel, kültürel, sosyal faaliyetlerden bir grup olup, çocukların boş vakitlerini değerlendirmeleri, ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamaları için yaz tatilinde uygulanmaktadır. Program, Kur'an-ı ve duaları öğrenmeleri ve Arapça dil tecrübelerini geliştirmek için eşsiz bir fırsat sunmak için Fransız okullarında okuyan çocuk ve ergenleri hedef almaktadır.¹⁷⁴

- **Aşamaları :**

- İlk aşama : abdest ve dua öğretme aşamasıdır. Bu aşamada, yaş belirtmeden yaz eğitimine hiç katılmamış her yeni öğrenci, abdestin ve namazın ve adabının nasıl olduğunu öğrenmeye başlar, çünkü namaz, dinin direğidir.
- İkinci aşama: Kısa surelerin ezberlenerek öğrenilmesi aşamasıdır. Bu aşamada, her gün zihinlerinde iyice yerleşene kadar tekrarlama yoluyla bu sureler

¹⁷³ Süleyman Traore, s. 26-40.

¹⁷⁴ Abbas Sebtı, **el-Beramic es-Sayfiyye (Ehdafuha, Envauha, Eseruha)**, 2013, <https://www.alukah.net/social/0/50479/>, 12.04.2018. : Malideyken yaz okullarda hocalık yaptığım ve kendi elde ettiğim bazı tecrübelerde ekledim.

ezberlenir. Amaç, en azından günlük namazları yerine getirmek için namaz dualarını öğrenmektir.

- Üçüncü aşama: Arap alfabesinin öğrenilmesidir. Genellikle geçen yılın öğrencileri bu aşamada yer alır, namazın nasıl kılınacağını iyice öğrenir, kısa sureleri ezberler, bu aşamada alfabeyi, Arapça cümle okumayı öğrenirler ve böylece herhangi bir cümleyi, hatta Kur'an-ı okuyabilirler.
- Dördüncü aşama: konuşma aşamasıdır. Bu aşamada, öğrenciler Arapça konuşmaları ve yazmaları için eğitilirler ve bu aşamaya devam edenlerin çoğu Arapçayı lise aşamasında ikinci dil olarak almak isteyen öğrencilerdir, bu yüzden kendilerini Arapçada eğitmişler ve okul yılının başlangıcından önce belli bir seviyeye ulaşmışlardır.¹⁷⁵

- **Organizasyon :**

Bu yaz okullarındaki organizasyon, eğitim süresinin kısa olması sebebiyle diğerlerinden farklıdır ve bu, eğitimin okul tatilinden bir hafta veya iki hafta kadar sonra başlayıp, aynı dönemde girmeden önce biter ve bu süre iki buçuk ay veya daha az olan eğitim süresine denktir. Fakat sayısız yararları ve faydaları vardır.¹⁷⁶

- **Yaz okullarının faydaları**

Bu yaz okullarının faydalarından bir kısmı şunlardır:

- Fransız okullarında okuyan öğrencilere İslâmî prensipleri öğrenmek ve sokakların kötülüklerinden kaçınmak için bir fırsat sunar.
- Bu okullarda öğrenciler, abdest adabı, namaz adabı, Kur'an okuma adabı ve büyüklere saygı gibi güzel ahlak üzere eğitilirler.
- Öğrenciler eğitim ve din sevgisi ve Kur'an okumayı sevmeleri için yetiştirilir.
- Bu program sayesinde öğrenciler, İslam tarihini, Peygamber siyerinden başlayarak Hulafa-i Raşidin dönemine kadar öğrenirler.¹⁷⁷
- **Yaz Okullarının Amaçları**
 - Öğrencilere iyi İslâmî prensipler ve etik aşılama.

¹⁷⁵ Ömer Halid Sise ile Görüşme, (AFİ) Kurucular Yönetim üyesi, Salı 10 Nisan 2018.

¹⁷⁶ Ömer Halid Sise ile Görüşme, (AFİ) Kurucular Yönetim üyesi, Salı 10 Nisan 2018.

¹⁷⁷ Ömer Halid Sise ile Görüşme, (AFİ) Kurucular Yönetim üyesi, Salı 10 Nisan 2018.

- Dinlerini güçlendirme ve onları öğrenmeye ve yapmaya motive etmek
- Boş zamanlarını değerlendirip değerli zamanlara dönüştürmek
- Yaz boyunca kötülük ve kayıp uğraşlardan kurtarmak için sokaklarda takılmalarını önlemekOnları gönüllü ekip çalışmalarına ve topluluklarına hizmet etmeye adanmışlıklarında eğitmek.¹⁷⁸

3.2. Devlet Eğitim Kurumlarında Arapça Öğretimi

Bunlar sadece Fransızca öğretilen ikili olmayan devlet okullar'dır: Arapça ve İslâmî eğitim dersleri temel olmayan derslerdir, yani, öğrencinin istediği şekilde seçtiği seçmeli derslerdir. Mali, bu eğitim türünü uygulayan en yeni ülkelerden biridir. Bazı Üniversitelerde Arapça bölümleri açılmıştır.¹⁷⁹ Arapçanın dünyada ve özellikle Malililerde kazandığı konuma nazaran, ulusal hükümet Arap ve İslam ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmek isteyerek, vatandaşların Arapçaya ihtiyaçlarını ve arzularını karşılayarak, eğitim kurumlarında değişik nispetlerde Arapçanın öğrenilmesini kararlaştırmıştır. Detay aşağıda gelecektir.

3.2.1. Ortaöğretimde Arapça Öğretimi

- İlkokul

Hükümet, Timbuktu'deki Sidi Mahmoud Okulu, Gao-Kidal, Mopti-Cenne-Sikasso vb. gibi çeşitli bölgelerde bazı devlet okullarında iki taraflı (Fransızca-Arapça) eğitim uygulamıştır. Başkentte bu tarzda iki okul vardır: Darüsselam mahallesinde Arap Fransız okulu ve diğeri Banankabugu'dadır. Başlangıçta bu okul tamamen Arapça bir okuldu, ancak ilk Cumhurbaşkanı kurucularıyla anlaşmalar ve sözleşmeler imzaladı ve ikili eğitime döndürdü.

Bu okulların amaçları:

Hükümet, seküler devleti belirten maddeye ve eğitimin sekülerleşmesini ifade eden maddeye dayanarak, ebeveynleri çocuklarını bu okullara dini amaçlarla gönderirken, dinden uzak iktisadi ve siyasi amaçlarla Arapça eğitimi düşünmüştür. Çünkü onlar Arapça kurallarını çocuklarına öğretmenin İslam'ı anlamalarına yardımcı olacağına ve onların Kur'an okumalarını kolaylaştıracağına inanıyorlardı.

¹⁷⁸ Abbas Sebti, *el-Beramic es-Sayfiyye*, 2013, <https://www.alukah.net/social/0/50479/>.

¹⁷⁹ Ali Yakup, *Mu'avvikât et-Ta'alim el-Arabî el-İslami fi Garbi İfrikya*, s. 27.

- Ortaokul

Bakanlık, Ortaöğretimde (7. 8. ve 9. sınıflar) yabancı dilleri isteğe bağlı bir konu olarak vermeye karar vermiştir. Öğrencilere öğrenmek istedikleri dili seçme özgürlüğü tanınmıştır. Bu teorik düzeydedir. İngilizce, bu aşamada aslan payını almıştır; çoğu öğrenci okulda Arapça dersine öğretmen atanmaması halinde, ya isteyerek, ya mecburiyetten yahut da yetersizlikten ve kabiliyetinin olmamasından ve öğrencileri cezbetmemesinden bu dersi okur. Özellikle Timbuktu, Cenne, Mopti ve Kulikoro kentinde çok sayıda öğrenci bu dersi seçer, bu ders için haftalık üç saat ayrılır.

3.2.2. Lisede Arapça Öğretimi

Ulusal Hükümet, çok dilliliğin yetkin liderlik çerçevelerinin oluşumundaki önemini, dillerin Devletler arasındaki diplomatik ilişkileri geliştirmedeki rolünü kabul etti, Yabancı dili orta düzeyde isteğe bağlı bir dil olarak seçti ve her öğrenci yaşayan dillerden LVI-LVII iki dili seçer.¹⁸⁰

Halen okutulan diller:

İngilizce, Almanca, Arapça, Rusça, İspanyolca, Çince'dir. Birinci dil, öğrencinin hazırlık aşamasındaki çalışmalarına göre İngilizce veya Arapça olarak seçilmektedir. Diğer diller daima ikinci seçenekte kalır. Bu dillerin, gidişatı ve ihtiyaçları izlemek üzere her birinin bir veya daha fazla müfettişi vardır. Bamako'daki Askia Mohammed'in orta öğretim okulu Arapçayı seçmeli ders olarak kabul eden ilk okul kabul edilir. Bu 1965 - 1966 akademik yılında genel eğitimde ve sonra da Timbuktu lisesinde ve Banambada Kral Faysal lisesinde yapılmıştır. Bu iki okulda Arapça zorunlu derstir. 1980 yılında Arapçayı tüm devlet liselerinde seçmeli ders kabul eden kararname yayımlanmış, bu kararnameye göre laik şekil taşıyan özel liselerde Arapça seçmeli ders yapılmıştır.

Canlı dillere ayrılan saatlerin sayısı bir bölümden diğerine ve bir dönemden diğerine değişmektedir. Örneğin, bilimsel bölümlerde çoğu iki saat, beşeri bilimlerde üç saat, edebiyat bölümünde ise ilk dil için onuncu sınıfta üç saat ve ikinci dil için dört saat ayrılmıştır. On birinci ve on ikinci sınıflarda ikinci dil ve birinci dil için beş saat kabul edilmiştir.

¹⁸⁰ (LV) yaşayan dil demektir. LV1 İngilizce veya Arapça, LV2 ise az önce zikredilen altı dilden birisi kastedilir.

3.2.3. Yabancı Dil Olarak Seçimi

Arapça, birinci seçmeli derslerde İngilizceden sonra ikinci olarak yer alır ve ikinci seçmeli derslerde İngilizce ve Almancadan sonra sırada üçüncü derecede gelir. Hükümet liselerinde bu alanda öğretmenlerden büyük bir grup çalışır, büyük çoğunluğu bu alanda uzman değildir. Onlar modern resmi araçları kullanmaz, hizmet esnasında devam eden kurslardan yararlanmazlar.

Devlet liselerinde Arapça öğretimi alanında hocalardan büyük bir grup çalışır, bunların çoğunluğu bu alanda uzman değildir, modern devlet araçlarını kullanmazlar, hizmet sırasında sürekli eğitim almazlar. Eğitim seviyesine gelince, şu söylenebilir: Muhteva miktarı ayrılan saatten fazla olup, metinler gerçekte bağdaşmaz. Yine bazı nahiv konuları öğrenci seviyesiyle uygunluk arz etmez ve mevcut durum okuma ve yazma yeteneğini geliştiremez.¹⁸¹

3.2.4. Öğretmenlik Eğitim Enstitüsü

1997 yılında, Ma'had el-Hicra Tenbuktı şehrinde, Arap okullarının nitelikli akademik ve mesleki öğretmenlerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda bir karar alarak açıldı. Bu kuruluşta iki bölüm bulunmaktadır:

- Genel Hazırlık Bölümü - ilkokul öğretmenlerinin yetiştirilmesi için
- Uzmanlık Anabilim Dalı - Bilimsel konularda (matematik, kimya, fizik). Hazırlık aşaması öğretmenlerinin yetiştirilmesi için

Arapça, öğretimde arabulucu kabul edilir, Fransızca temel bir ders olarak öğretilir ve felsefe, yurttaşlık eğitimi ve resim gibi belirli konuların öğretiminde arabulucu olarak kullanılır.

3.2.5. Üniversitelerde Arapça Öğretimi

1993-1994 eğitim-öğretim yılında Arapça Öğretmenliği Yüksek Okulu'nda Arapça bölümünün açıldığı ilan edildi, 1996 yılında Bamako Üniversitesi'nin açılışında edebiyat fakültesinde diller bölümü, diller ve sanatlar ve beşeri bilimler bulunması için üniversite eğitiminde Arapça, İngilizce, Almanca ve Rusça dillerine eklendi. O tarihten bu yana, Mali'deki yüksek Arapça eğitimi iki yönde kolaylaştırılmıştır:

- Öğretmenin hazırlama yönü, özel bir bölüm tarafından yönetilir.

¹⁸¹ Abdurrahman Sise, *Vadu'l-Lügatü'l Arabiyye fi Mali*, s. 385.

- Üniversite eğitimi için bir yön, Diller Bölümündeki diğer dil bölümleriyle beraber ortak olunan bir bölüme dayanır.
- Öğretmenlik Eğitimi Yüksek Okulu:

Bölüm bu okulda iki bölümü ihtiva eder.

1. Ortaokul öğretmenleri yetiştirme Bölümü (PES) Öğrenciler buraya, üniversiteden mezun olduktan sonra kabul edilir ve eğitim süresi iki yıldır.
2. (PEF)'in temel aşamasındaki öğretmenlerin yetiştirilmesi bölümü, Buraya ilmi tecrübe kazandıktan sonra ilk ve ortaokul öğretmenleri katılır. Eğitim süresi dört yıl olup, eğitim dili mesleki davranış (meslek ahlakı), okul yasaması, genel eğitim yöntemleri, küçültülmüş eğitim, okul yönetimi ve Fransızca gibi mesleki dersler hariç Arapçadır.¹⁸²

3.2.6. Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi

Bu fakültedeki Arapça Bölümü iki daldan oluşur: sadece "Dil" de Arapça uzmanlığı ve Arapça ve İngilizce "Bilingue" de uzmanlık. Üniversitedeki Arapça dili başka şekillerde, İngilizce ve Arapça konusunda uzmanlaşmış, İngilizce Bölümünde öğretilir. Yine üçüncü ve dördüncü yıllarda İdare, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi'nde, diğer bölümler ve kısımlarda seçmeli ders olarak okutulur.¹⁸³

¹⁸² Abdurrahman Sise, *Vadu'l-Lügatü'l Arabiyye fi Mali*, s. 387.

¹⁸³ Bamako Üniversitesi, (FLSL) Dil, Edebiyat ve Dil bilimleri Facültesi, <http://www.ulshb.edu.ml/index.php/f-l-s-l/presentation-flsl>, 15.05.2018.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MALİ'DE ARAPÇA EĞİTİMİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

Mali'de Arapça ve İslâmî eğitimden söz etmek, genel hatlarıyla Afrika'da eğitimden söz etmekten ayrılamaz. Bundan dolayı bu konuda bilgi sahibi olmak Arapça ve İslâmî eğitim alanında araştırma yapanın ilk adımı olacaktır. Genelde bireysel gayretle gerçekleşen veya sınırlı imkâna sahip kuruluşlarca gerçekleştirilen Arapça ve İslâmî eğitim, özel imkân ve şartlara sahip devletlerin verdiği eğitimle kıyaslanamaz. Çünkü devletin verdiği eğitim her ne kadar mütevazı görülse de, Afrika'da bu alanda çalışan İslâmî kuruluşların ve fertlerin durumundan daha güçlüdür. Bu sebeple bizim kastettiğimiz Arapça eğitimin sorunları, Mali cumhuriyetinde İslam kültürünün önüne çıkan ve İslâmî eğitim okullarını ve merkezlerini ve ister dâhilde öğrenim gören olsun, isterse hariçte, öğrenci, öğretmen ve kurucuları kuşatan değişik vahşi meydan okumalardır. Bunlar, danışma ve tartışma masaları etrafında müzakere kürsülerinde farklı ihtisaslara ve sorunun çözümüyle alakalı öneriye sahip kültürlü ve mütehassıs kişilerin derneği içinden çıkamadığı sorunlardır. Bu kapsamda uygun gördüğümüz çözüm öresiyle birlikte temel sorunları anlamaya çalışacağız. Eğer sorunlar konusunda derin inceleme yaparsak, sorunların temel iki kısma ayrıldıklarını görürüz.

4.1 .Devletin ve Sömürgecilerin Siyaseti

Anayasası laik bir devlet olan Mali cumhuriyetinde, vatandaşların % 95 gibi çoğunluğu Müslümandır. Laik devletin anlamı, din ve eğitiminden sorumlu olmaması demektir. Din ve din eğitimi bireysel bir mesele olup, devlet bu konuya karışmaz ve ilgili şahsın iradesine bırakılır. Bu sebeple bu devlette Arapça eğitim, devlet bağımsızlığını kazanıncaya kadar Fransız sömürgesi döneminden beri düzenli, akademik bir eğitim olamamıştır. Belirtildiği gibi devlet laik olunca, değişik yönlerden İslâmî eğitimde sorunlar çıkmasından kurtuluş yoktur. Laik ortamda Arapça öğrenenler olarak biz, laik devletin değişik vahim sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktayız. Bunlar:

4.1.1. Arapça Öğrenenlerin Siyasi Hayattan Uzaklaştırılması

Yeni kültür ve yeni diliyle sömürge geldiğinde, İslâmî eğitim üzerine baskı uygulamak, modern Fransızca okullar açmak ve bu laik Fransız okullarının öğrencileri dinin devletten ayrıştırılması ve din karşıtlığı fikri ile yetiştikleri gibi, yüksek makamları bu sömürge kültürüne sahip kimselerle kuşatma gibi uygulamalarla İslam kültürünü yok etmeye çalışmıştır. Siyasi hava Arapça öğrenenlerden ve İslâmî eğitim

alanlardan yoksun olmuştur. Bunların rolleri, Arapça ve İslâmî eğitim alanların ulaşacakları en yüksek makamlar olarak Arap ülkelerinde elçiliklerde veya konsolosluklarda görevlerde yoğunlaşmıştır.

Bu şekilde şu ortaya çıkmaktadır ki, yeni eğitim yöntemlerinin devlette siyasi hayatta büyük bir etkisi olmayıp, bu İslâmî okullardan mezun olanlar devleti değiştirecek merkezlere ulaşamamaktadır. Evet, bunlar bazen dini nüfuzları ve alakaları sebebiyle siyasileri alt etmekte, Müslümanların bazı haklarını görmesi veya Müslümanların onurlarıyla alakalı bazı kararlarda sapmamaları yahut İslâmî işler yüksek konseyini kurmaları ve hükümetle Müslümanlar arasında bağlantı olması için hükümete baskı yapmaktadırlar. Fakat tüm bu yöntemler, İslâmî okullar Fransız devlet okullarıyla eşit olmasına rağmen İslam'a hizmet edecek siyasi liderler çıkarmaktan aciz kalmaktadır. Çünkü, bu okulların öğrencileri yüksek yönetim merkezlerine yerleşmelerine olanak sağlayacak yüksek eğitime ulaşamamaktadır. Bir yönüyle böyledir, diğer bir yönüyle ise, siyasi, iktisadi ve sosyal ilimlerde yüksek eğitim aşamalarına ulaşanlar ya sadece Arapça kültüre sahiptir, dolayısıyla da hükümet dairelerinde yer bulamamaktadırlar yahut İslam kültürünün yanında başka kültürlerle de sahiptirler ve bu kültürler adına bu makamlara gelmektedirler. Dahası bunlar birinci derecede İslâmî ilimler ve Arapça öğrendiklerini unutmakta, İslam kültüründen sıyrılmakta ve başka kültürlerin arkasına takılmaktadırlar.¹⁸⁴

4.1.2. Batılılaşma

Afrika'da eğitim Batılılaştırma karakteristik özelliği arz etmekte, Afrikalı kimliğini yok etmeye ve onları İngiliz ve Fransız yapmaya çalışmaktadır. Afrikalı devlet başkanlarından birisi-Ahmed Siko Turi- bu gerçeği şu ifadelerle dile getirmektedir: Bize sunulan eğitim, esasen bizi anlamaya ve bizim şahsiyetimizi yok etmeye ve bizi Batılı bir karaktere dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu eğitim, pek bir şey ifade etmeyen ilkel ve barbar bir hayat görüntülerini dikkate alarak bize, felsefi, sosyal mefhumlarımızı, kültür ve medeniyetimizi sunmaktadır. Bu içimizde, bir Fransız'dan daha fazla Fransız olmamızı sağlayacak bir düzen oluşturmak içindir.¹⁸⁵

Afrika eğitiminde Batılılaştırma sorununu fark etmek sadece Müslüman yazarlara mahsus değildir. Aksine bunu Batılı pek çok kişi de dile getirmektedir. Ke Zerb şunu söylemektedir: Fakat gelişmekte olan ülkelere, ihtiyaçlarına uygun daha fazla

¹⁸⁴ Abdulkadir Tican Kicera, s. 159.

¹⁸⁵ Muhammed b. Abdullah ed-Dveş, s. 56.

eğitim için yeterli vakit tanınmamaktadır. Sadece sömürge yönetiminin bıraktığı sistemi devamla yetinilmektedir. Böylece çoğu ihtiyaçlarıyla uyumlu olmayan, ithal, sömürgeci bir eğitim sistemine sahiptir. Öyle ki, seksenlere gelindiğinde Afrika kıtası Avrupa ve Kuzey Amerika'dan ithal edilmiş değişik model ve ideolojileri ihtiva eden Uluslararası bir ticari fuara benziyordu. Kesin olan şu ki, Afrika araştırmacılarından birisinin verdiği isim şu olmuştu. Uluslararası tecrübelerin kabristanı.¹⁸⁶

4.1.3. Yabancı Dillerine Bağlı Kalmak

Arap ülkeleri hariç kıtanın diğer bölümlerinde eğitim dili, dışarıdan gelme yabancı dil olup, bu dili kıtayı işgal esnasında sömürgeciler, yok ettikleri ve imha ettikleri imparatorlukların ve krallıkların fertlerini birleştiren dillerin yerine koydular. Hiç şüphe yok ki, eğitim dilinin öğrenciden uzak olması haddi zatında bilgileri ve malumatları tam kavrayabilme gibi bir engel oluşturmaktadır. Bunun sebebi şudur: öğrenci eğitim yaşından bir bölümünü, öncelikli bilgi ve malumatları alma yerine dil gayretleriyle harcamaktadır. Yine öğrencinin kültürü bu dille yazılmış kaynaklardan elde ettiği bilgi ve malumatlarca oluşturulmakta ve yönlendirilmektedir. Dönüp dolaşıp varacağı nokta, daima eksikli ve bu dili konuşanlara hayranlık duyma hissinden kurtulamadan, kişisel bağımlılıktır. Belki de bu kaynaklardaki kültür onu korkutacaktır. Bu durumda da bu kültürle özdeşleşme, onu benimseme ve son nefesine kadar onu savunma yoluna gidecektir.¹⁸⁷

Bu durum çoğu Afrikalıyı kendi dilinden kopmaya ve İngilizceye ve Fransızca'ya mensup olmakla övünmeye götürmüştür. İşte Gana parlamentosu üyelerinden birisi şöyle demektedir:

Ben şunu söylemek istiyorum ki, İngiliz bugün bize uygun olmayan şeyler bıraktılar. Fakat onların bize bıraktığı dil, tüm kabileleri birbirine bağlamaktadır. Yine Gana halkının farklı kültürleri arasında bağ oluşturmuş ve Gana'dan tek bir ulus yapmıştır. Bana göre vakit gelmiştir. Çünkü İngilizceyle yetişiyoruz ve ona ilave yapıyor, onu kendi dilimiz sayıyoruz. Zira bu dil, bir ulus olarak bizi bir yapan tek şeydir.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Muhammed b. Abdullah ed-Dveş, s. 56.

¹⁸⁷ Kutup Mustafa Sano, *en-Nuzumut-Talimiyye el-vafide fi İfrikiya*, 1. Basım, Kitap el-Umme Dergisi, Doha, Katar, 1998, Sayı. 63, s. 77-78.

¹⁸⁸ Muhammed Abdulgani Saudi, *Kadaya Afrikiyya, Alem el-Ma'rife, Küveyt*, 1984, Sayı.34, s. 175.

4.1.4. Eğitim Çıktılarının İş Pazarıyla İrtibatının Zayıflığı

Afrika eğitimi genel özelliğiyle iş pazarıyla irtibat zayıflığıyla yüz yüzedir. Mesela mevcut eğitimi, Afrika'dan farklı çevrelerden gelmiş sömürgeciler, en iyi durumdayken belirlemiş ve sınırlarını çizmiştir. Onlardan çoğu bu ülkelerin ihtiyaçları ve karakterleriyle uyumlu bir eğitim sistemi hususunda gayret sarf etme arzusunda değildi.

Bu eğitimin çıktılarına rağmen, eğitim Afrika gerçeğiyle ve meselesiyle ilgili olmaktan hala uzaktır. Sano demektedir ki, eğitim sistemlerinin sonuçlarına meraklı bakış, bir kişi için bunların uzak olduğunu ve ayrı olduğunu teyit etmektedir. Çünkü bu eğitim sisteminin meydana getirdiği, prensiplerinin ve hayat ilkelerinin özdeşleştiği akıllar aracılığıyla, eğitim sistemleri şu ana kadar kıtanın herhangi bir bölgesinde bir şekilde ilerleme kaydetme hususunda başarısız olmuştur. Kıtada bir süredir uygulanmasına rağmen, bu sistemler kıtanın statükosunu değiştirebilecek nesiller yetiştirememiş, yara derinleşmiş, güzel işler tükenmiş, bu sistemlerin ilkeleri ve rehberliği doğrultusunda hazırlanan nesiller, Doğusuyla ve Batısıyla Afrika toplumlarını geri kalmışlık uçurumundan ileri, gelişmiş ve ilerlemiş derecelere intikal ettirememiştir. Söylenebileceklerin tamamı şudur: Bu sistemler, toplumun sorunlarının çözümünde destek olma yerine gayretlerin boşa çıktığı, çoğu gayretin felç olduğu türden, rehberlik, işlev ve tasavvurlarda çatışma, çelişme ve ayrılıktan renklerle yüz yüze kalan nesiller yetiştirmeye çalışmış; engel olarak durmuş yahut bir süre bu ilerlemeyi ve toplumun sorunlarını çözmeyi ihmal etmiştir. Bu sistemler toplumda beşeri gücün hayatı harekete geçirmesine kadir olduğu kabul edilemez, üstelik haddi zatında bunlar geri kalmışlık sorunlarıyla yüz yüze kalır, eğitimle gerçek arasında Afrika'da mevcut kültür uçurumunu derinleştirir.¹⁸⁹

4.2. Eğitim Kurumlarının (İslâmî Arapça Okulların) Sorunu

Bu okulların sorunları üç başlık altında toplanır.

4.2.1. Finansman Sorunları

Batı Afrika'da İslâmî Arapça okulları ferdi gayretlerle ayakta durmakta ve bu, âlimin gayretinde ifadesini bulmakta, medresenin muhitinden cemaatinden Müslümanlardan bazı tüccarlar ve diğerleri ona yardımcı olmaktadır. Şu açıktır ki, bu tür şükranla layık gayretler medrese idaresine, özellikle de okula katılım arttığında yükselmemektedir. Mali, idari ve sosyal yük katlanarak artmaktadır. Gelenek şu

¹⁸⁹ Kutup Mustafa Sano, s. 87-88 .

şekildedir: Okul gerçekten az sayıda öğrenciyle eğitime başlamakta, bazı zamanlar bu sayı bir elin parmaklarını aşmamaktadır. Sonra çok geçmeden babaların çocuklarının İslâmî ilimleri ve Arapçayı öğrenme konusundaki istekleri neticesinde sayı artmaktadır. Öyle ki çocuğun İslâmî okullara girebilmesi için, onlardan birisi çocuğunun Fransız veya İngiliz okullarına girmemesi için belirli bir harç ödemeye imkânı olur, çocuğunun İslâmî öğretileri, değerlerini ve adetlerini bolca öğrenmesini bekler.

İslâmî okullara katılımın, eğitim gereklerinin ve mali sosyal sıkıntıların artmasıyla birlikte, okul finansman temini amacıyla muayyen bir harç belirlemeye yönelir. Bu harçlar şunlardır:

1. Okulun hocasının, ailesinin ve okulu yönetmekle görevlendirilen kişinin günlük maişeti,
2. Eğitim verenlere simgesel bir ücret ödenmesi,
3. Yazı tahtası, tebeşir, sıra vb okul ihtiyaçlarının satın alınması,
4. Elektrik, su vb faturalarının ödenmesi,
5. Eğitim ekibine yeni üyelerin veya sınıfların ilavesi.¹⁹⁰

4.2.2. İdari Sorunlar

Bu sorunlar, Batı Afrika’da okulların karşılaştığı sorunların en önemlilerinden kabul edilir, beklenen hedefleri tutturmak için en güzel şekilde belirlenen vazifeyi yerine getirme hususunda, eğitim ve öğretimin gidişatına etki eder. Bu bölgede pek çok okul vardır ki, aşağıdaki sorunlar sebebiyle neredeyse temelinden yok olmakla yüz yüzedir:

1. İdari bir düzenlemenin ve çoğu okulun dayandığı yönetmeliğin olmaması. Dolayısıyla idare müdürün görüşüne ipotekli, asalakça ona tabidir.
2. Bunun sonucu olarak okulun müdürüyle öğretmenler yahut kurucuları ile diğer üyeler arasında ihtilaflar meydana gelmektedir. Müdür, okulun idari, eğitim, görevlendirme vb işleri tekeline almakta, sadece o emretmekte veya yasaklamaktadır. Okulu destekleyen gönüllülerle veya hocalarla istişare yapmamaktadır.

¹⁹⁰ Harun al-Mahdi Maiga, *Min Kodaya et-Ta’lim el-Arabîve’l-İslami bi garbi Afrikyâ*, 1. Basım, Bamako, Mali, 2014 s. 13.

3. Bazı öğretmenlerin ilgisizliği ortaya çıkabilmektedir, bunların bazısı okulu yalnızca seminer verme ve maaş alma yeri olarak görmektedir. Böyle durumlarda okuldan atıldığında ise, kendine çeki düzen verip başka okullarda gereği gibi layıkıyla çalışmak yerine kendine ait özel okul açıp aynı hataları işlemeye devam etmektedir.
4. İslâmî gayretlerin darmadağınık olması. Alandaki okullar çok olduğunda, bunlardan her birisi planlamaya, programa, maddi finansmana, iyi yönetime, uzak görüşlü ve vizyoner programlara ve yeterli donanımına sahip öğretmenlere muhtaç olmaktadır. Alan bunlarla ve mevcutların maaşlarını ödeyebilme gücünü ne kadar yüklenecektir!
5. Bu durumda da okullar ticari olmakta, kurucularının bir kısmının kaygısı sadece maddi gelir olmaktadır.
6. Bazı hocaların “kül içinde kül (yani her şey)” olması ve her tür dersi onun okutması sonucunda öğrencilerin eğitimlerine olumsuz etki.¹⁹¹

4.2.3. Program Sorunları

Bu sorun da Mali'de, hatta İslam ülkelerinin çoğunda İslâmî Arapça okullarının karşılaştığı derin sorunlar arasında yer almaktadır. Mali'de İslâmî okullarda eğitim öğretim programları sorunu şu noktalarda ortaya çıkmaktadır:

1. Okullarda uygulanan programın, özellikle de lise eğitiminde birden fazla olması ve birbirinden farklı olması, bu programların değişik ülkelerden ithal olması. Bazı okullarda Suudi programı, bazısında Mısır programı, bazısında da Libya programı görülmektedir.¹⁹²
2. Programlarla ilgili sorunlardan bir kısmı şudur: Bu okullar için, liseden sonra veya önce öğrencilerini enstitülere veya devlet fakültelerine girmeye nitelikli yapacak bir planlama yapılmamıştır. Dolayısıyla bu okullardan mezun öğrencilerden pek azı yüksek enstitülere veya Arap ülkelerindeki fakültelere girebilmektedir.
3. Bu okullardan bir kısmı bulunduğu ortamdan uzak bir program uygulamakta, bu öğrenciler başka üniversitelerin ve enstitülerin programlarını harfiyen taklit etme

¹⁹¹ Harun al-Mahdi Maiga, s. 19.

¹⁹² Osman Salih Traore, s. 33.

sebebiyle, diğer ülkelerden bir öğrencinin ülkesi, çevresi, toplumu ve buradaki İslam kültürü hakkında bildiği şeylerin üçte birini bilmeden mezun olmaktadır.

4. Okul kitaplarına ve özellikle son baskılara ihtiyaç duyulması. Zira bu okullarda okutulan kitapların bir kısmı eski baskılardır, muhtemelen asıl ülkesinde okutulan bir program değildir.
5. Bazı okullarda program, ders sayısı ve saatleri keyfiyete değil de, kemiyete yoğunlaşmıştır.
6. Parlak programa, özellikle de pek azı hariç kültürel ve sosyal faaliyetlere bu okulların pek azı hariç önem verilmemesi.¹⁹³

4.2.4. Önerilen Çözüm Yolları

İslâmî Arapça okullarının sorunlarını zikrettikten sonra, tedavi şeklini ve çözüm yollarını tanımlamak gerekir. Bunlar şu şekildedir:

1. Finansman sorununun çözümüyle ilgili öneriler

- Okul veya okullar adına ikinci derecede finansman projeleri hazırlanması, mesela bazı İslâmî bankalarda yatırım, arsalar, depolar, çiftlikler, dükkânlar vb satın alınması, bunların kiraya verilmesi, buranın gelirinin okula harcanması gibi.
- Bu gelirlerin ve harcamaların, sürekliliğini sağlamak ve suiistimali önlemek amacıyla, projelerin gerçekleştirme takvimini dönemsel denetimle beraber bir kaç şahıstan oluşacak bir meclis aracılığı ile ortak denetimi.
- Okul müdürünün, mali muhasibin yardımıyla ve faturalarla, bütçede elektrik, su, öğretmenlerin maaşları, ilmi kaynakların temini, bazı gelişme durumlarının sağlanması gibi belirlenen alanlara bütçenin harcanmasının doğrudan denetimi.¹⁹⁴

2. İdari sorunların çözümüyle ilgili öneriler

- a) Okulun iç yönergesinin, idari, mali, eğitim ve sosyal işlerini kapsayan temel sisteminin olması. Bu yönergeyi, okul heyetinden ve kuruculardan,

¹⁹³ Harun al-Mahdi Maiga, s. 28-31.

¹⁹⁴ Harun al-Mahdi Maiga, s. 15-16.

mühassıslardan, eğitim öğretim alanında tecrübe sahibi İslâmî heyetlerden oluşacak bir ekip hazırlayacaktır.

- b) İdari sorunların çözümüne yardımcı olacak şeylerden birisi de, her okulun bir meclisi olacaktır. Eğer bu okullardan mezun eğitim, öğretim, sosyal, ilmi ve İslâmî şahsiyetlerden ileri gelenlerin bir kısmı bu işe dâhil edilirse, ne güzel olur! Onların burada mevcudiyetleri sadece onursal değil, etkin olmalıdır.
- c) Okulun kurucusu-ki bu genel müdürdür-ihtilafın şiddetleneceği meclis kararlarında başvurulacak oy olmalıdır. Çünkü genelde bu kurucu, okuldaki hoca ekibinin çoğunun ustası olmaktadır. Genel işlerde bu böyle olmalıdır.
- d) Genel müdürün vekili okul idaresine vekâlet etmelidir. Mesela yenilenebilir veya yenilenemez bir şekilde beş yıllığına bu vekili belirtilen meclis seçmeli, belirtilen yönerge doğrultusunda okul yönetiminden sorumlu olmalıdır.
- e) İdari işler aşağıdaki sistemle veya buna benzer şekilde kalan üyeler arasında dağıtılmalıdır:
 - 1. Genel müdürün vekili, okulun uygulama müdürü veya sorumlusu olmalıdır.
 - 2. Mali ve idari müdür. Bu müdür, okulun iç mali işlerini, iç finansmanını, bütçenin hazırlanmasını yürütmeli, eğitim harçlarının tahsilinden ve öğretmenlerin ve diğerlerinin maaşlarından sorumlu olmalıdır.
 - 3. İlköğretim, ortaöğretim ve lise müdürü. Bunlardan her birisi kendi alanlarında program uygulamasına, öğretmenlerin görevlerini yapmasına, ayrıca eğitim programının geliştirilmesi için yapılacak çalışmalara bakmalıdır.
 - 4. Okul sekreteri, bu sekreterin görevi öğrenci kayıtlarını yapmaktır.
 - 5. Sınavlar ve diplomalarla ilgili özel bölüm. Bu bölümü, dünya ve emanet bakımından güvenilir bir kişi idare edecek, buna okul meclisinin atayacağı 3-4 kişi yardımcı olacaktır. Buradan çıkacak sonuç, okul meclisi tarafından onaylanmış olacaktır.
 - 6. Bu işleri yürüteceklerin, sorunlarla ve eğitimin gerçeğiyle boğuşmaması ve okulda en önemli iş olan eğitim hususunda bilgi sahibi olmaları için eğitim işiyle uğraşmayan kişiler olması.

7. İdari sorunları alt etmeye yardımcı olacak şeylerden birisi de şudur: Yaz tatillerinde bölgede bazı cemiyet ve kurumların düzenleyeceği davet, kültürel ve eğitim kurslarını tamamlamak okul müdürü ve mensupları için, genel idare, özellikle de okul idaresi hususunda kurs düzenlemek.¹⁹⁵

3. Program sorunlarının çözümü için öneriler

Mali'de İslâmî Arapça okulları için birleştirilmiş bir program hazırlama hususunda müteahhas bir ilmi bir heyet oluşturulmalı, bu heyette programın hedefleri ve muhtevası göz önüne alınmalıdır. Bu programın kaynağı din olmalıdır. Yine yerel çevreye uygun olması dikkate alınmalıdır. Bu programda sınavların ve diplomaların, özellikle de lise aşamasında, birleştirilmesi imkânı göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁹⁶

Yerel çevrenin dikkate alınmasıyla alakalı, bölgenin İslam tarihine ve İslam dünyasıyla alakasına önem verilmelidir.¹⁹⁷ Bu özellikle zamanımızda çok önemlidir. Okullardaki öğrencilerin çoğu zamanlarına en yakın hilafet olan, son İslam hilafeti (Osmanlı Devleti) hakkında hiç bir şey bilmiyorlar.

Dini ilimlerin okutulmasını, mesleki, geçimi sağlayacak yolların temini için kültürel bazı şeylerin dâhil edilmesi için İslâmî Arapça eğitimde gelişimin çeşitlendirilmesi ve dini ilimlerle, sağlam bir kaynak olması hasebiyle dini ilimlerle uyum arz edecek bilimsel dersleri birlikte veren okulların kurulması gerekir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Harun al-Mahdi Maiga, s. 20-24.

¹⁹⁶ Ali Yakup, *Mu'avvikât et-Ta'alim el-Arabî el-İslami fî Garbi İfrikya*, s. 31.

¹⁹⁷ Harun al-Mahdi Maiga, s. 33.

¹⁹⁸ Ali Yakup, *Mu'avvikât et-Ta'alim el-Arabî el-İslami fî Garbi İfrikya*, s. 31.

SONUÇ

Müslüman bir bölgede ve ülkede İslâmî ilimlerin okutulması, İslam'ın kabulüne dayanmaktadır. Dolayısıyla bir kimse Müslüman olduktan sonra İslam'ı anlamak ve yaşamak için onu temel kaynaklarından öğrenme ihtiyacı duymaktadır. Zanaatlarla ve tolpum ihtiyacına yönelik mesleklerle herkes ilgilenmediği gibi, İslâmî ilimlerle de her fert ilgilenmemiş ve ilgilenmemektedir. İhtiyaca göre kabiliyeti olanlar veya bazen de bu alana hevesli olanlar ve kariyer yapmak isteyip gerçekten de İslam'a sahip çıkmak isteyen yahut bu alanı meslek seçerek hem maişetini sağlayacak ve hem de dini alanda çalışma yapacak olanlar, İslâmî ilimlerle ilgilenmiştir. Dolayısıyla Mali tarihinde de durum bunun benzeridir.

1. Mali'ye İslâmîyet erken dönemde gelmiştir. Bu bölgede İslam'ın girmesi, hicri 1. asırda Kuzey Afrika üzerinden olup 5. asırda Murabitler tarafından yayılmıştır. Kuzey Afrika bölgesiyle ticari ilişkiler, İslam'ı yayma gayreti içinde olan gönüllüler İslam'ın bölgeye yayılmasında da etkin olmuştur. Bu özellik İslam'ın yayılmasının karakteristik özelliği olması hasebiyle, İslam'ın neşrinde ortak özelliği ve benzerliği oluşturmaktadır.
2. Mali ve çevresi üç İslam imparatorluk ile İslam kültürü bakımından altın çağını yaşamıştır. Fakat bu dönemden sonra bölge farklı devletçikler haline geldiği için uzun süre devam etmemiş, özellikle Batının Afrika'ya sömürgecilik amacıyla gelişiyle ve o milli devletleri ortadan kaldırmalarıyla, sömürgecilik hakimiyet başlamıştır. Batılılar, yeraltı ve yer üstü kaynakları sömürmek için maddi ve manevi her türlü imkanı kullanmıştır. Bu bağlamda kendisine muhalefet oluşturacak geleneksel yapıları, geri olduğu gerekçesiyle devre dışı bırakmış, kendisine hizmet edecek veya tabi olacak nesiller yetiştirmek için modern okullar kurmuş, bu okullarda kendi kültürünü enjekteye yoğunlaşmıştır. Böylece bölgede dil, ekonomi, sosyal hayat vb alanda istilacı hakimiyeti yerleşmiştir.
3. Ortaçağ İslam dünyasında gelenek halini almış eserler, adet halini almış metotlarla Mali ve çevresinde okutularak İslâmî ilimlerin eğitimi verilmiştir. Sömürgecilikle birlikte bu eğitimin verildiği kurumlar veya kişiler muteber olmaktan uzaklaştırılmaya çalışılmış, modern sömürge okulları kurularak yeni bir eğitim sistemi ve müfredatı takip edilmiştir. Bu okullarda sömürgeciliğin doğası gereği bölgenin kültürel temelini oluşturan dini ilimlere yer verilmediği

gibi, bu kültüre yabancı nesiller yetiştirilmiştir. İslâmî ilimleri öğreten kurumlar da sömürgeci kurumlara karşı direnme göstermiş, kendisini yenileme adına modernleşme çalışmalarını başlatmış, fakat uzun süre resmi olmaktan uzak bir din eğitimi sürdürülmüştür. Bu eğitim sürecinde mezun olanların aldıkları belgeler sömürgeci iktidarların verdiği belgelerle önce denk kabul edilmemiş, bilahere yalnızca belirli okullarda geçerli olması öngörülmüş, daha sonra ise devlet tarafından resmiyeti kabul görmüştür. Bu serencam Türkiye'de imam hatip okullarının eğitim seyriyle benzerlik arz etmektedir.

4. Sömürgeciler iktidarı devrederken, kaynakları sömürmeye devam etmek için kendileriyle çatışmayacak kimseleri iktidarda tutmuşlardır. Bu iktidarlar, sömürgecilik döneminde olduğu gibi İslâmî ilimlere uzun süre yabancıların tavrını takınmış, toplumsal talep ve baskılar sonucu kısmen iyileşmeler yapılmıştır. Sömürgeci Batının gittiği her yerde uyguladığı ortak politikalardan birisi de bu olup, Hindistan, Pakistan vb bölgelerle bu konu benzerlik arz etmektedir.
5. İslâmî ilimlerin gelişimi noktasında bu eğitimi verenler yenileşmeye ve gelişmeye katkı sunmamıştır. Yıllar yılı, asırlarca aynı kitaplar aynı metotlarla okutulmuştur. Bu da sömürgecilerin ekmeğine yağ sürmüş, kurdukları düzende bu kurumlara ve mezunlarına iş ve alan imkanı bırakmamışlardır. Dini eğitim kurumlarından mezun olan bazı öğrenciler başka okullara giderek diploma alsa bile, aldıkları eğitim gereği kendi öz kültürlerine ya yabancılaşmışlar ya da kendi benliklerini unutmuşlardır. Sömürgecilik döneminin belirli bir sürecinden sonra modern eğitim kurumlarına benzeyen okullar din eğitimi alanında açılmışsa da, bunlar kişilerin veya cemiyetlerin gayretleriyle olmuştur. Bu yönüyle Mali Türkiye ile benzerlik arz etmektedir. Nihayet Türkiyede de Kur'an kursları ve özellikle İmam Hatip Liseler halkın rağbeti sonucu gönüllü vatandaşlar tarafından yaptırılmıştır.
6. Modern dönemde de Mali din eğitimi taklitçi bir sistem takip etmiştir. Kurulan kurumlar ya dış ülkelerin desteğiyle veya bu ülkelerde eğitim görmüş kişilerin gayretleriyle olmuş, bu kurumlarda ilgili ülkelerin müfredatı uygulanmış, bölgenin ihtiyacı göz ardı edilmiştir. Mesela Mali'de Suudi Arabistan, Mısır, Fas, Libya gibi ülkelerin ders müfredatları okutulmuş, uzun süre müfredat birliği

sağlanamamıştır. Daha sonra devlet tarafından genel müdürlük kurulmasıyla müfredat geliştirilmiştir.

7. Sorunun çözümüyle ilgili bireysel gayretler olmuş, bu kapsamda makaleler ve kitaplar yazılmıştır. Bu öneriler pratik hayata tam olarak yansıtılmamış olup, henüz tartışma aşamasındadır.
8. Mali’de din eğitimin devlet desteğiyle modern eğitim ve ders araçlarıyla planlanması, ortak bir programın uygulanması ve ihtiyaçlara göre bir planlanma yapılması zaruridir. Bu noktada sivil destekli din eğitiminde başarılı bir çalışma yürütmüş Türkiye örneğinden yararlanılabilir. Özellikle Türkiye’de İmam Hatip liselerinin aynı müfredat kullanması, diğer liselerle aynı haklara sahip olmaları, din öğretimi liselerinden mezun olanların her türlü üniversiteye gitme hakkının bulunması, bunun gibi konularda Türkiyeden alınacak birkaç şey bulunmaktadır.

Dolayısıyla bağımsızlığını sonradan kazanmış, uzun süre sömürge altında kalmış Afrika ülkelerinin, özellikle de Mali’nin Türkiye devletinin tecrübelerinden yararlanması gerekir. Yararlanması ifadesini kullanmaktayım, çünkü kopyalama yöntemiyle kendi ihtiyaçlarını göz ardı etmek Mali’de yine başka sorunlara sebep olacaktır. Tecrübelerden yararlanarak, kendi şartlarına uygun müfredat, ders programı ve kurumlar kurulmalı, ulusal ve uluslararası alanda kabul gören belgeye sahip mezunlarla ülkenin milli, İslâmî gelişimine öncülük edilmelidir.

KAYNAKÇA

Abdullatif, Halid. **et-Ta'limü'l-İslâmî fî İfrikiya el-Vakî' ve't-Tatalluât**, Nedvetü't-Ta'lim ve tetavvuruhu fî Garbi İfrikiya, Niamey, Nijer, 2009.

Abdurrazzak, Abdullah. **İntişarü'l-İslâm fî Garbi İfrikiya**, 1. Basım, Daru'l Fikri'l Arabi, Mısır, 2006.

Afrika'daki Yedinci Davetçiler buluşması'na katılan Mali heyeti, **et-Ta'limü'l-İslâmî fî Mali el-Vâkî ve'l Ma'mûl**, 1999.

Bamako Üniversitesi, (FLSL) Dil, Edebiyat ve Dil bilimleri Facültesi,
<http://www.ulshb.edu.ml/index.php/f-l-s-l/presentation-flsl>, 15.05.2018.

Diallo, Muhammed Alfa. **el-Hayatü'l İlmiyye fî Devleti Songay hilale'l-fatra (842-1000h/1464-1591m)**, (Yüksek lisans Tez), Ümmü'l Kura Üniversitesi, Mekke, 1993.

Diallo, Muhammed Alfa. Muhammed Hamad Kenan Maiga, **Mazahiru's-Sakafati'l-İslâmîyyeti'l Arabiyye fî Timbuktu ve Gao ve Cenne fî Ahdi'l-Asaki**, Kiraat Afrikiyya Dergisi, Sayı. 3, 2008.

Diallo, Muhammed Salif. **et-Tarihu'l-kavmî**, 1. Basım, el-Metebetü'l İslâmîyye, Bamako.

Diallo, Abdurrahman Ömer. **et-Ta'rifu bi-Dâri'l-Erkam li-Tahfizi'l-Kur'ani'l-Kerimi ve Ulumihi ve Menhecihi'n-Nizami**. Bamako, 2018.

Ebubekir, Muhammed. **el-Lügatü'l-Arabiyye fî'n-Nijer Hilale Fetreti'l-İsti'mar el-Garbî**, Nijer İslam Üniversitesi.

ed-Dveş, Muhammed b. Abdullah. **et-Ta'limü'l-İslâmî ve'l Arabi fî İfrikiya-Müşkilatuhu ve Afakuhu**, Kiraat Afrikiyya Dergisi, 2004, Sayı. 1.

el-Abkari, Muhammed Emin A. **Neş'at el-Memalik ve'd-Duveylat el-İslâmîyye**, Uluslararası kongresi-Afrika'da İslam, Uluslararası Afrika Üniversitesi, Hartum, Sudan, 26-27 Kasım 2006, sayı 7.

el-Fasi, Hasan b. Muhammed elvezan, **Vasfu İfrikiya**, 2. Basım, Darü'l garb el-İslami, Beyrut, 1983, Cilt 1 ve 2.

el-İlory, Adam Abdullah. **el-İslam fi Nijerya ve's-Şeyh Osman b. Fodyo el-Fullani**, 1. Basım, Mektebetü'l İskenderiyye, Mısır, 2014.

el-İraki, es-Sir Seyyid. **İntişaru'l-Lügatü'l Arabiyye fi Biladi Garbi İfrikiya, el-Merkez el-İslâmî el-İfriki**, Mecelletü'd-Dirasatü'l Arfikiyya, Sayı. 1.

el-Magribi, Muhemmed. **Bidâyetü'l Hükmi'l-Magribî fi's-Sûdânî'l-Garbî**, el-Mektebetü'l-vataniyye, Bağdat, 1982.

el-Müneccid, Selahuddin. **Memleketü Mali inde'l Coğrafiyyin**, 2. Basım, Dar el-Kitab el-Cedid, Beyrut, 1982.

el-Ömeri, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahya. **Mesalikü'l-Ebsar fi Memaliki'l-Emsar**, thk. Kâmil Salman el-Jubûri, 1. Basım, Dar el-Kutub el-İlmiyye, Lübnan, 2010, c. 4.

el-Ubeydi, AbdülAziz Raşid. **Vesâil İntişaru'l İslâmî fi İfrikiya**, Afrika çalışmaları dergisi, Daru'l Mektebetü'l İslâmîyye, Bamako 1990, Sayı. 6.

el- Wadgiri, Abdul-ali. **el-Frankofoniyye ve's-Siyasetü'l-Lügaviyye ve't-Ta'limiyye el-Faransiyye fi'l Magrib**, 1. Basım, 1992.

el-Wulati, Ebi Abdullah et-Talib Muhammed b. Ebubekir es-Sidik. **Fethü's-Şekur fi A'yani Ulema'it-Tekrur**, 1. Basım, Darü'l Mağrib el-İslami, Beyrut, 1981

en-Nahvi, el-Halil. **Biladu Şinkit-el-Menara ve'r-Ribat**, Mektebetü'l Muntada el-İslâmî, Tunus, 1987.

es-Sa'di, Abderrahman b. Abdallah b. İmran b. Amir. **Tarihü's-Sudan**, Librairie d'Amerique et d'Orient, Paris, 1981.

es-Sakafi, Osman Abdussalim Muhammed. Ahmed Dam Diop, **Ta'siratü'l İsti'imar el-Avrubbi ala'd-Duveli'l İslâmîyye ve'l-Lügatü'l Arabiyye fi Garbi İfrikiya ve tahtitü'l istraticiyat li-Mukafahatiha**, İlorin Üniversitesi, Nijerya.

et-Timbuktî, Ahmed Baba. **Neylû'l-İbtihac bi Tatrizi'd-Dibac**, 2. Basım, Daru'l Kitab, Trabuls, Libya.

İbn Battûta, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh el-Levâtî et-Tancî. **Rihletü İbn Battûta**, 1. Basım, Dar İhyau'l Ulum, Beyrut, 1987, c. 1.

ISESCO, **el-Hadaratü'l-İslâmîyye fi Mali**, 1. Basım, Elhilalü'l Arabiyye Yayıncılık, Ribat, Fas, 1996.

İstahrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed. **Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik**, Dar Sader, Beyrut, 2004.

KAVAS, Ahmed. **"Mali" TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 27, İSAM Yayıncılık, Ankara, 2003.

KAVAS, Ahmed. **Modern Arapça-İslam Eğitiminin Gelişmesi- Mali Cumhuriyeti Medreseleri - 1980-1994 Yılları arasında Başkent Bamako'nun Konumu**, (Doktora Tezi), 1996.

Kicera, Abdulkadir Tican. **el-Menahicü'd-Dirasiyye fi'l-Medaris el-Arabiyye el-İslâmîyye fi Cumhuriyeti Mali ve Te'siruha ale'l-Müctama'i**, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), 2014.

Kulibali, Harun. **Takvim Menhecü't-Terbiyetü'l İslâmîyye Lil marhaletü'l-Mutavassita fi'l Medaris el-Arabiyyetü'l İslâmîyye fi Mali**, (Yüksek Lisans Tez) Ümmü Derman İslam Üniversitesi, Sudan, 1997.

Mahmud, Hasan Ahmed. **Kiyamü devletü'l-Murabitin**, Darü'l Fikr el-Arabi, Kahire.

Maiga, Harun al-Mahdi. **Min Kodaya et-Ta'lim el-Arab îve'l-İslâmî bi garbi Afriky**, 1. Basım, Bamako, Mali, 2014.

Maiga, Abdulkadir İdris Arbuna. **Ta'limu'l-Lügati'l-Arabiyye fi Câmiati Bamako Neş'eten ve tetviren Akibatin ve Afak**, 'Asmaria İslam Bilimleri Üniversitesi'ndeki Afrika Üniversiteleri Forumu'na sunulan araştırma'', Zliten, Libya, 2009.

Mbacké, Khadim. **et-Talimü'l-İslâmî el-Vaki ve'l-Ma'mul fi's-Senegal**, Dirasat Afrikiyya, Sayı. 24, 2000.

N'diaye, Osman. **Dirâse Takvimiyye Li-Muhteva kitabu Ta'limul'Lugati'l Arabiyye fî Mali ala Dev'i es-Sakafe el-İslâmîyye-Medresetu Dar el-Hadis Nemuzecen**, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Medine İslam Üniversitesi, 2013.

ÖĞÜT, Salim. **"Füllânî" TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 13, İSAM Yayıncılık, Ankara, 2003.

Sano, Kutup Mustafa. **en-Nuzumut-Talimiyye el-vafide fi İfrikiya**, 1. Basım, Kitap el-Umme Dergisi, Doha, Katar, 1998, Sayı. 63.

Saudi, Muhammed Abdulgani. **Kadaya Afrikiyya, Alem el-Ma'rife, Küveyt**, 1984, Sayı. 34.

Sise, Abdurrahman. **Nizamüt-Ta'lim el-Arabî el-Ehli fî Mali (Dirâse tahlîliyye 1946-2006)**, Kiraat Afrikiyya Dergisi, Sayı. 42, Bamako, Mali.

Sise, Abdurrahman. **Talimu'l-Lügati'l-Arabiyye fî Mali Beyne't-Taklid ve't-Tecdid (el-Medarisu'l Kur'aniyye Nemuzecen)**, Sankore Dergisi, Sayı. 8-9, 2015.

Sise, Abdurrahman. **Vadu'l-Lügatü'l Arabiyye fî Mali**, el-İslamu fi Afrikiya konulu uluslararası kongresi, 8. Kitap, Hartum uluslararası Afrika Üniversitesi, 26-26 kasım 2006.

Sise, Ebubekir Sidik. **Müşkilat Menhec et-Talim el-İslâmî en-Nizami fî Mali (2003-2007)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uluslararası Afrika Üniversitesi, Hartum, 2010.

Sise, Ebubekir Sidik. **et-Ta'limü'l-Arabî el-Hadîs fî Mali mine'l-İstiklal İlâ Yevmina hâzâ 1960-2010**.

Sebti, Abbas. **el-Beramic es-Sayfiyye (Ehdafuha, Envauha, Eseruha)** 2013, <https://www.alukah.net/social/0/50479/>, 12.04.2018.

Şâkir, Mahmud. **et-Tarihu'l-İslâmî-Garbi İfrikiya**, 2. Basım, el-Mekteb el-İslâmîye, 2000, c. 15.

Tarhan, İbrahim Ali. **İmbraturiyyetü Gana el-İslâmîye**, el-Mektebetü'l Arabiyye, 1970.

Tarhan, **Devletü Mali el-İslâmîyye**, el-Hey'el Misriye'l Amme Lil-kitab, Kahire, 1973.

Traore, Ebubekir. **Nizamu's Seneti' Temhidiyye fi'l-Medaris el-Arabiyyetü'l İslâmîyye-Halet Bamako**, 2008-2009.

Traore, Hüseyin Yusuf. **et-Ta'lîmü'l-Arabî fi Mali**, (2001 yılında Munazzamatu'l Faruk vakfa Takdim edilen Tez çalışmasıdır) Bamako Üniversitesi.

Traore, Osman Salih. **Ved'iyyetü'l-Medaris el-İslâmîyye fi Cumhuriyetü Mali** (Analitik çalışma), Bamako, 2000.

Traore, Süleyman. **Cem'iyyetüt-Tedrib el-İslâmî (AFİ) el-Menahic ve'l-Asar Alel-Müctema'i Mali'i Mali Bamako Nemuzecen**, Bamako, 2016.

Yakup, Ali. **Mu'avvikat et-Ta'alîm el-Arabî el-İslâmî fi Garbi İfrikya - el-Esbab ve Subulu'l İlaç**, Kiraat Afrikiyya Dergisi, 2012, Sayı. 12.

Yakub, Ali. **el-Lügatü'l-Arabiye fi'n-Nijer beyne'l-Mâdi ve'l Hâdir ve tetallu'ât el-Mustakbel**, Kiraat Afrikiyya Dergisi, Sayı. 4.

Yakup, Ali. **Âsârü'l İhtilal el-Faransî fi's-Sakafa el-İslâmîyye fi Garbi İfrikya"en-Nijer-Nemüzecen"**,

http://www.arabiclanguageic.org/view_page.php?id=7777.

Görüşmeler

Abdurrahman Ömer Diallo ile Görüşme, Dar'ul-Erkam Kur'an Kursu Müdürü, Cuma 11 Mayıs 2018.

İsmail Kone ile Görüşme, Medarisu'l Hilal el-İslâmîyyede Arapça Hocası, Pazartesi 22 Nisan 2019.

Muhtar Hamid Wage ile Görüşme, Müderris ve imam, Salı 23 Nisan 2019.

Muhammed Adam Sankare Dar el-Hadis Yüksek Danışma Kurulu üyesi ile Görüşme, Pazartesi 22 Nisan 2019.

İbrahim Kaba ile Görüşme, el-Ma'had el-İslâmînin Ortaöğretim Müdürü, Salı 23 Nisan 2019.

Ömer Halid Sise ile Görüşme, (AFİ) Kurucular Yönetim üyesi, Salı 10 Nisan 2018.